

Helsingin Sanomat kielenhuollon näkökulmasta

Pro gradu -tutkielma

Ville Eloranta

Helsingin yliopisto

Suomen kieli

Lokakuu 2013

SISÄLLYS

1 Johdanto	1
1.1 Helsingin Sanomien kielenhuoltooperinne	2
1.2 Helsingin Sanomien kielenhuolto nykyisin	4
2 Aineisto ja sen käsittely	5
3 Puutteita oikeinkirjoituksessa ja kieliopissa	7
3.1 Yhdyssanat	8
3.2 Alkukirjain	14
3.2.1 Erisnimen ja yleisnimen rajanveto	14
3.2.2 Alkukirjain virkkeissä	19
3.3 Taivutus	21
3.3.1 Yksittäisten sanojen taivutus	21
3.3.2 Yhdyssanojen alkuosat	25
3.3.3 Rektio ja sitä muistuttavat ilmiöt	28
3.4 Kongruenssi	31
3.4.1 Predikaatti	32
3.4.2 Muunlaista inkongruenssia	36
3.5 Numeroilmaukset	37
3.5.1 Numeroiden taivutus	38
3.5.2 Muita ongelmia	41
3.6 Lyhenteet	43
3.6.1 Lyhenteiden merkintä	44
3.6.2 Lyhenteiden taivutus	48
3.7 Välimerkit	49
3.7.1 Lainausmerkit	49
3.7.2 Kysymysmerkki ja huutomerkki	52
3.7.3 Kaksoispiste ja puolipiste	55
3.8 Pilkutus	56
3.8.1 Yhteinen lauseenjäsän	57
3.8.2 Kiilalauseet ja irralliset lisät	60
3.8.3 Muita syitä pilkutusongelmiin	62
3.8.4 Löysä pilkutus	64
3.9 Viivat	65
3.9.1 Ajatusviivan ja yhdysmerkin sekoittuminen	66
3.9.1 Yhdysmerkki yhdyssanoissa	68

3.10	Vierassanat	71
3.10.1	Vieraskieliset nimet	71
3.10.2	Sivistyssanat	76
3.10.3	Vierassanojen taivutus	78
3.11	Suomalaisten sanojen oikeinkirjoitus	80
3.12	Lause- ja virkerakenteet	84
3.12.1	Sanajärjestys	84
3.12.2	Symmetria	87
3.12.3	Loogisuus	89
3.13	Tavutus	91
3.14	Yhteenveto	94
4	Ongelmia tyyllilajissa	97
4.1	Tyyllilajiltaan sopimattomat sanat	98
4.1.1	Lainoja ruotsista	98
4.1.2	Lyhentymiä ja johdoksia	99
4.2	Yleiskielisten sanojen ei-yleiskielistä käyttöä	101
4.3	Turhan väritynyttä kuvallista käyttöä	103
4.4	Uutistekstiin sopimattomia jaksoja	104
4.5	Muita sananvalinnan ongelmia	106
4.6	Katsaus Kielitoimiston korjaussuositukseen	109
4.7	Yhteenveto	111
5	Lopuksi	113
	Lähteet	119

1 Johdanto

Helsingin Sanomat on Suomen ja myös Pohjoismaiden laajalevikkisin sanomalehti. Sillä on tuoreimpien tietojen mukaan lähes 900 000 päivittäistä lukijaa. Laajalevikkiseen julkaisuun kohdistuu tietenkin paljon odotuksia: Helsingin Sanomia pidetään selvästi vielä median murroksessakin merkittävänä suomen kielen roolimallina, ja opettajat käyttävät yhä kouluissa HS:n kirjoituksia esimerkkeinä nykyaikaisesta asiatekstistä.

Tätä tutkielmaa kirjoitettaessa Kotimaisten kielten keskus julkaisi suomen kieltä koskevan verkkokyselynsä tulokset. Kysymykseen ”Kenen erityisesti pitäisi kantaa vastuuta siitä, että asiatekstejä kirjoitettaisiin yleiskielen suositusten mukaan?” oli valittu tarjotuista vaihtoehdoista selvästi useimmin ”lehtien toimitusten” (73,2 prosenttia). Esimerkiksi vaihtoehto ”Kielitoimiston ja suomen kielen lautakunnan” sai 40 prosentin kannatuksen.¹ Vastaajilta poimituissa kommentteissa oli ensimmäisenä ”Helsingin Sanomiin pitää voida luottaa”. (Korhonen–Lappalainen 2013.)

Olen toiminut Helsingin Sanomien kielenhuoltajana vuoden 2008 syksystä lähtien. Tulin lehteen vuonna 2003 oikaisulukijaksi ja olen yli kymmenen vuoden urani aikana tehnyt jatkuvasti erityyppistä kielenkorjausta ja editointia. Vuodesta 2009 olen ollut päätoiminen artikkelitoimittaja, jonka tehtävänä on editoida ja viimeistellä HS:n pääkirjoitus-sivujen tekstejä. Ei siis ole jäänyt epäselväksi, että edes pitkäikäinen ja menestyvä sanomalehti ei ole turvassa virheiltä. Kiireessä ja rajallisella henkilöstöllä tehtävään painotuotteeseen päätyy muokkauksesta ja tarkistusluvusta huolimatta päivittäin kymmeniä eritasoisia kielikömmähdyksiä. On turha väittää muuta, kun kuka tahansa pystyy ostamaan lehden kaupasta tai kioskista ja toteamaan asian omin silmin.

Mikä sitten on virhe? Mittatikkuna toimivat maan virallisen kielenhuollon – siis Kielitoimiston ja suomen kielen lautakunnan – laatimat suositukset, joita Helsingin Sanomissa pyritään noudattamaan joitain tarkennuksia ja poikkeuksia lukuun ottamatta. Sanassa *virhe* tuntuu olevan nykyään hieman kyseenalainen sävy, mutta tässä työssä käytän sitä näppäryytensä vuoksi; merkitys on lähinnä ’poikkeama oikeinkirjoitussääntöjen tai yleiskielen suosituksista’. Samoin sellaiset sananvalinnat kuin *Kielitoimisto sallii* ja *kielenhuolto ei ole hyväksynyt* viittaavat lähinnä voimassa oleviin yleiskielen suosituksiin – niillä ei siis ole tarkoitus muistuttaa vanhentuneesta oikeakielisyyssajattelusta.

¹ Vastaajien piti valita kolme mielestään tärkeintä kymmenestä vaihtoehdosta. Muut vaihtoehdot suosittusjärjestyksessä olivat kaikki opettajat (51,2 %), kaikki kielenkäyttäjät (51,2 %), äidinkielen ja suomen kielen opettajat (36,3 %), kustannusyhtiöt (23,3 %), yliopiston suomen kielen tutkijat (5,5 %), kirjailijat (3,9 %), muu taho (3,4 %) ja ei kukaan (0,9 %).

Osa suosituksista tuntuu ehdottomammilta kuin muut: esimerkiksi välimerkkien käyttö, taivutus ja kongruenssi eivät kovin usein jätä harkinnan varaa. Sentyypisissä seikoissa kuin virkkeen rakentuminen, sanajärjestys ja sananvalinnat ollaan jo hieman harmaammalla alueella, mutta ne määrittävät tietenkin lukukokemusta yhtä lailla. Eräs kollega on ilmaissut asian kutakuinkin näin: lukija etsii koko ajan syytä lopettaa jutun lukeminen. Näkemys on melko lohduton, mutta siinä tuntuu piilevän totuuden siemen. Yhdysvaltalaisen The New York Timesin kielestä vastaava Philip B. Corbett taas on perustellut tiukan oloista linjaansa After Deadline -blogissaan (2009):

– I am intrigued by how language works, how grammar and usage evolve. But my immediate interest is purely practical. Will this sentence or this phrase, in this particular story, be clear to the vast majority of our readers? Is it the most effective way to convey our meaning to harried commuters in a crowded subway car? Will readers be annoyed by what they see as an error? Will they be confused by a new or unfamiliar usage? Will they be distracted by a colloquial tone?

Lisäksi Corbett on kuvannut tavoitteekseen ”selkeän proosan, joka on hiottua ja asiantuntevaa olematta tunkkaista” (2010). Tavoitteeseen on helppo yhtyä.

Toimittajilta – ja varsinkin suurten lehtien toimittajilta – siis odotetaan paljon sekä toimituksen ulko- että sisäpuolella. Toki paljon hyvää työtä tehdään jatkuvasti, ja on vaikea kuvitella ammattitoimittajaa, jonka tavoitteena ei olisi sujuva ja virheetön teksti. Jos lisäksi oletetaan, että toimittajien kielitaju on keskimääräistä parempi, herää kysymyksiä:

Millainen mahtaa olla ajatusprosessi, joka saa kielen ammattilaisen kompastelemaan? Olisiko joitain normeja muutettava, kun sujuvienkin kirjoittajien osumatarkkuus jättää toistuvasti toivomisen varaa?

Koska kyseessä on kielitieteellinen tutkielma, en siis pyri ainoastaan esittelemään ongelmia vaan pohtimaan syitä. Vastauksia etsitään tarkastelemalla Helsingin Sanomien oikeinkirjoitusvirheitä ja muita ongelmia seikkaperäisesti. Näkökulma on synkroninen: tutkielmassa ei erityisesti yritetä selvittää, onko HS:n yleiskielen laatu muuttunut vuosissa. Tähän viisi vuotta lehden kielenhuoltajana tuntuisikin turhan lyhyeltä ajalta.

1.1 Helsingin Sanomien kielenhuoltooperinne

Sanomalehdessä on tietenkin aina vallinnut kiinnostus sitä kohtaan, miten kieltä käytetään mahdollisimman tehokkaasti ja sujuvasti. Helsingin Sanomien kielenhuoltokäytänteet ovat kuitenkin vaihdelleet vuosikymmenten aikana jonkin verran.

Merkittävin ero nykyiseen on ollut oikaisulukuosasto, joka oli olemassa Helsingin Sanomien alkuajoista vuoteen 2005. Osaston esimiehenä sen viimeiset yli kaksi vuosikymmentä toimineen Pellervo Raition mukaan oikaisuluku työllisti parhaimmillaan yli viisikymmentä henkeä. Esimerkiksi vielä vuonna 1981 vakituisia työntekijöitä oli lähes kolmekymmentä. (Raitio 2013.) Vuoden 2005 alussa vakituisia oli enää neljä ja muussa työsuhteessa olevia kolme.²

Oikaisuluvussa käytiin läpi lehtijuttujen käsikirjoituksia, jotka vietiin entisaikaan latojien ladottaviksi (Raitio 2013). Tietokoneaikana sivut lähetettiin sähköisesti oikaisuluvun tulostimeen ja käsin korjatut vedokset vietiin taittajalle. Oikaisuluvussa tarkastettiin kaikki Helsingin Sanomien toimituksellinen aineisto; tärkeimmiksi katsotut sivut, kuten pääkirjoitussivut, luettiin moneen kertaan. Entisaikaan saatettiin tarkastaa myös lehti-ilmoituksia, mutta päävastuu niistä oli latomon väellä (Raitio 2013).

Oikaisuluku oli siis yleensä paikka, jossa tekstien kieliasu käytiin läpi viimeisen kerran ennen lehden menoa painoon. Toki toimittajat olivat vastuussa omista teksteistään ja iltavuorossa myös kollegoidensa kirjoitusten asusta. Erityisen näkyvää kielenhuoltoa Helsingin Sanomissa on ollut ainakin muutaman vuosikymmenen ajan: toimituksiin jaettiin pitkään niin sanottuja kieliarkkeja, joissa käytiin läpi tyypillisiä virheitä ja annettiin suosituksia (Raitio 2013). Kun toimituksessa yleistivät tietoliikenneyhteydet, intranetissä alkoi lopulta ilmestyä kielenhuoltajan laatima kielipalaute, joka on käytössä edelleen.

Menneinä vuosikymmeninä kieliasioiden parissa oli aktiivinen muun muassa päätoimittaja Simopekka Nortamo. Jotkut 1980-luvulla töihin tulleet kollegat ovat muistelleet, että osa Nortamon suosituksista erosi selvästi Kielitoimiston linjauksista. Myös Raitio (2013) arvelee, että Nortamo toimi kieliasioissa maallikkona toisinaan ”korvakuulolta”. 1990-luvun alkupuolella Helsingin Sanomien kielenhuoltajana aloitti toimituspäällikkö Pekka Kukkonen, joka oli vuosina 1997–2009 suomen kielen lautakunnan jäsen. Hänelläkään ei ollut kielitieteellistä koulutusta, mutta vuosien editointikokemus ja monenlainen yhteistyö Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kanssa takasivat varsin vankan osaamisen (Eloranta 2005: 8). Ainakin 2000-luvun alkupuolella HS:n linja kieliasioissa oli joitain yksittäisiä, tässäkin työssä esiteltäviä poikkeuksia lukuun ottamatta varsin lähellä Kielitoimiston linjaa.

² Olin yksi kolmesta ns. tarvittaessa töihin tulevasta työntekijästä. Tulin oikaisulukuun kesällä 2003 ja siirryin vuonna 2005 maaliskuun alussa Nyt-liitteeseen. Osasto jatkoi vakituisten työntekijöiden voimin toukokuun 2005 loppuun.

1.2 Helsingin Sanomien kielenhuolto nykyisin

Jos kielenhuolto käsitetään laajasti, se on osa jokaisen toimittajan päivittäistä työtä. Jo jutun kirjoittaneelta toimittajalta odotetaan mahdollisimman viimeisteltyä tekstiä, mutta laadun parantamiseksi kaikissa lehden toimituksissa on myös editoivia toimittajia.

Helsingin Sanomien uutistoimituksissa on iltaan painottuvia käsittelyvuoroja, joissa toimittajat vuorottelevat. Lehden liitteissä – Kuukausiliite, Nyt, Torstai ja Lauantai – taas on pysyviä toimitussihteereitä. Lisäksi joissain toimituksissa on tuottajia, jotka ovat tekemisissä varsinkin vakituisesti avustavien freelancereiden kanssa. Koko toimituksen iltatyötä johtavat uutispäälliköt³ tarkkailevat eri sivustojen tekstejä sen verran kuin muilta töiltään ehtivät. Vaikka HS:n oikaisulukuosasto lakkautettiin vuonna 2005, oikaisulukijaa käytetään edelleen Kuukausiliitteessä, Nyt-liitteessä ja sunnuntaisivuilla sekä erillään myytävässä HS Teema -aikakauslehdessä.

Varsinainen kielenhuolto, siis suosituksista ja ohjeista tiedottaminen, on ollut vuoden 2008 syksystä minun vastuullani. Laadin joitain kertoja kuukaudessa jokseenkin seikka-peräisiä kirjallisia palautteita, joissa käyn läpi lehdessä olleita oikeinkirjoitusvirheitä ja tyyliä arveluttavia ilmauksia sekä esitän korjausehdotuksen. Kielipalautteet julkaistaan sähköpostin välityksellä ja toimituksen intranetissä; jälkimmäisen hyvä puoli on vanhojen palautteiden arkisto, jonka yhteydessä on myös hakulomake. Vuonna 2010 perustin intranetiin Kieleke-nimisen blogin, jossa pureudun yksittäisiin kielen ilmiöihin seikka-peräisemmin ja keskustelemaan kuin kielipalautteissa mutta silti verrattain tiiviisti.

Kielenhuolto ei ole kokopäivätyötä. Päätoimisesti olen HS:n artikkelitoimittaja. Minun ja kollegoideni tehtävä on viimeistellä ja taittaa pääkirjoitussivuilla julkaistavat jutut sekä toimittaa niin ikään pääkirjoitussivuilla ilmestyviä Vieraskynä- ja Muut lehdet -palstoja. Artikkelitoimittajan työ vie toisinaan niin paljon aikaa, että kielipalautteet ja blogit saavat ilmestyä hieman normaalia harvemmin, mutta kollegoiden kielikysymyksiin vastaan jatkuvasti sekä puhelimitse että sähköpostitse.

Kielenhuollossa ehkä tärkein apuväline on kaikkien ulottuvilla oleva sähköinen *Kielitoimiston sanakirja*. Eri toimituksissa on kirjahyllyssään muitakin hakuteoksia, kuten *Uusi kieliopas*. Koska olen lehden kielenhuoltaja, käsikirjastossani on erityisen paljon alan kirjallisuutta ja seuraan aktiivisesti kielenhuollon tiedotuslehteä *Kielikelloa*. Välillä olen yhteydessä Kotimaisten kielten keskuksen, jos vastaan tulee uusia pulmia, joihin vanhat

³ Vielä 2000-luvun puolivälin jälkeen uutispäälliköt tunnettiin toimitussihteereinä ja eri toimituksissa oli uutispäälliköitä. Toimitusten uutispäälliköiden tehtäviä vastaava nimike on nykyisin varaesimies. Toimitussihteereitä on enää liitteissä.

ohjeet eivät tunnu antavan suoraa vastausta. Lisäksi toimittajille tarjoutuu toisinaan mahdollisuus osallistua toimituksen ulkopuolella järjestettäville kielenhuoltokursseille, jotka ovat tyypillisesti vapaaehtoisia kuten moni muukin täydennyskoulutus.

2 Aineisto ja sen käsittely

Pro gradu -tutkielmani aineiston muodostavat Helsingin Sanomien toimituksen käyttöön laatimani kielipalautteet. Niissä käydään läpi painetun HS:n niin sanottua kantalehteä; mukana ei tyypillisesti ole Nyt-liitettä, Kuukausiliitettä eikä myöskään erillään myytäviä julkaisuja.

Palautteita on kertynyt pitkälti neljättäsataa, mutta päätin keskittyä vuoteen 2012, jolloin ilmestyi 28 palautetta. Tämä on selvästi vähemmän kuin aiempina vuosina, mutta siitä huolimatta kyse on likimain kolmestasadasta A4-sivusta (ja tavallaan kuukauden lehdistä, jos kuukaudeksi valitaan helmikuu eikä oteta huomioon sitä, että tarkastelematta jääneet viikonlopun lehdet ovat yleensä arkinumeroita paksumpia). Vuosi 2012 tuntuu muutenkin järkevältä valinnalta, koska se on tutkielman kirjoitusvaiheessa tuorein kokonainen kalenterivuosi. Joissain yksittäisissä tapauksissa olen lisäksi katsonut aiheelliseksi käyttää esimerkkejä, jotka ovat joko aiemmilta vuosilta tai toimituksen sisäisestä Kieleke-blogistani.

Alkuperäiset kielipalautetiedostot ovat muodoltaan seuraavanlaisia (ohessa sivun A 12 korjaukset torstain 1. marraskuuta palautteesta):

”Alan menestymismahdollisuudet ovat täysin kiinni siitä, miten kuluttajat pystyvät kuluttamaan, ja miten he luottavat tulevaisuuteen.”

> – – **kuluttamaan ja** – –

ex-jengiläinen

par. entinen jengiläinen

(uutisteksti)

kaksi kolme kertaa enemmän kuin muualla maassa

par. kaksi kolme kertaa niin paljon

– – vuokravakuus, joka on VVO:n käyttämää 250 euroa suurempi.

> **250:tä**

voimassaoleva

> **voimassa oleva**

Ensimmäiseksi esitetään kurssiivilla ilmaus, joka vaatii korjausta; tarvittaessa mukana on myös kontekstia. Lihavoitu korjausesitys alkaa joko suurempi kuin -merkillä (vahva suositus) tai lyhenteellä *par.* (= paremmin, vähemmän ehdoton suositus). Välillä mukana on tarkentavaa tietoa, joka on sulkeissa ilman erityismuotoilua. Korjauksissa ei mainita, kenen tekstissä virhe on esiintynyt, koska palautteiden tarkoitus on levittää kielitietoa eikä rangaista (ja koska tekstien käsittelyyn osallistuvat useat toimittajat).

Työni helpottamiseksi olen lajitellut vuoden 2012 kielipalautteiden sisällön viiteentoista tiedostoon, jotka vastaavat hyvin pitkälti tutkielman analyysilukujen lopullisia jaotteluja: numerot, pilkutus, taivutus, kongruenssi, vierassanat... Osa korjauksista on tekemisissä usean eri ilmiön kanssa (esimerkiksi viivat ja yhdyssanat), joten olen yrittänyt olla johdonmukainen, ettei samoja asioita käytäisi läpi moneen kertaan. Lisäksi olen tyypillisesti – mutten ihan aina – jättänyt käsittelemättä sellaisia korjauksia, jotka täyttävät jonkin seuraavista ehdoista:

- a) Normi on ehtinyt vanheta. Esimerkiksi *jokin-* ja *joku-*sanojen käyttöaloihin on tullut lavennuksia, kun suomen kielen lautakunta salli muun muassa *joku-*sanankäytön määrittämässä paitsi ihmistarkoitteisia myös toisenlaisia substantiiveja: *jokin* ~ *joku asia* (ks. Maamies 2012: 10–13). Joissain tapauksissa en ole normin lavennuksesta huolimatta muuttanut suhtautumistani, jos on tuntunut siltä, että vanhasta, tiukemmasta normista kannattaa pitää kiinni vielä jonkin aikaa. Tässä tutkielmassa olen silti katsonut parhaaksi jättää kiistanalaiset tapaukset ulkopuolelle.
- b) Helsingin Sanomilla on oma linjauksensa. Joissain tapauksissa Helsingin Sanomissa on voimassa erityinen suositus, joka on tyypillisesti Kielitoimiston suosituksen mukainen mutta tiukempi. Tällaisia ovat esimerkiksi *Britannia* (Kielitoimisto sallii myös *Ison-Britannian*) ja *internet* (Kielitoimisto sallii myös *Internetin*, joka oli itse asiassa aiemmin sen ainoa suositus). Kielenhuollon problematisoinnin kannalta ei ole kovin mielenkiintoista käydä läpi tapauksia, joissa on rikottu vain lehden omaa käytäntöä. HS:n lyhennekäytännöt ovat kuitenkin sen verran näkyvä osa lehteä, että niitä käsitellään muiden lyhennesääntöjen ohessa.
- c) Virhe tuntuu täysin satunnaiselta tai muuten selittämättömältä. Koska aineistoa on paljon ja tässä tutkielmassa tähdätään syiden pohdintaan, ei ole kovin hedelmällistä ottaa mukaan esimerkkejä, jotka eivät tunnu selittyvän millään muulla kuin kiireen aiheuttamalla huolimattomuudella.

Jonkin verran on jätetty pois myös sellaisia ”oppikirjaesimerkkejä”, joista ei tunnu olevan mitään uutta sanottavaa, sekä tapauksia, jotka eivät kunnolla kytkeydy mihinkään laajempaan kokonaisuuteen. Sen sijaan joitain kurioositeetteja on otettu kiinnostavuutensa vuoksi mukaan jopa hieman raja-aitoja siirtäen.

Analyysiluvut ovat tutkielmani kova ydin. Ne on jaettu kahteen päälukuun: ensimmäisessä käsitellään oikeinkirjoitusta ja kielioppia, toisessa tyyliä. Ajatus perustuu Helsingin Sanomien kielipalautteiden ja pohjimmiltaan maan virallisen kielenhuollon jaotteluun, jossa on olemassa vahvoja (*pitää olla*) ja hieman heikompia (*paremmin*) suosituksia. HS:n *par.*-suositukset liittyvät yleensä sananvalintoihin ja niiden edustamaan tyyllilajiin. Kahden pääluvun ajatus ei ole aivan aukoton mutta palvelee lopulta tarkoitustaan riittävän hyvin.

Analyysit ovat omiani, mutta niissä tukeudutaan maan virallisen kielenhuollon julkaisuihin, kuten *Kielikelloon*, *Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaaseen* ja *Kielitoimiston sanakirjaan*. Paikoin perspektiiviä haetaan myös muualta, esimerkiksi *Isosta suomen kieliopista*, joka ei normita vaan kuvailee nykyajan kielenkäyttöä. Lisäksi tyylliluku tukeutuu nykyaikaiseen genretutkimukseen, joka on alkanut saada viime vuosina entistä enemmän jalansijaa myös kielenhuollossa ja sen suosituksissa.

3 Puutteita oikeinkirjoituksessa ja kieliopissa

Ensimmäisessä analyysiluvussa käydään läpi hyvin monentyyppisten suositusten laiminlyöntiä. Osa on ortografisia eli oikeinkirjoitukseen liittyviä, osa rakenteellisia eli yleiskielen morfologiaa ja syntaksia koskevia.

Vaikka sananvalinnatkin herättävät lukijoissa tuntemuksia, luultavasti eniten palautetta tulee oikeinkirjoituksesta. Se on monille pyhempi asia kuin sananvalinnat, ja useimmiten säännöissä on vähemmän tulkinnan varaa. Jos oletetaan, että tyytymättömyys Helsingin Sanomien kieltä kohtaan on vuosissa kasvanut, yksi syy saattaa olla oikaisulukuosaston lopettaminen. Oikaisulukijathan eivät juuri puuttuneet tyylliseikkoihin (lukuun ottamatta joitain yleisesti huonoina pidettyjä sananvalintoja, kuten ”pitkällä tähtäimellä”) vaan pääasiassa ortografiaan.

Hyväkin kirjoittaja voi kompastella oikeinkirjoitussäännöissä, jos hän luottaa liikaa muistikuviinsa kouluopetuksesta tai tuntee muuten ylenpalttista itsevarmuutta. Karu totuus

on, ettei oikeinkirjoituksen kaikkia nyanseja pysty hallitsemaan, ellei sääntöjen opetteluun ole panostanut yhtään. Mantila (2010: 201–202) on kirjoittanut normien säätelystä:

Oikeinkirjoitusoppia pitää käsitellä kokonaan omalakisena asianaan. Sehän ei varsinaisesti kuulu lainkaan itse kieleen, vaan sen käytänteet perustuvat pelkästään sopimuksiin. Kieli itsessään ei anna vastausta siihen, että *Opetushallitus* kirjoitetaan isolla mutta *opetusministeriö* pienellä alkukirjaimella.

Valtaosa oikeinkirjoitussäännöistä läpäisee kaikki sanomalehtikielen tekstilajit. Vaikka joitain uutiseen sopimattomia sananvalintoja voidaan puolustaa keveämmissä tyyllilajeissa, esimerkiksi yhdyssanavirhe tai väärän sijapäänteen merkintä numeroon ei ole ikinä eduksi (ellei kyse ole huonon tekstin tahallisuudesta jäljittelystä tehokeinona). Oikeinkirjoitusvirheitäkin voidaan taatusti arvottaa keskenään vakavuuden mukaan, mutta siihen Helsingin Sanomien kielenhuollossa ja tässä tutkielmassa ei ole erityisesti kiinnitetty huomiota – virhe on aina virhe.

Tämä analyysiluku jakautuu kolmeentoista teemaan, jotka kattavat hyvin monenlaisia ilmiöitä. Jaottelussa on pyritty johdonmukaisuuteen, mutta osa ilmiöistä, kuten yhdyssanat ja viivojen käyttö, limittyy paikoin toisiinsa. Tällöin on tuntunut tarkoituksenmukaiselta keskittyä yhteen asiaan yhdessä paikassa. Toisaalta vierassanojen ja lukuilmausten taivutusta käsitellään vierassanojen ja lukuilmausten ohessa, vaikka taivutukselle on myös oma lukunsa; ratkaisu vaikutti paitsi intuitiivisesti oikealta myös sopivasti taivutusluvun rönsyilyä vähentävältä.

3.1 Yhdyssanat

Yhdyssanasääntöjä voisi kuvailla oikeinkirjoitussääntöjen perikuvaksi. Etenkin pahimmat yhdyssanavirheet – ja erityisesti sellaiset nominatiivialkuiset tapaukset kuin ”jalka pallo” – herättävät ihmisissä usein suurta närkästystä. Yhdyssanojen kategoriaan mahtuu kuitenkin hyvin monenlaisia tapauksia, ja osa virheistä lipuu useilla lukijoilla silmien ohi aiheuttamatta minkäänlaista reaktiota. Tuntuu myös siltä, että erikseen kirjoitettavien ilmausten yhteen kirjoittaminen ei aiheuta samanlaista närää kuin yhdyssanojen erilleen kirjoittaminen.

Helsingin Sanomissa onnistutaan yleensä välttämään kaikkein alkeellisimmat yhdysanavirheet. Tosin joskus tulee vastaan tapauksia, jotka ovat varsin kiusallisia:

- 1) 18–30-vuotta (17.10.)
- 2) 80–100 prosenttisesti (17.10.)
- 3) Once -elokuva (1.11.); Ysi -liike (12.4.)

Esimerkit 1 ja 2 ovat sattumoisin vielä saman päivän lehdestä, joskin eri sivuilta. Tällaiset virheet voivat välillä syntyä muokattaessa lauserakennetta: joskus substantiivirakenne on tarpeen muuttaa adjektiivirakenteeksi tai päinvastoin. Yhtä kaikki virhe on lehdelle melko nolo. Esimerkin 3 tapauksien syyt voivat olla keskenään erilaiset: Helsingin Sanomissa kursivoidaan elokuvat, joten kursiiivin ja tavallisen leipätekstin keskellä ollut välilyönti ei ole välttämättä erottunut editointiohjelmassa. *Ysi* taas on lyhenne Yhteinen Sipoomme -nimisestä liikkeestä, joten kirjoittaja on voinut ajatella usean sanan säännön koskevan lyhennettäkin (vaikka näin ei tietenkään ole).

Kaikkein tutuimpien yhdyssanasääntöjen ulkopuolella asiat ovat vähemmän ehdottomia. Tietenkin sellaiset todella tutut ja erikseen kirjoitettuna merkitystään muuttavat yhdyssanat kuin *talonmies* paljastuvat erikseen kirjoitettuina saman tien, mutta monet muut genetiivialkuiset tapaukset eivät ole aivan yhtä selviä:

- 4) väkivallan teko (3.1.); vuorokauden aika (13.9.)
- 5) avun tarve (17.10.); hapen puute (19.7.)
- 6) eliniän odote (13.9.)
- 7) omaishoidontuki (29.3.)

Esimerkin 4 sanat ovat vakiintuneet sanakirjoihin yhdyssanoina (KS ja NS s.v. *väkivallanteko*, *vuorokaudenaika*). Kielitajun kannalta niissä ei kuitenkaan ole mitään erityisen moitittavaa erikseen kirjoitettuna. Esimerkin 5 sanoissa on se mielenkiintoinen piirre, että *Kielitoimiston sanakirja* esittää sana-artikkeleissa *tarve* ja *puute* monia tapauksia, jotka voi kirjoittaa yhdyssanoina tai sanaliittoina, mutta juuri *avuntarve* ja *hapenpuute* ovat omina sana-artikkeleinaan, joissa ei esitetä erikseen kirjoittamisen mahdollisuutta. Mikä tekee *hapenpuutteesta* tiukemmin yhdyssanan kuin vaikkapa *tilanpuutteesta* (KS s.v. *puute*, *tilanpuute*)? Esimerkit 6 ja 7 taas ovat toisilleen vastakkaisia mutta kertovat samasta asiasta: vaikkei kielitaju välttämättä syrjisi kumpaakaan muotoa, terminä *eliniänodote* on vakiintunut yhdyssanaksi ja *omaishoidon tuki* sanaliitoksi (ks. esim. www.stm.fi ja www.stat.fi).

Genetiivialkuisista tapauksista etenkin *-inen*-loppuisissa adjektiiveissa on horjuntaa:

- 8) tynnyrinkorkuinen (2.2.)
- 9) tämän hetkinen (2.2.)
- 10) vuodentakainen (22.3., 1.11.)

Erosen, Maamiehen ja Räikkälän seikkaperäisessä yhdyssanasääntöjä koskevassa artikkelissa (1996) todetaan, että genetiivissä olevien substantiivien tapauksessa vaikuttaa vakiintuneisuus. Sillä perusteella voidaan arvioida, että esimerkin 8 ilmaus olisi parempi kirjoittaa erikseen (vrt. esim. taajaan käytetty *polvenkorkuinen*). Esimerkin 9 pronomini-tapaus on varsin selvä: sanat pitää kirjoittaa yhteen. Sen sijaan esimerkin 10 tapaus ei ole aivan ilmeinen virhe, vaikkei asiasta ole minkäänlaista mainintaa *Kielitoimiston sana-kirjassa*. Ilmaus esiintyy lehdessä toistuvasti yhteen kirjoitettuna, ja ylipäänsä se tuntuu samastuvan *tämänhetkiseen* ja vastaaviin. Helsingin Sanomien kielenhuollossa on kuitenkin jo aikaisemmin ohjeistettu kirjoittamaan erikseen: *vuoden takainen*.

Jonkinlaisessa murroksessa tuntuvat olevan *-minen*-loppuiset verbien substantiivi-johdokset, joita on perinteisesti suositettu yhteen kirjoitettaviksi:

- 11) oikeintekeminen (2.2.); kiinnijääminen (3.5.)
- 12) vienninedistäminen (21.2.); itsensätyöllistäminen (12.4.)
- 13) ajanpelaaminen (9.2.); kiinnipitäminen (10.5.); uudelleensyntyminen (7.6.)
- 14) loppuun palaminen (9.2.)

Yleissääntöä näiden tapausten erilleen kirjoittamisesta ei selvästikään tunneta kovin hyvin, koska aineistossa on vastaavia jokseenkin runsaasti. Säännöstä on kyllä poikkeuksia: Eronen, Maamies ja Räikkälä (1996) mainitsevat ”ns. yhdysverbeistä muodostetut *minen*-johdokset sekä muuten merkitykseltään erikoistuneet tai vakiintuneet tapaukset”; *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas* tyytyy puhumaan ”termin muodostavista sanoista”.

Esimerkin 11 tapauksissa ei selvästikään ole kyse mistään erityisistä termeistä, mutta esimerkin 12 tapaukset ovat jo niitä harmaammalla alueella. Esimerkin 13 tapaukset taas luultavasti ammentavat samantapaisista ilmauksista: on olemassa sellaisia yhteen kirjoitettavia ilmauksia kuin *ajanpeluu*, *kiinnipito* ja *uudestisyntyminen*. Joskus yleissääntö voi kääntyä itseään vastaan: ”loppuun palaminen” noudattaa sitä kuuliaisesti, mutta

Kielitoimiston sanakirjassa ilmaus kirjoitetaan yhteen (ja mainitaan, että tavallisesti sana on *työuupumuksen* synonyymi).

Vielä hallitsemattomampi vyyhti tuntuu olevan partisiipit. Niidenkin pääsääntönä on sanaliiton muodostaminen, mutta usein yhdyssanaratkaisut tuntuvat jopa yleisemmiltä. Aineistossa on partisiippitapauksia huomiota herättävän paljon:

- 14) ennaltaehkäisevä (3.1., 7.6., 5.7., 1.11., 29.11.); poissuljettu (13.3., 17.10., 3.5., 13.9., 30.8.); kiinniotetut (3.1., 19.1., 26.7., 1.11.)
- 15) työssäkäyvät (8.11.); kantaaottava (12.7.)
- 16) käsintehty (12.7., 19.7., 23.8.); käsinmaalattu (13.12.); käsinkirjoitettu (19.4., 15.11.); käsinpainettu (19.7.)
- 17) maahantuleva (21.2.); silmälläpidettävä (12.4.); voimassaoleva (1.11.)

Esimerkin 14 tapaukset ovat paljonpuhuvia: kuten esiintymiskertojen määrästä näkee, nämä eivät ole mitään satunnaisuuksia. Varsinkin *ennalta ehkäisevän* peli tuntuu olevan menetetty, vaikka se on vuosien aikana esiintynyt kielipalautteessa toistuvasti ja *Kielitoimiston sanakirjassa* se on poikkeuksellisesti omana sana-artikkelinaan, mikä on sanaliitoille hyvin epätyypillistä. (Yksi syy yhteen kirjoittamisen säännönmukaisuuteen voi olla yhdysverbiksi hahmottaminen: aineistossa esiintyy ”ennaltaehkäistä” [13.9.], jota on näkynyt lehdessä aiempinakin vuosina.) Erittäin leimallisia ovat myös esimerkin 15 tapaukset, vaikkeivät ne nouse esiin juuri vuoden 2012 kielipalautteissa.

Esimerkissä 16 on eräs yleinen ilmiö: *käsin*-sanan kanssa esiintyvät partisiippi-muodot tuntuvat lähes järjestään hakeutuvan yhdyssanoiksi. Esimerkissä 17 taas voidaan havaita samaa kuin esimerkissä 13: koska *maahantulo*, *silmälläpito* ja *voimassaolo* ovat yhdyssanoja, mikseivät niitä vastaavat partisiippimuodotkin.

Sekä partisiippien että *-minen*-loppuisten substantiivien muodostamia yhdyssanoja tuntuu olevan lähes mahdotonta estää. Vaikka niistä huomautetaan kielipalautteissa jatkuvasti, vanhat ovat voimissaan ja uusia syntyy koko ajan. Tilapäisyydelläkään ei ole juuri väliä: aineistossa esiintyi sellaisia tapauksia kuin ”poispotkittu” (2.2.) ja ”takaisin-saatu” (13.9.). Sanaluokkien rajat ja johdostyyppien erot eivät tunnu kovin ymmärrettäviltä perusteilta sen selittämiseksi, miksi partisiipit ja *-minen*-loppuiset substantiivit käyttäytyvät eri tavalla kuin monet muut kielen kategoriat – semminkin kun molemmista on olemassa lukuisia hyväksytyjäkin yhdyssanoja.

Erityisen mielivaltaisilta voivat tuntua fraasinomaisia tai idiomaattisia ilmauksia koskevat ohjeet, varsinkin jos rakenteen motivaatio ei ole enää kovin läpinäkyvä:

18) pikku hiljaa (13.3., 10.5., 30.8., 17.10., 8.11.); päätäpahkaa (8.11.)

19) tuikityypillinen (26.1.); vartavasten (9.2.); toissapäivänä (1.11.)

Kuten esimerkistä 18 nähdään, *pikkuhiljaa* esiintyy hyvin usein erikseen kirjoitettuna. Mallina toimivat luultavasti tapaukset, joissa *pikku*-sanaa käytetään taipumattomana adjektiivina. Myös ilmauksessa *päättä pahkaa* on tuttuja sanoja, mutta niiden yhteys ei taida enää välittyä monelle. Esimerkin 19 tapauksissa taas on osia, joiden itsenäinen merkitys on hämärtynyt (*tuiki*, *varta*, *toissa*). Sanojen *tuiki* ja *ani* erilleen kirjoittaminen on kyllä melko yleisesti tunnettu sääntö, mutta aina sekään ei muistu mieleen.

Joskus suositukset muuttuvat vuosikymmenten kuluessa. Näin on käynyt muun muassa monille ulkomaisilla paikannimiä koskeville ohjeille:

20) Kanarian saaret (17.10.); Brittein saaret (1.11., 8.11.)

Esimerkin 20 tapauksissa ei ole kyse aivan tuoreesta uudistuksesta: suomen kielen lautakunta teki vuonna 1980 päätöksen, että ”monikollisen perus- tai määriteosan sisältävät nimet, jotka voidaan katsoa kiteytyneiksi paikannimiksi, kirjoitetaan kotimaisten mallien mukaisesti yhteen” (Hakulinen–Paikkala 2013: 468). *Kanariansaaret* ja *Britteinsaaret* esiintyvät kuitenkin yhä silloin tällöin erikseen kirjoitettuina.

Kun yhdyssanarakenteessa on kyse useamman kuin kahden sanan keskinäisistä suhteista, asiat voivat muuttua hieman monimutkaisemmiksi. Perussäännöt (yhdysmerkin ja välilyönnin käyttö) hallitaan yleensä hyvin, mutta hetkittäin niissäkin on hapuilua:

21) viestintä ja yhteiskuntavastuujohtaja (17.10.)

22) Google Play-kauppa (17.10.); The Who-yhtye (15.11.)

23) OECD:n Ahelo -hankkeessa

24) Tapani- ja Hannu -myrskyt (3.1.); Mozdzer- ja Komeda -levyt (15.11.)

25) ”poissa kotoa”-kytkin (3.1.)

Esimerkin 21 tapaisia virheitä, joissa yhdysmerkki jää pois, esiintyy varsin harvoin. Selityksenä saattaa olla pelkkä huolimattomuus. Esimerkin 22 virheet ovat jonkin verran

yleisempiä. Niiden syyt voivat olla erilaisia: kenties *Play* hahmottuu omaksi itsenäiseksi nimekseen ja *The* artikkelina merkityksettömäksi. Esimerkki 23 taas voi kuvastaa päinvastaista hahmotusta, jossa *OECD* katsotaan rakenteeseen kuuluvaksi. Tällöin tulkinta on kuitenkin 'hanke nimeltä OECD:n Ahelo', vaikka tahdotaan sanoa 'OECD:n hanke nimeltä Ahelo'. Esimerkissä 24 on eräänlainen hybridi: toisaalta osoitetaan ensimmäisen sanan yhteenkuuluvuus perusosan (*myrsky, levy*) kanssa yhdysmerkillä, toisaalta käsitellään erisnimiä parina (välilyönnin käyttö perusosaa ennen). Välilyönti on turha, mutta monesti kannattaa harkita toisenlaista ratkaisua, kuten *levyt Mozdzer ja Komeda* (varsinkin esimerkin 24 tapauksia monipolvisemmissä rakenteissa). Esimerkin 25 tapausiin ratkaisuihin taas kuuluu joskus esitettävän perusteeksi, että lainausmerkkijakson jälkeen ei tarvita välilyöntiä, vaikka sanoja on useita, mutta tämä ei pidä paikkaansa.

Kun esimerkkien 21–24 säännöt ovat tuttuja, ne voivat hetkittäin säteillä muuallekin:

26) Tieto-Finlandia -palkinto (29.3.); tosi-tv -sarja (27.9.)

27) Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos (3.1.); Julkisten- ja hyvinvointialojen liitto (19.4.)

Esimerkin 26 tapaukset perustunevat käsitykseen, että yhdysmerkkitapaukset rinnastuvat kahteen erilliseen sanaan. Säännön mukaan pitää kuitenkin kirjoittaa kokonaan yhteen *Tieto-Finlandia-palkinto* ja *tosi-tv-sarja*, koska määriteosassa ei ole käytetty välilyöntiä. Esimerkissä 27 taas on turvaututtu ylimääräiseen yhdysmerkkiin. Sitä ilmeisesti ajatellaan vain jonkinlaisena voimana, joka pitää rakennetta koossa. Käyttöä perustellaan kuitenkin ohjeissa sillä, että merkki ”osoittaa yhdyssanojen yhteistä, toistamatta jätettyä osaa” (KO 2010: 249). *Terveysten* ja *Julkisten* eivät itsessään ole osa mitään yhdyssanaa, joten yhdysmerkkiin turvautumista voi luonnehtia hahmotusvirheeksi tai hätävarjelun liioitteluksi.

Toisinaan yhdyssanoja on syytä luoda helpottamaan jonkin rakenteen hahmotusta:

28) Metsähallituksen Lapin aluejohtaja (21.2.); Suomen Nepalin suurlähettiläs (7.6.)

29) Suomen ensi-ilta (7.6.)

30) Stalinin-aika (21.2.); Kreikan-kriisi (29.3.)

Esimerkin 28 tapauksiin suositellaan käytettäväksi yhdysmerkkiä (*Lapin-aluejohtaja, Nepalin-suurlähettiläs*) varsinkin siksi, että niissä on kaksi peräkkäistä genetiiviä. Monesti myös muissa yhteyksissä on hyvä turvautua yhdysmerkkiin; esimerkissä 29 on saattanut

häiritä ajatus kahdesta yhdysmerkistä, mutta *Suomen-ensi-ilta* on siitä huolimatta suositeltava kirjoitusasu. Usein tällaisissa ilmauksissa on jonkinlaista kohdistamista: Metsähallituksella on Lapissa aluejohtaja, Suomi on lähettänyt Nepaliin suurlähettilään, ja jokin esitys saa ensi-iltansa myös Suomessa. Tämä on ilmeisesti ollut epäselvää esimerkin 30 tapauksissa, jotka lienevät saaneet vaikutteita esimerkkien 28 ja 29 tyyppisistä rakenteista. Yhdysmerkki ei kuitenkaan ole perusteltavissa semanttisesti, joten tulisi kirjoittaa *Stalinin aika* ja *Kreikan kriisi*.

Etenkin partisiippi- ja *-minen*-tapauksissa voisi olla paikallaan tehdä oikeinkirjoitusohjeille jotain. Genetiivitapauksissa taas pitänee kestää jonkinlainen vaihtelu, koska usein kielitajua ei loukkaa kumpikaan kirjoitustapa. Vaihtelu ei kuitenkaan ole omiaan lisäämään levollisuuden tunnetta: juuri tämän tutkielman valmistuessa Kotimaisten kielten keskus julkaisi kielenkäyttöä koskevan verkkokyselynsä tulokset, joista selvisi muun muassa se, että suurin piirtein puolet vastanneista ”pitää tiettyjä yhdyssanasääntöjä hämmäntävinä” (Korhonen–Lappalainen 2013). Paine yhdenmukaisuuteen saattaa tulla helpoimmista tapauksista, kuten nominatiivialkuisista yhdyssanoista, joissa ei ole valinnanvaraa – tai valinnan varaa, joka on toinen sallittu kirjoitusasu.

3.2 Alkukirjain

Sanojen alkukirjainta koskevat säännöt ovat näennäisesti yksinkertaiset: isoa alkukirjainta käytetään erisnimien ja virkkeiden alussa. Erisnimen ja yleisnimen rajanveto on kuitenkin joskus monimutkaisempaa kuin luulisi, ja selvät erisnimetkin voivat välillä rikkoa sääntöjä. Myös virkkeiden alussa voi toisinaan – varsinkin kaksoispisteen jälkeen – olla epäselvää, pitäisikö valita iso vai pieni alkukirjain. Näitä kahta asiaa käsitellään itsenäisissä alaluvuissa.

3.2.1 Erisnimen ja yleisnimen rajanveto

Alkukirjaimen valinta tuntuu olevan erityisen vaikeaa, kun kyse on valtionhallinnon eri yksiköistä ja laitoksista. Eri tapauksia koskevat eri säännöt. Ongelma on tiedostettu jo pitkään: valtiovarainministeriö ehdotti jo 1980-luvulla, että valtion kaikkien laitosten ja virastojen nimet kirjoitettaisiin pienellä (Hiidenmaa 2003b).

Koska säännöissä ei ole mitään erityisen yhtenäistä linjaa, virheitä on sanomalehdessäkään taajaan. Tosin armollista on, että tämältyyppisistä virheistä ei tule melkein koskaan lukijapalautetta – säännöt eivät ilmeisesti ole helpot juuri kenellekään.

- 31) Liikenne- ja viestintäministeriö (17.10.)
- 32) tullihallitus (29.3.); poliisihallitus (13.9.)
- 33) maahanmuuttovirasto (21.2., 13.9.); liikennevirasto (17.10.)
- 34) Ely-keskus (29.11.)
- 35) Valtioneuvosto (27.9.)
- 36) valtiokonttori (5.7.)
- 37) Tulli (26.7.); Suojelupoliisi (30.8.)

Ministeriöiden nimet osataan yleensä aloittaa pienellä kirjaimella, mutta esimerkki 31 osoittaa, että poikkeuksiakin on. Tyypillisempää on, että *hallitus*-loppuiset laitokset kirjoitetaan pienellä alkukirjaimella kuten esimerkissä 32. Luultavasti ne rinnastuvat ministeriöihin ja maan hallitukseen, mutta sääntökin on muuttunut: ministeriöiden alaiset hallitukset kirjoitettiin ennen pienellä, mutta ne ovat muuttuneet vuosikymmenissä niin itsenäisiksi, että on katsottu parhaaksi alkaa käyttää isoa alkukirjainta (Hiidenmaa 2003).

Esimerkin 33 tapauksista ovat sikäli mielenkiintoisia, että osa virastoista tulee kirjoittaa isolla, osa taas pienellä alkukirjaimella. Sellaiset kuin *rakennusvirasto* (esim. Helsingin kaupungin) ovat yleisnimiä, mutta koko maata hallinnoivat virastot – joita on siis vain yksi – ovat erisnimiä. Siksi pitäisi kirjoittaa *Maahanmuuttovirasto* ja *Liikennevirasto*. Esimerkin 34 ely-keskuksia taas on useita, joten ne eivät ole erisnimiä.⁴

Sellaisissa samantapaisissa pareissa kuin *valtioneuvosto* ja *Valtiokonttori* ei ole ihme, että alkukirjaimet menevät päittäin väärin kuten esimerkeissä 35 ja 36. Esimerkin 37 tapaukset taas tuntuvat kertovan tarpeesta saada yksiselitteisempi ilmaus: *tulli* voi nimittäin tarkoittaa sekä koko tullilaitosta että sen toimipaikkaa (KS s.v. *tulli*), *poliisi* taas organisaation lisäksi sen työntekijää. Erityisen kuvaava on vuoden 2012 marraskuulta oleva uutinen, jossa suojelupoliisi yritti saada lainmuutoksen yhteydessä nimensä lakiin isolla alkukirjaimella: suojelupoliisin päällikkö kertoi kyseessä olevan vakiintunut

⁴ Kielitoimiston ensisijainen suositus on *ELY-keskus*, jossa problematiikkaa ei ole samalla lailla. Kielitoimisto sallii kuitenkin myös muodon *ely-keskus*, jota HS käyttää typografisista syistä.

käytäntö, vaikka vielä muutama vuosi aikaisemmin ilmestyneessä suojelupoliisin historia-teoksessa nimi oli kirjoitettu suositusten mukaisesti pienellä alkukirjaimella (Sipilä 2012).

Joskus alkukirjaimen valintaan voi vaikuttaa sekin, tuntuuko nimi varsinaiselta nimeltä vai pelkältä kuvaukselta:

- 38) kansainvälinen atomienergiajärjestö IAEA (19.4.); maailman kauppajärjestö WTO (17.10.)
- 39) journalistin ohjeet (17.10.)
- 40) viitostie
- 41) pääesikunta (1.11., 29.11.); ilmavoimat (29.11.)
- 42) Kehärata (26.7., 17.10.)

Erityisen paljastavilta tuntuvat esimerkin 38 tapaukset: niille on tyypillistä, että samassa yhteydessä mainitaan sekä käännösnimi että kansainvälinen lyhenne. Lyhennettä edeltävä jakso voikin tuntua vain selitteeltä, jolta puuttuu erisnimen luonne, vaikka todellisuudessa näin ei ole ja pitää kirjoittaa *Kansainvälinen atomienergiajärjestö* ja *Maailman kauppajärjestö*. Myös esimerkin 39 *Journalistin ohjeet* on nimenä niin yleisluonteinen, ettei sitä välttämättä ajatella teoksena.

Esimerkkiä 40 taas koskee hieman erikoinen oikeinkirjoitussääntö: kirjoitetaan yleisnimisesti *valtatie 5* mutta erisnimisesti *Viitostie* (Mikkonen 2003b). Myös esimerkin 41 tapauksilla on omalla tavallaan kahdet kasvot: millä tahansa valtiolla voi olla puolustusorganisaatiossaan pääesikunta ja ilmavoimat, mutta Suomen puolustusorganisaation osina niitä kohdellaan erisniminä (KS s.v. *pääesikunta, ilmavoimat*). Esimerkki 42 taas eroaa esimerkeistä 38–41 siten, että *kehärata* voi tuntua kielitajussa nimeltä; Kielitoimiston mukaan se kuitenkin vain kuvailee radan muotoa, aivan kuten sana *kehätie* (Manni-Lindqvist 2012: 41). Mainittakoon vielä, että Kielitoimisto hyväksyy sekä ison että pienen alkukirjaimen esimerkiksi sellaisissa tapauksissa kuin *presidentinlinna* ja *eduskuntatalo* (KO 2010: 46).

Erialaisten toimijoiden nimissä riittää yleisten oikeinkirjoitussääntöjen mukaan, että ensimmäisen sanan alkukirjain on iso. Toisinaan kirjoitetaan kuitenkin isolla muutakin:

- 43) Tähtien Sota (1.11.); Uusi Demokratia (10.5.)
- 44) Euroopan Unioni (29.3.); Afrikan Unioni (3.5.); Euroopan Yhteisö (1.11.)

- 45) Energia Areena (3.1.); Hartwall Areena (3.5.); Sampo Pankki (26.1., 30.8.); Pop Pankki (8.11.)
- 46) Linja-Autoliitto (17.10.) Elävä Arkisto (7.6.); Ylen Aamu-tv (12.7.); Kuudes Linja (15.11.)
- 47) TuuliWatti-yhtiö (30.8.); PuistoBlues (10.5.); YouTube (26.7.); PowerPoint (27.9.)
- 48) VAPAAkollektiivi (19.4.)

Ehkä erityisen alttiita yleissäännöstä poikkeamiselle ovat esimerkin 43 kaltaiset käännösnimet. Sinänsä vastaavia ovat esimerkin 44 nimet, mutta niissä saattaa vaikuttaa lisäksi lyhenteen asu: *EU*, *AU*, *EY*. Nykyinen normista poikkeava nimeäminen näkyy myös esimerkin 45 kotimaisissa tapauksissa, joissa on lisäksi silmiinpistävää piittaamattomuus yhdyssanasäännöistä. Nykymuoti hämärtää normeja jo sen verran, että esimerkin 46 tapaukset ovat päätynyt lehteen väärin, vaikka toimijat itse käyttävät normin mukaista muotoa. (Toisaalta pitää muistaa, että Kielitoimistokin sallii yhä joidenkin historiallisten nimien, kuten *Suomen Pankin* ja *Sibeliuksen Akatemian*, kirjoittamisen yleissäännöstä poikkeavalla tavalla; ks. esim. Hiidenmaa 2003.)

Esimerkissä 47 ja varsinkin esimerkissä 48 nähdään tapauksia, joissa on viety perussäännöstä poikkeaminen vielä pitemmälle: esimerkin 47 tapauksissa käytetään yhdyssanan sisällä isoa kirjainta, ja esimerkissä 48 yhdyssanan koko alkuosa on kirjoitettu suur-aakkosin. Nämä kaikki ovat eittämättä muotoja, jotka ovat peräisin toimijoilta itseltään, mutta lehtiteksteissä ne voisi hyvin stilisoida yleissäännön mukaisiksi.

Erikoisia tapauksia ovat sellaiset, joissa erisnimisyys on kiistatonta mutta on silti päädytty kirjoittamaan pienellä alkukirjaimella:

- 49) twitter (19.1.)
- 50) burana (13.3.); excel (2.2.)
- 51) kenovoittoa (19.4.); domino-keksit (10.5.)
- 52) pendolino (3.1., 5.7.)

Esimerkin 49 luultavin selitys on Twitter-palvelun logo: siinä on pieni alkukirjain. Toisinaan näkee myös Facebook-palvelun nimeä pienellä alkukirjaimella, mikä lienee selitettävissä samalla tavalla. Logojen typografisen tyyllittelyn ei kuitenkaan pitäisi

vaikuttaa nimien kohteluun muissa yhteyksissä; itse asiassa Twitter ja Facebook kirjoitetaankin isolla alkukirjaimella muun muassa molempien palvelujen käyttöehdoissa.

Esimerkin 50 tapaiset kirjoitusasut tuntuvat jokseenkin yleisiltä. Ei ehkä ole niin selvää, mikä niihin on johtanut. Yksi syy voisi olla nimien jonkinlainen yleiskäsitteisyys: *buranaksi* saatetaan kutsua ylipäänsä särkylääkkeitä ja *exceliksi* kaikenlaisia taulukoita. Toisaalta voi olla niin, ettei ”tekstimainonta” tunnu yhtä räikeältä, jos kirjoitusasu ei suoraan osoita kyseessä olevan erisnimi. Sama saattaa päteä esimerkin 51 tapauksiin, joskin niissä erisnimisyys ei välttämättä ole ylipäänsä käynyt kirjoittajalle ilmeiseksi (vaikka yleisnimi pitäisikin kirjoittaa *dominokeksit* eli ilman yhdysmerkkiä). Varsinkin esimerkissä 52 nähtävä *Pendolino* tulkitaan todennäköisesti pikemminkin junien yleistyypiksi kuin tuotemerkiksi (sen sijaan *intercity* on yleistyyppeä, mutta huvittavaa kyllä se taas esiintyy useissa yhteyksissä isolla kirjoitettuna).

Ohessa on vielä yksittäisiä tapauksia, joissa ei ole päädytty normin kannalta oikeanlaiseen alkukirjaimeen:

- 53) Paavi (17.10.); Eurooppa- ja ulkomaankauppaministeri (13.9.)
- 54) ruuhka-Suomi (27.9., 17.10.); Natsi-Saksa (12.4.)
- 55) Halloween (1.11.), Itsenäisyyspäivä (29.11.)
- 56) suomen kielen karjalan murre (27.9.); – – vähemmistökielen, kuten Suomen, aseman – – (19.4.)

Esimerkissä 53 on päädytty kirjoittamaan tittelit isolla alkukirjaimella. Ei ole mahdoton ajatus, että *Paavi* mielletään eräänlaiseksi nimeksi. Esimerkiksi *dalai-lamasta* suositettiin pitkään yksiselitteisesti pientä alkukirjainta, mutta vuodesta 2000 on sallittu myös iso, koska arvonimi on kerrallaan vain yhdellä ihmisellä ja sitä käytetään kuin kyseessä olisi henkilönnimi (Leino 2011); *paavista* ei kuitenkaan ole voimassa näin laveaa suositusta. Sen sijaan *eurooppaministerin* kirjoittaminen isolla alkukirjaimella perustuu mitä ilmeisimmin maanosan nimeen, vaikka suosituksen mukaan alkuosaa pitäisi kohdella yleisnimenä, kun se viittaa maanosan sijaan Euroopan unioniin. Muita vastaavia ovat *eurooppayhtiö* ja *eurooppaoikeus*. (Kotimaisten kielten keskus 2010c.)

Esimerkin 54 tapaukset taas liittyvät maantieteelliseen rajaukseen. *Ruuhka-Suomi* tulisi kirjoittaa isolla alkukirjaimella, koska se rajaa – vaikkakin sumeasti – Suomesta alueen, jolla on ruuhkia, eikä siis tarkoita, että koko Suomi on ruuhkainen. Sen sijaan tulisi

kirjoittaa *natsi-Saksa*, koska kyse on koko valtiosta tiettyä aikana. (KO 2010: 45.)
Luultavasti ilmaus rinnastuu myöhempään *Itä- ja Länsi-Saksaan*.

Esimerkin 55 *halloween* on otettu sellaisenaan eli sitaattilainana englannin kielestä, jossa juhlapyhät kirjoitetaan isolla alkukirjaimella. Suomen kielessä juhlapyhät kirjoitetaan kuitenkin pienellä, mikä koskee myös tuoreita lainoja (Eronen–Moilanen 2003). Selvästi harvinaisempaa on kirjoittaa isolla alkukirjaimella kotoinen *itsenäisyyspäivä*.

Esimerkissä 56 ensimmäisessä tapauksessa on luultavimmin sovellettu kielten nimien yleissääntöä (pienellä ja erikseen) myös murteisiin, joissa murrealue pitäisi aloittaa isolla kirjaimella. Kaiketi huolimattomuuden nimiin voi panna toisen tapauksen, jossa kieltä tarkoittava *suomi* on kirjoitettu isolla alkukirjaimella.

Erisnimen ja yleisnimen rajat eivät siis ole niin selvät kuin voisi yleissääntöjen perusteella ajatella. Sekavuutta lisäävät nykyään muun muassa englannin kielen vaikutus ja yrittäjien omat, oikeinkirjoitussäännöistä poikkeavat menettelyt. On kuitenkin vaikea sanoa, olisivatko nykynormit parannettavissa vai lisäisikö muutos ongelmia entisestään.

3.2.2 Alkukirjain virkkeissä

Virkkeiden aloittamisessa ei ole yleensä juuri mitään ongelmia – virke alkaa isolla kirjaimella. Joskus esiintyy yksittäisiä poikkeuksia, kuten tämä aineistosta löytynyt ainokainen:

57) ”iPhone on hieno iPhone, mutta surkea puhelin”, – – (17.10.)

Helsingin Sanomissa ei ole tohdittu puuttua tuotenimen *iPhone* kirjoitusasuun sen epänormatiivisuudesta huolimatta, mutta yksi asia on silti linjattu: virkkeen alussa *i* muutetaan suuraakkoseksi. Kuten esimerkki 57 osoittaa, tieto ei ole saavuttanut kaikkia. Toisinaan kollegat kysyvät myös esimerkiksi sukunimien *von*-etuliitteen kohtelusta virkkeen alussa. Ennen vanhaan sitä on saatettu kirjoittaa pienellä alkukirjaimella, mutta nykynormi ohjaa kirjoittamaan virkkeen alussa isolla (KO 2010: 42–43). (Yleissäännöstä poikkeavat vain sellaiset lyhenteet kuin *pH* ja *dB*, joissa alkukirjain on pieni mutta seuraava iso; mts. 43.)

Ongelmia alkaa kuitenkin esiintyä, kun lauseiden rajalla on kaksoispiste:

58) Manu Marttila esitti lounaalla Maria Alfonsolle toiveen: Saisiko leivälle voin lisäksi vielä viisi siivua kielimakkaraa? (1.11.)

- 59) Ensin suomalaiset pysäyttivät brittikollegojen vyörytyksen samalla peruskysymyksellä, jolla Neuvostoliittoa pidettiin aisoissa: Haluatteko todella, että Suomi on sotilaallinen tyhjiö? (23.8.)
- 60) Sopimuksen kultaiseksi säännöksi tahdotaan seuraavaa: Jos – – (5.7.)
- 61) Vihje: Jos haluat, voit lisätä salaattiin paistettua tofua. (22.3.)
- 62) Se tarkoittaa yksityiskohtia: Matot esimerkiksi ovat yhtenäiset, joten tarpeen tullen kirjahyllyjä voidaan poistaa ilman että koko lattia on uusittava. (1.11.)

Esimerkit 58–60 ovat tapauksia, jotka ovat tulkittavissa jonkinlaisiksi epäsuoriksi lainauksiksi. On todennäköistä, että niiden ison alkukirjaimen yleistymiseen on vaikuttanut ainakin yksi lehdistön tapa: otsikoiden epäsuorat lainaukset (tyyppiä ”Lähde: Viesti”) ovat jo pitkään saaneet kaksoispisteen jälkeen ison alkukirjaimen, ja nykyisin Kielitoimistokin katsoo tämän mahdolliseksi menettelytavaksi, vaikka pitää yhä myös pientä alkukirjainta hyväksyttävänä (KO 2010: 44). Leipätekstissä ohje ei silti ole voimassa. Sitä paitsi esimerkki 60 alkaa olla aika etäällä epäsuorasta lainauksesta. Esimerkki 61 taas on muodoltaan kuin otsikko muttei silti ole otsikko eikä edes sisällä ennen kaksoispistettä minkäänlaista varsinaista lähdetä (ellei sitten haluta tehdä jonkinlaista syväkurkkutulkintaa). Viimeistään esimerkki 62 on edennyt hyvin kauas epäsuorista lainauksista.

Välillä tuntuu siltä, että jotkut kirjoittajat luulevat kaksoispisteen jälkeisen lauseen alkavan aina isolla kirjaimella myös leipätekstissä. Joskus tämä onkin sääntöjen mukaista: sellaisissa useavirkkeisissä jaksoissa kuin *Hän muistutti minua kahdesta asiasta: Kaupat menevät kiinni yhdeksältä. Koira on ulkoilutettava myös illalla.* kaikki kaksoispisteeseen päättyvän virkkeen alaisuudessa olevat virkkeet tulee aloittaa isolla kirjaimella (KO 2010: 43). Nämä rakenteet tuntuvat kuitenkin olevan harvinaistumassa, ja kielenhuoltajat ovat kehottaneet niiden varovaiseen käyttöön: ensimmäinen kaksoispisteen jälkeinen iso kirjain voi ”töksähtää”, ja joskus on epäselvää, mitkä virkkeet rakenne kattaa (Itkonen–Maamies 2011: 12). Rakennetta näkee toisinaan, mutta sen oikeaoppinen käyttö ei aina luonnistu:

- 63) Ohjeet on jaettu viiteen lukuun: alussa ovat helpot, klassiset whoopiet. Loppupuolella on kauniisti koristeltuja joulu- ja halloween-leivoksia näpertelijöille. (27.9.)

Kenties esimerkin 63 tapaiset rakenteet, joissa todella tarvittaisiin isoa alkukirjainta, ovat osaltaan vaikuttaneet myös joihinkin esimerkkien 58–62 tyyppisiin tapauksiin, ainakin jos kaksoispisteen jälkeinen yksinäinen virke sisältää jonkinlaisen listan.

Kaksoispisteen erilaiset käyttötavat tekstin eri konteksteissa vaikuttavat varmasti toisiinsa, vaikka yleissääntö ei ole erityisen mutkikas. Luultavasti joissain tapauksissa, kuten esimerkissä 61, toimintatapa on saattanut ottaa mallia sellaisista typografisista ratkaisuksista, joissa alkuosa on rakennettu logomaiseksi huomion kiinnittimeksi: kirjasin-tyyppi voi olla toinen, tekstiä on saatettu korostaa esimerkiksi lihavoinnilla tai pistekoon kasvatuksella, ja monesti turvaudutaan sellaisiin keinoin kuin värin käyttö ja laatikointi. Nämä kaikki ratkaisut saavat helposti kohtelevaan leipätekstiä ”logosta” itsenäisenä kokonaisuutena. Typografian vaikutus oikeinkirjoitukseen vaatisi kuitenkin oman erillisen tutkimuksensa.

3.3 Taivutus

Sanojen taivutukseen liittyy suomen kielessä erityyppisiä ehtoja. Ensinnäkin eri taivutusmuodot vaativat joissain tapauksissa eri vartalon (*vesi* : **vede-n** : **vet-tä** : **vete-nä**), ja monista taivutuspäätteistäkin on useita eri vaihtoehtoja (*talo-a*, *vyö-tä*). Taivutukseen vaikuttavat myös lausekkeen sisäiset tekijät (*ennen sota* mutta *sodan jälkeen*). Lisäksi voivat vaikuttaa myös lausetyyppi ja semantiikka (**Pekka pitää lupauksensa** mutta **Pekan pitää lähteä**).

Sanojen taivuttaminen on äidinkieliselle puhujalle pääpiirteissään vaivatonta. Kaikki tapaukset eivät kuitenkaan ole aivan mutkattomia. Toisinaan myös kielenhuollon ortografiset ja muut linjaukset voivat aiheuttaa päänvaivaa. Tämä luku jakautuu kolmeen alalukuun: ensimmäinen käsittelee yksittäisiä sanoja, toinen yhdyssanojen alkuosia ja kolmas rektiota (ja sitä muistuttavia ilmiöitä).

3.3.1 Yksittäisten sanojen taivutus

Jos sanaa ajatellaan erillään muista sanoista, siis ilman riippuvuutta muista lausekkeen tai lauseen osista, taivuttaminen on pohjimmiltaan vain tiettyä sijaa vastaavan oikean ilmiön muodostamista. Sekään ei aina ole mutkatonta:

62) psyykettä (26.7.)

63) Hän – – **sinkoi** pallon tarkasti verkkoon. (1.11.)

- 64) ylähuuli **vuosi** verta (27.9.)
- 65) – – kuinka suuri on **minkäkin** maan pelon ilmapiiri. (3.5.)

Esimerkeissä 62–65 on kyse muodoista, jotka voisivat esiintyä myös puhutussa kielessä. Esimerkki 62 on yleisyydestään huolimatta katsottu virheelliseksi: lainasanaa *psykye* ei suositeta taivutettavaksi kuten monia suomen kielen *e*-loppuisia substantiiveja – normatiivisesti oikea partitiivimuoto on *psykyä* (KS s.v. *psykye*). Esimerkin 63 tapauksessa kirjoittaja on luultavimmin ajatellut *singota*-verbiä, jonka imperfektimuoto on *sinkosi*. Muoto ”sinkoi” edellyttäisi verbiä ”sinkoa”. Itse asiassa *Nykysuomen sanakirja* tuntee sellaisen mutta luonnehtii sitä harvinaiseksi; *Kielitoimiston sanakirjassa* se ei enää esiinny. Esimerkin 64 *vuotaa*-verbin taivutus taas on mahdollinen, mutta *Kielitoimiston sanakirja* pitää sitä harvinaisena (s.v. *vuotaa*). Lehtitekstissä kannattaa käyttää odotuksenmukaista muotoa *vuoti*.

Esimerkin 65 ”minkäkin” tuntuu yleistyneen vahvasti, vaikka olisi yhä asiallista käyttää *minkin*-muotoa (KS s.v. *mikin*). Luultavasti *-kä*-liitteen käyttö perustuu kahteen seikkaan: Monet taivutusmuodot, kuten *missäkin*, ovat aivan kuin *mikä*-sanana muotoja, joihin on vain lisätty liitepartikkeli *-kin*, joten myös genetiivi *minkin* ja nominatiivi *mikin* pyrkivät mukautumaan tähän taivutusmalliin. Lisäksi *minkin*-muodon homonymia *minkki*-sanana genetiivin kanssa voi tuntua kiusalliselta. *Kielitoimiston sanakirja* tuntee myös *mikäkin*-sanana mutta antaa sille affektisia merkityksiä (esim. *Käyttäytyy kuin mikäkin diktaattori*), joista ei ole kyse esimerkin 65 kontekstissa. Saa nähdä, johtaako kieliyhteisön paine lopulta siihen, että *mikäkin*-sanana selitteisiin lisätään neutraali käyttötapana.

Seuraavat esimerkit kuvastavat enemmän ortografisia käytänteitä:

- 66) vuuan (26.7.)
- 67) Pro:n puheenjohtaja (7.6.); rei’än (12.7.)

Esimerkin 66 virheellinen kirjoitusasu on mitä ilmeisimmin syntynyt *ruoka*-sanana tarjoaman mallin mukaan: kun on mahdollista taivuttaa sekä *ruoan* että *ruuan* (KS s.v. *ruoka*⁵), miksei myös ”vuuan”? Kielenhuollon suosituksen mukainen on kuitenkin edelleen vain *o*:llinen muoto *vuoaan* (Eronen–Maamies 2007: 8). Esimerkissä 67 taas nähdään sanavartalon ja taivutuspäätteen välissä ylimääräisiä merkkejä. Kaksoispistettä

⁵ Sanakirja tosin ilmaisee asian niin, että sellaiset muodot kuin *ruoan* ovat yhä odotuksenmukaisimpia: ”äännetään ja us. myös kirjoitetaan ruuan, ruuassa, ruuissa jne.”. Vielä 1980-luvun alussa *ruuan*-muotoon suhtauduttiin melko kielteisesti, vaikka sille ”annettiin periksi” jo 1950-luvulla (Kolehmainen 1983).

käytettäisiin, jos (Ammattiliitto) *Pro* olisi kirjainlyhenne, mutta tästä ei ole kysymys. Muoto ”rei’än” taas on luultavasti ottanut vaikutteita *reikä*-sananjoihain monikko-muodoista, kuten *rei’issä*: niissä heittomerkkiä tarvitaan osoittamaan, ettei kyseessä ole pitkä vokaali vaan kaksi eri tavuissa olevaa samaa vokaalia. Vastaavaa tarvetta ei ole yksikkömuodoissa, kuten genetiivissä *reiän*.

Esimerkit 68 ja 69 kuvastavat hyvin erisnimien problematiikkaa:

68) Esa **Lonkan** sopimus (10.5.); **Talkan** mukaan (27.9.)

69) Mediakeskus **Lumessa** (13.9.)

Monilla on sukunimien taivutuksesta edelleen sellainen käsitys, että nimenhaltijan toive on otettava huomioon. Asia nousi uudelleen esiin joitain vuosia sitten, kun uuden valtakunnansovittelijan sukunimi hämmensi monia: puhutaanko *Esa Longasta* vai ”Lonkasta”? Ainakin yleisnimien puolella (*pilven*)*lonka* taipuu *longan*, *longassa* jne. – sellaiset muodot kuin *lonkan* kuuluvat *lonkka*-sanaan (KS s.v. *lonka*, *lonkka*). Vuoden 2011 syksyllä Kotimaisten kielten keskus julkaisi internetsivuillaan sukunimien taivutushakemiston (<http://kaino.kotus.fi/sukunimientaivutus/>) ja teki samalla selväksi kantansa: nimiä taivutetaan kuten vastaavaa yleissanaa (jos sellainen on olemassa), eikä julkisessa viestinnässä tarvitse kuulla nimenhaltijaa (Wihuri 2011: 24). Myös Helsingin Sanomat kertoi noudattavansa Kotuksen ohjeita⁶ ja mainitsi eräänlaisena paraatiesimerkkinä juuri *Longan* (Eloranta 2011), mutta tämä ei estänyt nimeä päätymästä lehteen suositusten vastaisesti vähän yli puoli vuotta myöhemmin. *Lonkaa* epäselvempi tapaus on *Talka*: yleisnimi *talka* esiintyy vielä *Nykysuomen sanakirjassa* (mm. merkityksessä ’aluksen emäpuu’) muttei enää *Kielitoimiston sanakirjassa*. Kotuksen sukunimihakemistossa suositetaan silti astevaihtelutaivutusta *Talan* (joskin myös *Talkan* mainitaan, tosin harvinaisena, alueellisena tai murteellisena).

Myös joidenkin paikkojen nimet voivat erisniminä alkaa elää omaa elämäänsä, usein nimeäjiensä tahdosta. Esimerkin 69 *Mediakeskus Lume* taipuu kuitenkin keskuksen kotisivuillakin (<http://lume.aalto.fi/>) säännönmukaisesti; sitä paitsi ”Lumessa” sekoittuu *lumi*-sananjoihain taivutusmuotoihin, joten on kaikin puolin syytä taivuttaa *Lumeessa*.

Poikkeuksellisesti käyttäytyviä erisnimiä ovat *-inen*-loppuiset kunnat:

⁶ Tähän asti ainoa selvästi tietoinen poikkeus suosituksista syntyi, kun kansanedustaja Petteri Orpo julkaisi loppukeväästä 2013 tiedotteen, jossa toivoi, että hänen sukunimeään taivutettaisiin ”Orpon” eikä *Orvon*. HS:n toimituksen johto päätti ottaa toiveen huomioon. (Suominen 2013.)

70) Kauniaisen (17.10.)

Esimerkissä 70 pitäisi taivuttaa *Kauniaisten*; ainoa tunnettu poikkeus on *Kaustinen*, joka taipuu yksilöllisenä. Jollain tapaa oireellisia ovat kuitenkin partitiivimuodot, joissa Kotuksen nimistönhuoltokin myöntää yksikön olevan käypä, ellei paikkakunnalla tunnetusti taivuteta nimenomaan monikossa (Salonen 2009).

Sinänsä moitteettomasti taivutettuja mutta paikallissijojen totunnaista käyttöä uhmaavia ovat esimerkit 71 ja 72:

71) hallitusneuvottelut **Säätytalolla** (26.1.) piti puheen **yliopistolla** (7.6.); Deke Dickerson **Malmitalolla** (1.11.)

72) tutkija Tatu Hokkanen **Metsäntutkimuslaitokselta** (10.5.)

Eritoten esimerkin 71 *Säätytalolle* on ollut leimallista, että siitä käytetään ulkopaikallissijoja; aineistossa oli muutama muukin vastaava esimerkki. Myös yliopistot ja kulttuuritilat, ainakin *talo*-loppuiset, tuntuvat päätyvän herkästi ulkopaikallissijaan. Sama on pantu merkille Kielitoimistossa jo 1980-luvulla, jolloin linja on ollut yksiselitteinen (Welin 1987):

Mikä tahansa onkin tämän paikallissijataivutuksen vaihtelun syy, mitään lisää se ei tuo kielen ilmaisumahdollisuuksiin. Päinvastoin: horjuvuus häiritsee ja aiheuttaa kirjoittajalle turhia valintatilanteita. Selvää, helppoa ja suomen mukaista on käyttää rakennusten nimistä sisäpaikallissijaista taivutusta. Ilmoitetaan siis, että konsertti on *Finlandia-talossa*, kutsutaan seuran jäsenet kokoukseen *Säätytalo*on tai *Karjalatalo*on, – –

Runsaassa kahdessa vuosikymmenessä voi havaita pienen – joskin aika hienovaraisesti ilmaistun – asenteenmuutoksen: ”Ulkopaikallissija on väljempi ja ilmaisee tilapäisempää tapahtumista, joka voi laajeta rakennuksen ympäristöönkin; vrt. esimerkiksi ilmauksia *käydä saunassa* ja *käydä saunalla*; *opettaa yliopistossa*, mutta *tavata yliopistolla*” (Paikkala 2011: 26). Esimerkin 10 tapauksiin on selvästi jo pitkään kohdistunut muutospainetta: ulkopaikallissijalla ei niissä tietenkään tarkoiteta rakennuksen pihalla tai ympäristössä olemista vaan juuri tilapäisyyttä. Esimerkki 72 osoittaa samantapaista kehitystä: sisäpaikallissijaiset laitokset tuntuvat ilmeisesti monen mielestä paikoilta, joihin tullaan – tai pakotetaan – ympärivuorokautiseen hoitoon. Tutkijatkin sentään käyvät yleensä työpäivien välissä kotona.

Monet taivutusvirheet vaikuttavat melko kertaluonteisilta kömmähdyksiltä. Yleisnimeen perustuvissa erisnimissä – ja ehkä aivan erityisesti niin sanotuissa brändinimissä –

tuntuisi kuitenkin olevan melko vahvaa pyrkimystä erottumiseen, tyypillisesti vaihteluttomalla sanavartalolla. Esimerkkejä voidaan havaita varsinkin tutkielma-aineiston ulkopuolelta: sellaiset genetiivit kuin ”Koton” (televisio-ohjelma) ja ”Avanton” (yritys) perustuvat vanhaan sanastoon mutta kohtelevat sitä odotusten vastaisella tavalla. Etenkin yritysten tapauksissa pelkona lienee, että vartalon muutos tekee nimestä jotenkin vaikeammin tunnistettavan. Sukunimissä taas vaikuttaa toisaalta valheellinen käsitys taivutuksen omavaltaisuudesta, toisaalta joidenkin nimien etäisyys käyttösanastosta. Talojen ja laitosten ulkopaikallissijaisuus tuntuu vähitellen hivuttautuvan kohti suvaittavaa yleiskieltä, mikä ei kaikissa tapauksissa ole edes huolestuttavaa.

3.3.2 Yhdyssanojen alkuosat

Suomen kielen yhdyssanan alku- eli määriteosa on tyypillisimmillään nominatiivi-muotoinen. On olemassa runsaasti myös muunlaisia yhdyssanoja, varsinkin genetiivi-alkuisia. Nominatiivi tuntuu kuitenkin monessa paikassa valtaavan alaa genetiiviltä.

Nominatiivin ja genetiivin vaihtelu monissa yhdyssanoissa on herättänyt kiivasta keskustelua ainakin 1900-luvun alusta lähtien. Jopa kielenhuoltajista ehkä maineikkain, edesmennyt professori Terho Itkonen, on todennut: ”Tämä on niitä kysymyksiä, joihin tuskin koskaan löytyy lopullisen yksinkertaista ratkaisua” (Kolehmainen 2011: 14). Silti joitain yleisohjeita on pyritty antamaan: genetiivialkuisuus on yleistä verbistä johdetuissa substantiiveissa, ”jos jälkiosa on verbistä johdettu substantiivi ja alkuosa ilmaisee tuon verbin tekemisen kohteen (*kodinhoito*) tai alkuosa on verbin subjekti (*kansannousu*) tai ilmaisee jollain tavoin omistamista (*tekijänpalkkio, päivänsankari*)” (mas. 17).

Usein lehdessä esiintyy yhdyssanoja, joita ei sellaisenaan löydy sanakirjasta. Monissa tapauksissa on kuitenkin suotavaa noudattaa jotain valmista mallia:

73) tennispelaaja, energiatuottaja (1.11.)

74) moottorikelkkavalmistaja (19.4.); pientalorakentajat (8.11.)

Esimerkeissä 73 ja 74 nähtävät *-ja*-päätteiset tekijännimet ovat tyypillisesti genetiivialkuisia, koska taustalla voidaan nähdä predikaatin ja objektin välinen suhde (*energiaa tuotetaan, tennistä pelataan*). *Kielitoimiston sanakirjassa* annetaan sana-artikkelissa *pelaaja* vain genetiivialkuisia esimerkkejä; sana-artikkelissa *tuottaja* (merkitys

'tuotteen tekijä, valmistaja') on lisäksi nominatiivitapaus *maataloustuottaja*, mutta se on perusteltavissa: maataloustuottaja ei "valmista maataloutta", joten *maatalous* ei hahmotu objektiksi. Myös esimerkin 74 tapaukset tuntuvat luontevammilta genetiiveinä, mutta itse asiassa niissä olisi ehkä viisainta rikkoa yhdyssana sanaliitoksi ja käyttää monikon genetiiviä: *moottorikelkkojen valmistaja, pientalojen rakentajat*.

Helpommaksi valinta käy, kun yhdyssana esiintyy sanakirjassa:

75) munuaissiirto (29.3.); asennemuutos (3.5.); ryhmäjohtaja (7.6., 12.7.); sisältötuotanto (15.11.)

76) asevienti (3.5., 13.12.)

77) suruvalittelu (7.6.); sanavalinta (15.11.)

On toki olemassa myös sellaisia sanoja, joista on mahdollista käyttää joko nominatiivi- tai genetiivialkua (*Kielitoimiston sanakirjassa* tällainen on esimerkiksi *lainmuutos ~ lakimuutos*). Esimerkin 75 sanat on kuitenkin mainittu vain genetiivialkuisina. Esimerkissä 76 on se erityispiirre, että *Kielitoimiston sanakirja* puuttuu erikseen nominatiivialkuun: sana-artikkelissa *asevienti* lukee "paremmin: aseidenvienti". Jollain tapaa kivettyneinä taas voidaan pitää esimerkin 77 *surunvalittelua* ja *sanavalintaa*.

Erisnimialkuisissa yhdyssanoissa (sekä verbeistä johdetuissa että muissa) tuntuu niin ikään siltä, että nominatiivi ottaa itselleen genetiivin tehtäviä:

78) Islanti-operaatio, Venäjä-suhteet (30.8., 8.11.)

79) YK:n ja Arabiliiton Syyria-lähettiläs (13.9.); Afganistan-vierailu (29.11.)

80) Hitler-palvonta (10.5.)

On joskus vaikea selittää, miksi erisnimialku hakeutuu joissain yhdyssanoissa genetiiviin. Monesti tällaiset ilmaukset ovat korvattavissa paikallissijaisella sanaliitolla: esimerkin 78 tapaukset tarkoittavat *operaatiota Islannissa* ja *suhteita Venäjään*. Esimerkin 79 ilmauksille on vielä vakiintuneempia malleja: kun suurlähettiläiden asemapaikat ilmaistaan genetiivillä, miksei muidenkin lähettiläiden. Vierailu taas on samastettavissa lomiin: emmehän kai yleensä puhu "Kreikka-lomastakaan". Erityisen oudolta tuntuu esimerkki 80, joka kannattaisi lisäksi muuttaa sanaliitoksi (*Hitlerin palvonta*).

Genetiivialkuisuudesta kannattaa pitää kiinni erityisesti niissä tapauksissa, joissa se on kuin kiveen hakattu:

81) syyttäjävirsto (19.1., 19.7.)

82) Dallapépuisto (26.7.)

Esimerkin 81 *syyttäjänvirastoa* ei esiinny *Kielitoimiston sanakirjassa*, mutta se on oikeuslaitoksemme käytössä täysin vakiintunut genetiivialkuiseksi. *Dallapépuisto* taas on kaavanimi. Esimerkki 82 on näistä kahdesta ehkä kiusallisempi: Helsingin Sanomien pitäisi kyetä viittaamaan pääkaupungin paikannimiin oikein. (Vastaava virhe pääsi joitain vuosia sitten myös toimituspäällikön yleispalautteen moitteisiin, kun eräästä uutisesta puuttui järjestelmällisesti *Vilhonvuorenkadun* ensimmäinen *n.*)

Joskus tarjoutuu muitakin vaihtoehtoja kuin genetiivi:

83) terroriepäilyt (19.4.)

84) sarjamurhaajaepäily (22.3.)

Esimerkissä 83 nähdään vuosien varrella erityisen suosituksi osoittautunut muoto. Sen tilalle on suositettu *terrorismista* tai *terroristiksi epäiltyjä*, mutta varsinkin tiiviyyttä vaativissa otsikoissa ”terroriepäilyt” taitaa olla enemmän sääntö kuin poikkeus. Se tuntuu jo tutulta, mutta 84 on selvästi oudompi. Erityiseksi sanamuotiksi nominatiivialkuisuudesta ja *epäilty*-lopusta ei tuntuisi ainakaan vielä olevan.

Taivuttamattomuutta esiintyy myös silloin, kun osien pitäisi taipua symmetrisesti:

85) omatuntoa (3.5.)

Esimerkin 85 *omastatunnosta* on *Kielitoimiston sanakirjassa* vain yhdenlaista taivutusta. Monista muista, kuten *iso(sta)veljestä* ja *musta(sta)makkarasta*, esitetään mahdollisena alkuosan taivutuksen lisäksi taivuttamattomuus. Varsinkin sellaiset monikkomuodot kuin *omientuntojen* alkavat tuntua hieman kummallisilta, ja esimerkiksi *oma*-alkuisissa *omahoidossa* ja *omakehussa* alkuosa ei koskaan taivu. *Omantunnon* alkuosan pakko-taivutuksen voisi siis periaatteessa asettaa kyseenalaiseksi.

Joskus yhdyssanan alkuosaa onkin taivutettu, vaikka sen ei oikeastaan pitäisi taipua:

86) sisäpiirintieto (13.3.)

87) sanankäänteet (13.12.)

88) puhujanpönttö (22.3., 23.8.)

Kielitoimiston sanakirjassa kuvaillaan esimerkin 86 *sisäpiiritietoa* talouden termiksi ja siitä mainitaan vain *n:tön* muoto. Kiintoisaa kyllä sana on arvopaperimarkkinalla (14.12.2012/746; www.finlex.fi) *n*:llisenä. Esimerkit 87 ja 88 taas voivat tuntua nominatiivialkuisina erikoisilta siinä mielessä, että ne muistuttavat edellä mainittuja genetiivialun tyyppitapauksia: esimerkissä 87 alkuosa voi hahmottua verbistä johdetun lopun subjektiksi (’sanat kääntyvät’), ja esimerkissä 88 saattaa nähdä omistajuutta. Molemmat ovat kuitenkin *Kielitoimiston sanakirjassa* ilman *n*:ää (KS s.v. *sanakäännne, puhujapönttö*). *Käännne* voi tosin sana-artikkelin mukaan tarkoittaa jo itsessään ’sanontatapaa’, joten sen ei välttämättä tarvitse muodostaa yhdyssanaa. Puhujapönttökään ei yleensä ole puhujan omistuksessa, vaikka genetiiviä käytetään toki moneen muuhunkin tarkoitukseen kuin omistamisen kuvaamiseen. Kaikesta huolimatta näiden sanojen *n*:ttömyyden perusteet eivät ole ainakaan ilmiselviä.

Yhdyssanoissa on paljon myös vapaata vaihtelua (esim. *Kielitoimiston sanakirjassa* tasaveroisina esiintyvät *energialähde* ja *energianlähde*). Säännöt eivät ole koskaan olleet kiistattomia, ja kiistan voi kielenhuollon historiasta puhuttaessa käsittää hyvinkin konkreettisesti. Vaihtelusta siis tuskin päästään noin vain. Myös osa sellaisista ”pakettiyhdyssanoista” kuin *terroriepäillyt* on jo hyvin vakiintuneita. Tämä ei välttämättä ole ongelma, kunhan merkitys on selvä: liian tiiviiksi puristetusta ilmauksesta katoaa tulkinnan kannalta olennaisiakin merkitysvivahteita.

3.3.3 Rektio ja sitä muistuttavat ilmiöt

Sijamuodon valinta on avainasemassa, kun puhutaan kielen ilmiöstä nimeltä rektio. *Iso suomen kielioppi* määrittelee sen näin (§ 1 225):

Rektiolla tarkoitetaan, että tietyn sanan täydennys on tietyssä sijassa riippumatta siitä, mikä on täydennyksen kategoria tai semanttinen luonne. Esimerkiksi verbin *tykätä* substantiivi-täydennys on vaihtoehdoitta elatiivissa (*Tykkään hänestä*) ja postposition *takana* täydennys genetiivissä (*tuon puun takana*). Joillakin sanoilla on kaksi erisijaista täydennysvaihtoehtoa: *maistua hyvälle* ~ *hyvältä*, *perustua tosiasioihin* ~ *tosiasioille*, *lähellä pöytää* ~ *pöydän lähellä*. Rektionmukaisia täydennyksiä saavat paitsi verbit ja adpositiot myös eräät substantiivit (*näkökulma asiaan*), adjektiivit (*perso makealle*, *saman kokoinen*) ja adverbitkin (*sidoksissa kieleen*).

Moni verbi vaatii siis täydennykseltään tiettyä sijaa. Tämän tutkielman aineistossa esiintyy enemmän infinitiivi- kuin substantiivitäydennyksiä, mutta on yksi substantiivitapauskin:

89) -- **räystäältä** -- roikkui jääpuikkorivistö. (21.2.)

Roikkua-verbi voi saada 'kiinni pitämisen' merkityksessä monenlaisia täydennyksiä, mutta merkityksessä 'olla jssak kiinni siten, että painopiste on tukipisteen alapuolella' sillä on vain inessiivi- ja elatiivimuotoisia substantiivitäydennyksiä (KS s.v. *roikkua*). Siksi esimerkissä 89 olisi kannattanut valita sisäpaikallissija: *räystäästä* tai *räystäässä*.

Verbien infinitiivitäydennyksiä on aineistossa kourallinen. Yksi niistä on vanha tuttu:

90) " -- on **alettu puhumaan** --" (23.8.)

91) -- vaikka he **tuppaavatkin hahmottua** -- (19.4.)

92) Udmurtit eivät **väsy kertomasta**, että -- (3.5.)

Esimerkin 90 "alkaa tekemään" -rakenne on kielenhuollon klassikko, johon moni suhtautuu hyvin kielteisesti, vaikka se on pitkäikäisestä normista (*alkaa tehdä*) huolimatta pysynyt yleisenä. Suomen kielen lautakunta pohti normin laventamista viimeksi vuonna 2004 muttei lopulta antanut uutta suositusta (Kotimaisten kielten keskus 2010a). Helsingin Sanomissa "alkaa tekemään" osataan yleensä väistää. Etenkin esimerkin 90 kaltaisissa suorissa lainauksissa se päättyy välillä lehteen, mutta varsinkin uutispuolella olisi edelleen hyvästä stilisoida ilmaus normin mukaiseksi.

Esimerkeissä 91 ja 92 verbin täydennyksenä tulisi olla MA-infinitiivin illatiivi (*tuppaavat hahmottumaan, eivät väsy kertomaan*). Tällaisissa väärissä valinnoissa syytä voi yleensä hakea merkitykseltään läheisistä verbeistä: *tupata*-verbin lähisynonyyymi *tavata* ('olla tapana') saa täydennyksekseen A-infinitiivin, ja *väsyä*-verbi lienee samastunut sellaisiin MA-infinitiivin elatiivin sisältäviin tapauksiin kuin *lakata/pidättyä/välttää kertomasta* (*Iso suomen kielioppi* puhuu "estymismuotista"; § 479).

Nomineiden rektiovirheistä tyypillisiä ovat esimerkit 93 ja 94:

94) -- poliisijohtaja on **tyytyväinen Räsäsen ehdotuksesta**. (21.2.)

95) -- yhtenä **syynä sille**, että -- (12.4.)

96) **lupa uraanin talteenotolle** (19.1.)

Esimerkin 93 "tyytyväinen jostain" ei yleisyydestään huolimatta vielääkään esiinny *Kielitoimiston sanakirjassa* (s.v. *tyytyväinen*). Se johtunee kantasanaista, *tyytyä*-verbistä, joka saa vain illatiivimuotoisia täydennyksiä (sekä substantiiveja että MA-infinitiivejä; KS

s.v. *tyytyä*). Adjektiivi *tyytyväinen* tuntuisi kuitenkin monen kielitajussa irtautuneen tästä ajatuksesta ja samastuvan sellaisiin adjektiivitapauksiin kuin *iloinen/onnellinen jostain*. Joskus kuulee sanottavan, että *tyytyväinen johonkin* ja *tyytyväinen jostain* merkitsevät eri asioita – ilmeisesti elatiivi tuntuu osoittavan suurempaa myönteisyyttä kuin illatiivi. Esimerkkien 94 ja 95 allatiivimuotoiset täydennykset eivät ehkä yhtä selvästi ota mallia jostain tietystä ilmaustyyppistä, mutta vaikuttaisi hieman siltä, että ulkopaikallissijat ovat monissa tapauksissa valtaamassa alaa suosituksen mukaiselta illatiivilta (*syy siihen, lupa uraanin talteenottoon*; ks. KS s.v. *syy, lupa*).

Pitkäaikainen käytännön kokemus lehtitekstien editoinnista on osoittanut, että kirjoituksiin pyrkii jatkuvasti sellaisia muista rektiosanoista mallia ottavia uusia ilmauksia, jotka tuntuvat joko rajatapauksilta tai räikeiltä virheiltä. Kielen kehitys perustuu toki jatkuviin uudennoksiin, mutta ainakin oudoimmat viritelmät kannattaa mieluummin rakentaa toisin kuin jättää lukijoiden ihmeteltäviksi. Seuraavat esimerkit eivät ehkä ole ilmeisimpiä, mutta aivan moitteettomilta ne eivät tunnu:

96) **Pohdinta siitä**, rapauttavatko – – bonukset työnteon moraalialia – – (3.5.)

97) vaara inflaatiosta (7.6.)

Esimerkissä 96 on varmaankin ajateltu sellaisia tapauksia kuin *keskustelu siitä*, mutta ilmaus tuntuu epäluontevalta varsinkin ajateltaessa kantasanoja: *keskustella siitä* säilyttää järkevyytensä mutta ”pohtia siitä” ei. Esimerkki 97 taas ei tunnu tarjoavan synonyymien kaltaisia ilmauksia, mutta se saattaa ammentaa vaikkapa rakenteesta *tieto inflaatiosta*. Molemmat esimerkit muuttuvat luonteviksi, kun luovutaan rektioajattelusta ja muokataan substantiivitäydennys genetiiviattribuutiksi: *sen pohdinta, inflaation vaara*.

Rinnasteiset rakenteet eivät uhkaa rektiota aivan yhtä näkyvästi. Jotkut saattavat pitää niitä jopa luontevina, eikä väärinkäsityksen vaaraa pitäisi olla. Tarkemmin katsottuna asiat eivät kuitenkaan ole aivan moitteettomasti:

98) ennen ja jälkeen uutisten (3.5.)

99) Tämän jälkeen syytetty **haki ja sai valitusluvan** KKO:hon. (5.7.)

Oikeaoppisissa rinnastuksissa rakenne toimii myös osiin purettuna. Esimerkin 98 *jälkeen uutisten* on asiatekstin sanajärjestyksenä melko kummallinen mutta sinänsä kelvollinen. ”Ennen uutisten” ei kuitenkaan tule kyseeseen. Huolitellussa tekstissä kannattaisi siis

kirjoittaa *ennen uutisia ja niiden jälkeen*. Esimerkki 99 ei kuulu rektion piiriin, mutta siinä on paljon samaa kuin rektiotausissa: ”haki valituslupan KKO:hon” on kyllä kieliopillisesti oikein muttei sovi kontekstiin aspektiltaan. Luontevampi rakenne olisi *haki valituslupaa KKO:hon ja sai sen*.

Kuten *Isossa suomen kieliopissa* huomautetaan (§ 1225), rektiosta ei ole kyse myöskään nesessiivirakenteessa. Se tuntuu silti luontevalta esitellä tässä yhteydessä:

100) – – ensi vuoden **eläkemaksuehdotus pitäisi** saapua – – (8.11.)

101) **Merkit pitäisi** löytyä heti – – (21.2.);

Yleiskielen nesessiivirakenteissa on genetiivisubjekti. Siksi esimerkeissä 100 ja 101 pitäisi lukea *eläkemaksuehdotuksen ja merkkien*. Nominatiivisubjektia esiintyy *Ison suomen kieliopin* mukaan nesessiivirakenteessa etenkin silloin, kun subjekti on eloton (aivan kuten esimerkeissä), mutta samalla kirjassa muistutetaan, että kyseessä on yleiskielen normin vastainen menettely (§ 920).

Niin ikään rektiotausten ulkopuolelle jäävät kaksi viimeistä esimerkkiä:

102) Nyt tilanteen pitäisi olla siis **päinvastaisen**. (12.7.)

103) Hän sanoo musiikkimakunsa olevan **pop-voittoisen**, – – (26.1.)

Esimerkeissä 102 ja 102 on kyse predikatiivirakenteesta. Esimerkin 102 nesessiivirakenteessa predikatiivin genetiivimuoto on yksioikoisesti väärä (Itkonen–Maamies 2011: 68). Esimerkin 103 referatiivinen lauseenvastike on sikäli erilainen, että siinä on vielä joskus ollut aivan yleistä käyttää genetiivimuotoista predikatiivia. Nykykielessä tämä on kuitenkin jo niin outoa, että nominatiivi on ainoa suosituksen mukainen muoto. (Itkonen–Maamies 2011: 68.)

Moni rektiovirhe ja vakiintuneista rektiorakenteista mallia ottava horjuntatapa tulee luultavasti hyväksyttäväksi yleistyessään. Sitä ennen niihin on syytä suhtautua varauksellisesti, etenkin jos tietystä sanasta on tehty yleisesti tunnettu linjaus.

3.4 Kongruenssi

Suomen kielessä esiintyy sija-, luku- ja persoonakongruenssia. Sen tehtävänä on lisätä jonkin rakenteen osien välistä yhteenkuuluvuutta. (ISK § 1267.) Kongruenssista on kyse

kaikissa seuraavissa tapauksissa (keskenään kongruoivat osat lihavoitu): *lapset leikkivät, (he) eivät tulleet, hänen talonsa, aurinkoisena keskiviikkona.*

Yleiskielen kongruenssi on pääasiassa helppo hallita. Eniten ongelmia Helsingin Sanomien toimittajilla tuntuu olevan predikaatin lukukongruenssissa. Tämä johtunee pääasiassa siitä, että puhekielessä verbin lukukongruenssia on selvästi vähemmän kuin yleiskielessä: monikon yhteydessä esiintyy usein yksikkömuotoinen predikaatti. Yleiskielisyyden tavoittelussa taas käy toisinaan niinkin, että kongruenssia haetaan paikoissa, joihin se ei kuulu. Vääriin valintoihin voi lisäksi vaikuttaa lauseen kompleksisuus.

Ensimmäisessä alaluvussa tarkastellaan predikaatteja, toisessa muunlaisia tapauksia. Mukaan on otettu myös lauserajan ylittäviä tapauksia, jotka muistuttavat kongruenssia mutteivät varsinaisesti kuulu kongruenssin piiriin (kongruenssi on yleensä rajattu terminä yksittäisen lauseen sisäisiin ilmiöihin).

3.4.1 Predikaatti

Taastusti tyypillisin predikaatin kongruenssiin liittyvä virhe on, että lause vaatisi monikko-
muotoisen predikaatin mutta käytetään yksikkömuotoista. Konteksteja on monenlaisia:

104) Tiede-sivut **kokosi** – – (3.1.)

105) – – vihreät **yritti** – –; – – Ruotsin demarit **sai** uuden puheenjohtajan. (2.2.);
Yhdysvaltojen asevoimat **vähättelee** koko aihepiiriä – – (26.7.)

106) Uunijuurekset **on** hyvää, helppoa ja halpaa kotiruokaa. (19.1.)

Esimerkit 104–106 vaikuttavat pelkästään normaalin subjekti–predikaatti-kongruenssin kannalta selviltä, mutta niissä on ainekset myös problematisointiin. Jos esimerkin 104 *Tiede-sivut* olisi kokonaisuudessaan erisnimi, yksikkömuodon ymmärtäisi (vrt. esim. *Jokerit voitti ottelun*, joskin myös monikollinen *voittivat* on mahdollinen). Sivuston nimi on kuitenkin pelkkä *Tiede*, joten *sivut* hahmottuu selittäväksi lisäykseksi. Koska se ei ole erisnimi, lukukongruenssi on voimassa.

Esimerkin 105 monikolliset subjektit ovat kokonaisuudessaan yleisnimiä, joten niissä ei pitäisi voida käyttää erisnimen sallimaa yksikkömuotoista predikaattia. Sääntöä ovat kuitenkin hämärtäneet erisnimitapaukset: tuntuu siltä, että *vihreitä* ja *demareita* (puolueina) sekä *asevoimia* kohdeltaisiin kuin erisnimeä, joka nyt vain jostain syystä

kirjoitetaan pienellä alkukirjaimella. Erisnimisiä vertailukohtia on toki olemassa: esimerkiksi virallinen puolueennimi *Perussuomalaiset* voisi saada yksiköllisen predikaatin (joskin lehtitekstissä kirjoitetaan yhtenäisyyden vuoksi pienellä *perussuomalaiset*⁷) ja suomalaisessa maanpuolustuksessa käytetään erisnimisinä *Puolustusvoimia* sekä *Ilma-voimia* ja *Merivoimia*.

Esimerkissä 106 on predikatiivirakenne. Sellaisessa on joskus vapaata vaihtelua yksikkö- ja monikkomuotoisen predikaatin välillä, mutta tällöin predikatiivin pitää olla yksikön nominatiivissa ja esiintyä lauseessa ennen subjektia (Itkonen–Maamies 2011: 78). Yksikön käyttö olisi siis mahdollista, jos lause olisi muodossa *Hyvä, helppo ja halpa kotiruoka on (~ ovat) uunijuurekset*.

Esimerkit 107–109 poikkeavat esimerkeistä 104–106 siten, että niissä on useita rinnasteisia subjekteja:

- 107) Lentoliikenne ja muu julkinen liikenne **hiljeni** useissa kaupungeissa. (15.11.)
- 108) Nelikkoa **harmittaa** ja **ärsyttää** arvostuksen puute ja kielteinen julkisuus. (17.10.)
- 109) Kotona **häärää** tuttuun tapaan Edinan äiti, Patsy, Bubble-sihteeri sekä Afrikasta käymään tullut Saffy-tytär. (26.7.)

Rinnasteisten subjektien predikaatti on tyypillisesti monikossa; toisin voi kuitenkin menetellä lauseissa, joissa ”subjektit kuuluvat läheisesti yhteen, ilmaisevat saman asian eri puolia”, kuten *Kaupungin vilske ja meteli häiritsi häntä* (Itkonen–Maamies 2011: 78). Oheisista esimerkeistä tähän määrittelyyn ei sovi oikein mikään, ellei sitten juuri ja juuri esimerkin 107 *arvostuksen puute ja kielteinen julkisuus*.

Esimerkin 107 rinnasteiset subjektit ovat lauseen alussa. Selvästi tätä tyypillisempiä aineistossa ovat esimerkkien 108 ja 109 kaltaiset tapaukset, joissa subjektit ovat virkkeen lopussa. Tämä voi hyvin olla yksi syy lukukongruenssin unohtumiseen. Toinen syy saattaa olla lauseiden samastuminen eksistentiaalilauseisiin, joissa predikaatti pysyy yksiköllisenä, vaikka subjekti olisi monikon nominatiivissa (tai rinnasteiset subjektit yksikön tai monikon nominatiivissa). Esimerkkiin 108 ajatus käy huonosti, sillä siinä ei ole eksistentiaali-

⁷ Kielitoimisto tiedusteli muutama vuosi sitten medialta, pitäisikö puolueiden epäviralliset ns. käyttönimet, kuten *kokoomus* ja *vihreät*, ruveta kirjoittamaan isolla alkukirjaimella. Tästä olisi ollut muun muassa se hyöty, että voisi tehdä selvän eron *Vihreiden* (puolue) ja *vihreiden* (jäsenet) välille. Koska normia ei lopulta muutettu, ei pitäisi taivuttaa edes puolueeseen viitattaessa ”vihreät yritti” vaan *vihreät yrittävät* (vrt. *housut ovat jalassa*). (Maamies 2011: 4–6.) – Todellisuudessa monet toimittajat ovat tehneet verbiä taivuttamalla eron puolueen ja jäsenien välille jo vuosikaudet, vaikka alkukirjain on ollut pieni. Tästä on huomautettu Maamiehen artikkelin julkaisun jälkeen toimituksessa useasti, mutta asia ei näemmä ole kaikille vielä selvä.

lauseille tyypillistä lauseenalkuista paikallissijamuotoista adverbialia vaan objekti *nelikko* – eksistentiaalilauseen predikaatti on lähes aina intransitiivinen, eli se ei voi saada objektia (Itkonen–Maamies 2011: 77).

Esimerkissä 109 on jo eksistentiaalilauseen piirteitä, kun virkkeen aloittaa adverbialia *kotona*, mutta se ei tunnu ainakaan tyypilliseltä eksistentiaalilauseelta, koska *häärätä*-verbi kuvaa paitsi olemassaoloa myös aktiivista toimintaa (mp.).

Toisaalta välillä näkee monikollista predikaattia lauseissa, joissa tulisi käyttää yksikköä. Joskus virheet ovat ilmiselviä kuten 24. syyskuuta 2012 ilmestyneessä lehdessä (tuolloin ei ilmestynyt kielipalautetta, mutta aihe päättyi toimituksen kieliblogiin lukijapalautteen perusteella):

110) ”Sen vastapainoksi minulla **ovat** hyvät työkaverit.”

111) Yrityksessä **olivat** yt-neuvottelut, – –; Suurtorin mukulakivien välissä **ovat** isot kolot, – –

Esimerkin 110 omistusrakenne ei jätä tulkinnan varaa: predikaatin tulisi ehdottomasti olla yksikkömuotoinen. Myös esimerkin 111 tapaukset ovat varsin selviä. Eksistentiaalilauseessa voi kuitenkin esiintyä muitakin verbejä kuin *olla*:

112) Bulgariasta **löytyivät** Euroopan vanhimman kaupungin jäänteet (1.11.)

113) Tieltä **puuttuvat** ohituskaistat ja eritasoliittymät – – (15.11.)

Kuten esimerkit 112 ja 113 osoittavat, eksistentiaalilauseet saattavat ilmaista myös olotilan muutosta ja jopa olemassaolon lakkaamista (Lehikoinen 2001). Nämä näyttävät kuitenkin tuntuvan monien kielitajussa vieraammilta kuin *olla*-verbin sisältävät eksistentiaalilauseet. Oheiset esimerkit ovat vielä jokseenkin helppoja; moni muu lause asettuu enemmän tai vähemmän harmaalle alueelle. Eksistentiaalilauseen määritelmä tuntuu hyvin monimutkaiselta ja liukuvalta: siinä on morfosyntaktisia ja semanttisia ehtoja, ja lisäksi tulee ottaa huomioon sellaisia seikkoja kuin subjektin tarkoitteen tuttuus. Myös Lehikoinen (ma.) tunnustaa, että ”eksistentiaalilauseen ja muiden lausetyyppien raja ei ole selvä”.

Luvunvalinnan horjumista esiintyy silloinkin kun lauserakenne on raskas. Esimerkit 114–116 ovat sinänsä varsin erilaisia mutta kaikki jotenkin keskittymistä vaativia:

114) Aloituksen hyväksyminen, hylkääminen tai mahdollisten muutosten tekeminen **jäävät** eduskunnan harkittavaksi. (29.3.)

- 115) Samanaikaisesti kolme suomalaista Arctian jäänmurtajaa Sisu, Nordica ja Fennica **seisoivat** koko talven Helsingissä. (7.6.)
- 116) Soaseppin perhe, avovaimo ja nyt jo 13- ja 11-vuotiaat lapset, **jäivät** asumaan Viroon. (17.10.)

Esimerkissä 114 on kolmiosainen lista, jossa kaikki substantiivilausekkeet ovat yksikkömuotoisia. Kyse on rinnasteisista subjekteista kuten esimerkeissä 107–109. Ainoa ero on, että käytössä ei ole konjunktio *ja* vaan *tai*. Tällöin subjektit eivät muodosta keskenään kokonaisuutta vaan ovat vaihtoehtoisia – pitäisi siis käyttää yksikkömuotoista predikaattia. Esimerkissä 115 olisi mahdollista käyttää monikollista predikaattia, mutta tällöin lause merkitsisi, että Arctialla ei ole enempää kuin kolme suomalaista jäänmurtajaa. Todellisuudessa niitä on useampia, joten predikaatin tulisi olla yksikössä; luultavasti monikon valintaan on vaikuttanut ainakin se, että aiheena olevat kolme jäänmurtajaa on juuri lueteltu. Esimerkissä 116 on osoitettu pilkuin, että perheenjäsenistä kertova jakso on lauseessa niin sanottu irrallinen lisä. Täten sen ei pitäisi vaikuttaa predikaattiin vaan luku olisi pitänyt ottaa sanasta *perhe*, mutta välillä asia jää huomaamatta.

Suomen kielen *ei*-sanassa on se erityinen puoli, että kyseessä on kieltoverbi; monissa muissa kielissä on kieltopartikkeleita. Tosin verbimäisyys katoaa varsin helposti erilaisissa rinnastuksissa:

- 117) Palvelukokonaisuuksien hajaannus ja sekamelska voivat kyllä palvella joidenkin toimijoiden mutta **ei** kunnan veronmaksajien etua. (17.10.)
- 118) Kaikki sanovat olevansa optimistisia, **muttei** liian varmoja. (17.10.)
- 119) Juuri sitä toivon kasvottomien soittolistojen vastapainoksi, **eikä** vähiten julkisen palvelun yhtiöltä Yleltä. (9.2.)

Esimerkissä 117 kieltoverbi on ilmeinen mutta joka tapauksessa erillään alkuvirkkeen subjekti–predikaatti-parista. Esimerkissä 118 kieltoverbi on sulautuneena *mutta*-sanaan, mikä saattaa entisestään hämärtää verbimäisyyttä. Esimerkki 119 taas osoittaa, että rinnasteisten rakenteiden kieltoverbistä voi puuttua persoonakongruenssikin. Kieltoverbiä edeltävä pilkku – jonka tilalla olisi sujuvampaa käyttää ajatusviivaa – korostaa entisestään kirjoittajan halua painottaa loppua omana kokonaisuutenaan. Senkään ei silti pitäisi vaikuttaa persoonakongruenssiin, varsinkin kun elliptisen rakenteen tulkinta ’en toivo vähiten’ on järkeenkäypä. Toisinaan näkee kuitenkin myös sellaisia tapauksia, joissa rinnasteisista lauseista jälkimmäinen vaikuttaa niin itsenäiseltä, että persoona- tai jopa

lukukongruenssi tuntuu epäluontevalta. Kenties kieltoverbin partikkelimainen käyttö hiipii vielä yleiskieleenkin.

Predikaatin lukukongruenssi ei suinkaan ole Helsingin Sanomien kielenhuollon merkittävimpiä murheita. Suuri hämmennys vallitsee kuitenkin eksistentiaalilauseiden ympärillä: rajat ovat liukuvat ja predikaatin lukua koskevat ehdot niin moninaiset, että muut kuin ilmeisimmät tapaukset saavat taitavankin kieli-ihmisen helposti miettelääksi. Virallisen kielenhuollon kannattaisi kenties pohtia sääntöjä uudelleen nykykielen näkökulmasta.

3.4.2 Muunlaista inkongruenssia

On lopulta melko harvinaista, että nominit eivät kongruoi silloin kun niiden pitäisi. Yksittäisiä tapauksia on kuitenkin toisinaan, kuten esimerkki 120 osoittaa:

120) **jotain** sellaisia palveluita (22.3.)

Pronominin *jokin* diftongilliset monikkomuodot, kuten *joitain*, esiintyvät varsinkin puhutussa kielessä hyvin usein ilman monikon *i*:tä. Siksi ilmiöön törmää toisinaan myös yleiskielisissä teksteissä, joissa se ei kuitenkaan ole normatiivisesti oikein.

Kongruenssin piiriin kuuluu yleiskielessä myös omistusliitteen käyttö. Tämän tutkielman aineistosta ei löytynyt tapauksia, joissa omistusliite puuttuisi substantiivista. Sitä voikin tavallaan pitää omistusliitteen odotuksenmukaisimpana esiintymispaikkana. Omistusliitettä esiintyy kuitenkin myös muunlaisissa sanoissa:

121) Superlatiivit loppuvat kesken hänen **kehuessa** lajia. (19.7.)

122) hänen **mukaan** (8.11.)

Esimerkissä 121 on verbin nominaalimuoto, tarkemmin sanottuna E-infinitiivin inessiivi.⁸ Kaikilla verbien nominaalimuodoilla on joitain nomineista tuttuja piirteitä. Läheskään kaikki eivät kuitenkaan vaadi omistusliitettä, joten ei ole sinänsä odottamatonta, että se jää joskus pois E-infinitiivin inessiivistäkin.

Esimerkissä 122 taas on postpositiorakenne. Postpositiot katsotaan yleensä taipumattomiksi sanoiksi, mutta moni niistä loppuu edelleen tunnistettavissa olevaan

⁸ Ennen *Isoa suomen kielioppia* ilmestyneissä kieliopissa käytettiin nimitystä 2. infinitiivi.

taivutuspääteeseen. Joissain tapauksissa, kuten ilmauksessa *sodan aikana*, näkyy selvästi myös substantiivi, johon postpositio pohjautuu (ISK § 688). *Mukaan*-sanassa on illatiivin pääte, ja on pidetty mahdollisena, että *muka*-alku pohjautuu germaaniseen, joukkoa merkinneeseen substantiiviin (Häkkinen 2004: 732). Näistä lähtökohdista käy jokseenkin ymmärrettäväksi, että osa postpositiorakenteista vaatii yleiskielessä omistusliitteen. Joihinkin postpositioihin (esim. *yli*) ei kuitenkaan ole mahdollista lisätä omistusliitettä, mikä saattaa selittää hapuilua.

Lisäksi on relatiivilauseita, joiden relatiivipronominin *joka* on oltava samassa luvussa kuin korrelaattinsa, vaikka tällöin ei olekaan tavattu puhua kongruenssista. Tyypillisesti *joka*-sanana luku on valittu oikein, mutta eräässä rakenteessa on toistuvasti hankaluuksia:

123) Suomi on yksi harvoista maista, **jossa** työttömyys vähenee. (2.2.)

124) Siitä tulee yksi harvoista suomalaisista dokumenttielokuvista, **joka on päässyt** teatterilevitykseen ulkomailla. (5.7.)

Esimerkissä 123 voi vielä näyttää siltä, että monikon *i*-tunnus on vain jäänyt jostain syystä pois. Esimerkki 124 osoittaa kuitenkin, että hahmotus on koko lailla jännittävä: siinä predikaatti kongruoi yksiköllisen *joka*-sanana kanssa. Kirjoittaja on selvästi yrittänyt sanoa ”se on päässyt”. Relatiivipronomini viittaa kuitenkin normatiivisesti tulkittuna *dokumenttielokuviin*, joten olisi pitänyt kirjoittaa *jotka ovat päässeet*.

Esimerkit 123 ja 124 ovat vielä helppoja korjattavia, mutta joskus näkee rakenteita, joissa viitataan lauseen alkupuolen nominiin (tai pronominiin) niin vahvasti, että relatiivilauseen korjaus syntaktisesti odotuksenmukaiseen monikkoon tekee virkkeen merkityksestä järjenvastaisen. Sellaisissa tapauksissa on luovuttava relatiivilauseesta ja rakennettava virke uudelleen.

3.5 Numeroilmaukset

Erilaisten lukuarvojen esittäminen on Helsingin Sanomissa jokapäiväistä ja jatkuvaa. Varsinkaan taloussivut eivät tulisi toimeen ilman numeroita, mutta tarve on toki suuri myös muilla osastoilla.

Vaikka numeroilmaukset ovat jatkuvassa käytössä, niiden kohteluun liittyy monenlaisia vaikeuksia. Tyypillisin on ensimmäisessä alaluvussa käsiteltävä taivutus: mitä

sijapäätettä käytetään vai käytetäänkö lainkaan? Muitakin ongelmia esiintyy, ja niihin perehdytään toisessa alaluvussa.

3.5.1 Numeroiden taivutus

Numeroin kirjoitettujen lukujen taivutuksessa tärkeä perussääntö on seuraava: ”Sijapäätettä ei yleensä merkitä numerolla ilmaistuun lukuun, jos luku on samassa sijassa kuin seuraava sana” (KO 2010: 104). Usein toimittajat muistavat säännön, mutta poikkeuksiakin on.

125) 16:lla kansalla (21.2.); 15:ssä ottelussa (5.7.)

126) 19:ltä EU-maalta (17.10.); 180:n kilometrin tuntivauhdissa (15.11.)

127) kaikissa 13:ssa ottelussaan (17.10.); 3 500:lla pienimmällä kielellä (1.11.)

Esimerkin 125 tapaukset ovat varsin selviä: mikään muu kuin yleissäännön unohtuminen ei tunnu erityisesti selittävän, miksi päätte on merkitty. Tällaiset ilmeiset virheet tuntuvat vähentyneen Helsingin Sanomissa vuosien varrella jonkin verran.

Esimerkin 126 rakenteet ovat hieman toisenlaisia, koska niissä on kyse yhdyssanoista. Kirjoittaja onkin mahdollisesti ajatellut, ettei ”seuraavasta sanasta” – siis yhdyssanan määräiteosasta – selviä sija, vaikka perussääntö käsittelee yhdyssanoja jakamattomina kokonaisuuksina.

Esimerkin 127 kaltaiset virheet tuntuvat jonkin verran tyypillisemmiltä kuin esimerkkien 125 ja 126. Kiintoisaa on, että substantiivilla on luvun lisäksi myös toinen määräite: ensimmäisessä (kvanttori)pronomini *kaikki*, jälkimmäisessä adjektiivi *pienin*. Sijan merkitsemisen syyksi voisi tarjoutua pyrkimys jonkinlaiseen harmoniaan: kun lausekkeen muutkin sanat taipuvat eksplisiittisesti, taipumaton numeroilmaus saattaa tuntua oudolta. Jälkimmäisen tapauksen voi selittää myös se, että sija halutaan ottaa nimenomaan pääsanasta *kielellä* eikä viereisestä adjektiiviattribuutista, vaikka se on aivan yhtä kelvollinen sijamuodon osoitin kuin pääsana.

Toisaalta päätte jää joskus pois sellaisissa yhteyksissä, joissa se olisi tarpeen – kenties syy on juuri siinä, että on opittu varomaan päätteiden turhaa käyttöä.

128) 329 Suomen kunnasta (10.5.); kaikille 320 joukkorahoitukseen ilmoittautuneelle (13.9.)

129) Nadal jatkaa 16 joukossa – – (19.4.)

130) kello 18 lähtien (5.7.); kello 16 mennessä (13.12.)

Esimerkin 128 tapauksissa mukana on sana, josta sijamuoto ilmenee, mutta välissä on toinen sana. Esimerkeissä 129 ja 130 sijamuotoa ei ole merkitty mihinkään. Esimerkin 128 ensimmäinen tapaus olisi korjattavissa paitsi sijapäätteen lisäyksellä (*329:stä*) myös sanajärjestyksen muutoksella (*Suomen 329 kunnasta*), vaikka lukutapa ”kolmen-sadankahdenkymmenenyhdeksän Suomen” on äärimmäisen teoreettinen. Toinen tapaus olisi väärin tulkittuna suorastaan epäkieliopillinen (”**kaikille** kolmeensataan-kahteenkymmeneen joukkorahoitukseen **ilmoittautuneelle**”), mutta siitä huolimatta luku tarvitsee suosituksen mukaan päätteen.

Esimerkki 129, josta puuttuu genetiivin päätte, tarjoaa mahdollisuuden väärään tulkintaan hieman helpommin: ”kuudessatoista joukossa”. Esimerkin 130 kellonaikojen päätteettömyys taas alkaa olla niin tyypillistä, että se vaikuttaa monesti puhekieleenkin (ja puhekieli eittämättä vastavuoroisesti kirjoitukseen): ”kello kah(d)eksantoista lähtien”, ”kello kuus(i)toista mennessä”.

Poikkeus perussäännöstä on partitiivi. Koska substantiivi on partitiivissa sekä nominatiivi- että partitiivimuotoisen numeroilmauksen yhteydessä, kielenhuolto on katsonut tarpeelliseksi, että numeroin kirjoitettuihin partitiivimuotoisiin ilmauksiin merkitään aina päätte. Poikkeus on ymmärrettävästi vaikeampi muistaa kuin perussääntö; moni ei kai ole edes tietoinen koko poikkeuksesta. Tämä näkyykin lehdessä varsin usein:

131) – – vuokravakuus, joka on VVO:n käyttämää **250 euroa** suurempi. (1.11.)

132) MTK vaati, että hehtaarilta saa korjata tuen alaista energiapuuta 70 kuutiota, kun teollisuus tarjosi **30 kuutiota**. (21.2.); Uuteen halliinsa IFK suunnittelee noin **11 000 istumapaikkaa**. (15.11.)

133) Tutkimuksessa haastateltiin **2 103 palkansaajaa** – – (2.2.)

Partitiivisääntö on ehdoton, vaikka monesti (kuten esimerkissä 131) konteksti estää nominatiivitulkinnan: lauseesta tulisi epäkieliopillinen (”VVO:n käyttämää kaksisataaviisikymmentä euroa suurempi”). Siksi kuuleekin välillä toimittajista, jotka eivät ota uskoakseen säännön kaikenkattavuutta. Esimerkin 132 tapauksissa nominatiivi olisi syntaktisesti aivan luonteva mutta semantiikan tai aspektin kannalta kummallinen: teollisuuden tarjous oli vasta ehdotus eikä lopullinen tarjous, ja ”IFK suunnittelee noin

yksitoistatuhatta istumapaikkaa” synnyttää erikoisen mielikuvan muotoilijoista, jotka käyvät yksitellen läpi tuhansia istumapaikkoja luodakseen niistä omanlaisensa.

Esimerkin 133 ilmaukset tuntuvat alkaneen elää omaa elämäänsä: keskusteltaessa asiasta osa toimittajakollegoista on ollut sitä mieltä, että *joku* voidaan haastatella (siis ikään kuin tyhjentävästi), ja *Kielitoimiston sanakirjan* uusimpaan versioon on kuin onkin lisätty partitiivimuodosta poikkeava esimerkki *Kaikki hakijat haastateltiin* (s.v. *haastatella*). Sanakirjan aiemmat versiot sekä edeltäjät *Suomen kielen perussanakirja* ja *Nykysuomen sanakirja* esittelevät *haastatella*-verbin yhteydessä vain partitiivimuotoisia objekteja.

Aivan yksinkertaista ei ole myöskään numeroilmauksen oikeanlaisen päätteiden valinta, vaikka tilanne ei tunnu niin kaottiselta kuin vuosia sitten. Kun ongelma on havaittu, siihen on selvästi alettu kiinnittää huomiota (esimerkiksi hankkimalla kopio taiputustaulukosta iltavuorolaisten työpisteiden lähistölle). Virheiltä ei silti ole vielä täysin välttytty:⁹

134) Se tarkoittaa – – noin **600:ta** työntekijää. (21.2.); **40:ää** eri olutmerkkiä (23.8.)

135) Pääkaupunkiin odotetaan taas noin **400:a** romanian, – – (19.4.)

136) – – gallup povasi – – 5 prosentin kannatusta Niinistön **65:ttä** vastaan. (26.1.)

Monesti on nähtävissä, mikä strategia virheeseen on johtanut. Esimerkin 134 tapauksissa päätettä ei ole lähdetty hakemaan viimeisestä taipuvasta osasta (*kuuttasataa, neljääkymmentä*) vaan ensimmäisestä. Esimerkissä 135 taas on tunnistettu oikein partitiivin päätte *-a* muttei ole ymmärretty ottaa huomioon, että pitkä vokaali on suosituksen mukaan merkittävä kokonaan, vaikka sen alku kuuluu sanavartaloon eikä sijapäätteeseen. (Samasta syystä moni luuli löytäneensä HS:n vuonna 2012 julkaisemasta ”virtuaalisesta äidinkielen ylioppilaskokeesta” virheen ja lähetti toimitukseen nuhtelevaa sähköpostia.) Esimerkissä 136 taas on saatu ylimääräisellä *t*:llä aikaan perusluvun sijasta järjestysluku.

Järjestyslukuissa esiintyy samankaltaisia virheitä kuin peruslukuissa:

137) 3:nnelle kaudelle (2.2.); 13:s turnaus (17.10.)

138) Venäjän 17. rikkain; 36. nopeimman ajan (19.1.)

⁹ Esimerkkien 134–136 kaikki tapaukset ovat sattumalta partitiivimuotoisia. Aiempina vuosina kieli-palautteissa on esiintynyt muitakin väärin merkittyjä sijapäätteitä, kuten illatiiveja sekä *a*:han tai *ä*:hän loppuvia päätteitä, joissa on valittu väärä vokaali. Ongelmia ovat aiheuttaneet myös luvut 11–19, joissa sijapäätettä on yritetty hakea taiputuksessa muuttumattomasta loppuosasta *-toista*.

139) 45:ttä kertaa (19.1.)

140) yhtyeen 13:n levyn julkistus (30.8.)

Numeroin merkittyihin järjestyslukuihin pätee sama perussääntö kuin peruslukuihin: jos viereinen sana osoittaa sijan, luku ei tarvitse päätettä. Näissä tapauksissa ainoa ero peruslukuun verrattuna on, että luvun lopussa käytetään järjestysluvun tunnuksena pistettä. Siksi esimerkin 137 tapaukset on katsottava virheellisiksi. Esimerkissä 138 taas nähdään ilmauksia, joissa olisi tarvittu translatiivin pääte (ja sitä edeltävä järjestysluvun tunnus): *Venäjän 17:nneksi rikkain, 36:nneksi nopeimman ajan*. Jos ilmaukset tulee tulkinneeksi kirjaimellisesti, päättyy muotoihin ”seitsemästoista rikkain” ja ”kolmannenkymmenennenkuudennen nopeimman”, mutta aitoa väärinkäsityksen vaaraa ei yleensä ole. Kun vielä tunnuksen ja päätteen yhdistelmä on huomattavan raskas, ei ole ihme, että normatiivisesti virheellinen muoto tuntuu jopa yleisemmältä kuin suositusten mukainen.

Esimerkki 139 taas muistuttaa hyvin perus- ja järjestyslukujen taivutuksen eräästä epäsymmetriasta: järjestysluvun nominatiivin yhteydessä esiintyvä substantiivi ei ole partitiivissa vaan nominatiivissa. Siksi järjestyslukuun ei tarvitse merkitä partitiivin tunnusta, kun sekä luku että sitä seuraava substantiivi ovat partitiivissa. Onkin luultavaa, että moni peruslukujen partitiivisäännön oppinut yleistää menettelytavan tarpeettomasti myös järjestyslukuihin. Esimerkki 140 taas kuvastaa taitamattomuutta parilla eri tavalla: on merkitty pelkkä sijapäätte (eli käytännössä tehty perusluku *kolmentoista*), eikä sitäkään olisi tarvittu – ainoastaan piste.

Kaikkineen sijapäätteen merkintä tai merkitsemättä jättäminen ei ole täysin mekaaninen asia vaan vaatii sekä kontekstin tulkintaa että jonkinlaista käsitystä morfeemi- jaosta (ja toisaalta sen kanssa ristiriidassa olevista säännöistä, kuten joidenkin partitiivimuotojen pitkästä vokaalista). Joskus tuntuu siltä, että numeroin kirjoitettuja ilmauksia ei edes samasteta kirjaimin esitettyyn muotoon ja valitaan ikään kuin tyypillisin pääte; tässä suhteessa numeroilmausten sijanmerkintä ei aina eroa suuresti vierassanojen ongelmista.

3.5.2 Muita ongelmia

Numeroilmausten asianmukaiseen merkintään liittyy monia muitakin piirteitä kuin taivutuspäätteen valitseminen (tai pois jättäminen). Seuraavassa esitellään aineistosta löytyneitä yksittäisiä virheitä.

a) Välilyönnin käyttö tuhaterottimena

141) 7000 euroa (30.8.)

142) vuosilta 4 700–4 200 ennen ajanlaskun alkua (1.11.)

Välilyönti ei jää Helsingin Sanomissa pois erityisen usein, mutta kun niin käy, kyseessä on useimmiten nelinumeroisen luku kuten esimerkissä 141. Lyhyt luku ei sinänsä tarvitsisi hahmotusta helpottavaa välilyöntiä, mutta normin mukaan sitä käytetään. (Lisäksi on syytä mainita, että välilyönnin puuttuminenkin näyttää paremmalta kuin tuhatluku, joka on jakautunut kahdelle riville, kun ei ole ymmärretty käyttää sitovaa välilyöntiä; aineistossa esiintyy yksi tällainen tapaus.)

Esimerkin 142 virhe taas juontuu todennäköisesti tuhatlukujen yleisestä merkinnästä: kirjoittaja ei ole ottanut huomioon, että vuosiluvuissa välilyöntiä ei käytetä.

b) Muuten epäkorrekteja määrän ilmauksia

143) kahdeksan tuhannen (17.10.); kymmeniä tuhansia (27.9., 13.12.)

144) Vuotuinen opiskelijamäärä on 15–17 000. (27.9.)

145) 110 tuhatta (17.10.)

Esimerkin 143 tapaukset ovat nykynormien valossa virheitä. Kielitajun kannalta erikseen kirjoittaminen ei kuitenkaan tunnu äärimmäisen kiusalliselta. Paljonpuhuvaa onkin, että vielä *Nykysuomen sanakirjassa* tuhatlukujen erilleen kirjoittamista pidetään täysin suotavana. Lisäksi vedenjakajalla on sellaisia tapauksia kuin *useita kymmeniä tuhansia ~ useita kymmeniätuhansia*; Kielitoimistosta kerrottiin joitain vuosia sitten kysyttäessä, että molemmat kirjoitustavat vaikuttavat mahdollisilta.

Silloin tällöin lehdestä löytää myös esimerkin 144 tyypisiä ilmauksia. Niistä ymmärtää yleensä vaivattomasti, mistä on kyse: oppilasmäärä ei toki vaihtele 15:n ja 17 000:n vaan 15 000:n ja 17 000:n välillä. Eksaktissa tekstissä myös ensimmäisen luvun nollat on silti merkittävä. (Eräässä mielessä hieman ristiriitaista on, että vaikkapa ilmaus *viisi–seitsemäntuhatta* on kuitenkin normatiivisesti moitteeton merkityksessä ’5 000–7 000’.)

Esimerkki 145 taas on jonkinlainen kurioositeetti: ei vain ole vakiintunut tapa kirjoittaa tuhatlukuja niin, että alkuosa on merkitty numeroin ja loppuosa kirjaimin. Sen

sijaan esimerkiksi *110 miljoonaa* on oikeaoppinen merkintätapa, joten lipsuminen ei tunnu aivan käsittämättömältä. Tuhatluvuissa tällainen menettely on kuitenkin sangen harvinainen.

c) Epäselvä esitysjärjestys

- 146) Kesäkuussa vuonna **1987 25-vuotiaan** Kiiverin elämä muuttui totaalisesti. (30.8.)

Peräkkäisiä numeroin kirjoitettuja ilmauksia tulisi vakiintuneen ohjeen mukaan välttää selvyysyistä. Esimerkin 146 tapauksessakin pieni uudelleenmuotoilu olisi auttanut, esimerkiksi *Vuoden 1987 kesäkuussa 25-vuotiaan Kiiverin elämä muuttui totaalisesti* tai *25-vuotiaan Kiiverin elämä muuttui kesäkuussa vuonna 1987 totaalisesti*.

d) Määrien vertailu toisiinsa

- 147) Poliisin tietoon tuli alkuvuonna **kaksi kertaa enemmän** tapauksia kuin vuosi sitten. (12.7.)

Esimerkin 147 kaltaisia ilmauksia on Helsingin Sanomissa verrattain usein. Niiden merkityksestä on kiistelty pitkään ja monessa paikassa. Kielitoimisto on omaksunut kannan, jonka mukaan *kaksi kertaa enemmän (kuin)* tarkoittaa yleensä kaksinkertaista määrää, mutta kehottaa turvautumaan ”täsmällisessä kielenkäytössä” esimerkiksi ilmaukseen *kaksi kertaa niin paljon (kuin)*. (KS s.v. *kerta*.) Näin on toimittu, koska jotkut ajattelevat asiaa matemaattisesti: niin että ilmaus tarkoittaakin kolminkertaista määrää. Sanomalehdessä täsmällisyys on hyve, joten Helsingin Sanomissakin ohjeistetaan välttämään kaksitulkintaista ilmausta.

3.6 Lyhenteet

Vaikka Helsingin Sanomat pyrkii noudattamaan lähes kaikissa oikeinkirjoitusasioissa maan virallisen kielenhuollon linjaa, joitain poikkeuksiakin on. Valtaosa niistä koskee lyhenteiden merkintää. Tyypillisesti peruste on typografinen: HS muuttaa monen lyhenteen suuraakkosia pienaakkosiksi, koska pitkät ja toistuvat suuraakkosjaksot luovat sanomalehden kapealla palstalla levottoman vaikutelman.

Useat HS:n lyhennelinjaukset ovat normatiivisesti täysin sallittuja – on vain valittu useasta vaihtoehdosta yksi, kuten *cd-rom* (Kotimaisten kielten keskuksen lyhenneluettelossa myös *CD-ROM*) ja *Nato* (lyhenneluettelossa myös *NATO*). Joissain tapauksissa ei ole jääty odottamaan luettelon päivittymistä: Kotimaisten kielten keskus mainitsee esimerkiksi vain asut *IRC* ja *HYKS*, mutta koska ensin mainittu rinnastuu yleiskäsitteenä *cd-romiin* ja jälkimmäinen lyhennesanana *Natoon*, miksei kirjoitettaisi niiden mallin mukaan *irc* ja *Hyks*? (Ks. Kotimaisten kielten keskus 2013b; Eloranta 2013.)

Lisäksi on joitain käytänteitä, joissa Helsingin Sanomien linja ei ole johdettavissa normista. Esimerkiksi sellaiset puolueista usein leipätekstissäkin käytettävät lyhenteet kuin *SDP* ja *RKP* ovat Helsingin Sanomissa *Sdp* ja *Rkp*. Myös puoluekannan ilmoittaminen poliitikon nimen perässä eroaa hieman suosituksesta: HS jättää pisteen pois sellaisista tapauksista kuin *Paavo Arhinmäki (vas.)*. Muuten lyhenteitä koskevat Helsingin Sanomissa yleissäännöt. Leipäteksteissä vältetään kuitenkin tyypillisesti sellaisia ”fraasilyhenteitä” kuin *esim.*, *jne.*, *ns.* ja *yms.*

Lyhenteissä on toki monenlaista käytäntöä jo ilman HS:n omiakin direktiivejä. Erityisesti saattaa ihmetyttää pienikirjaimisten lyhenteiden käyttö sellaisissa yhteyksissä, joissa suuraakkoset puuttuvat muuten kokonaan. Niitä ovat esimerkiksi ministeriöt (*TEM = työ- ja elinkeinoministeriö*) sekä muutamat muut, kuten *maailmanmestaruus (= MM)* ja *maailmanennätys (= ME)*. Lehtinen (1989) kertoo, että lyhenteiden suuraakkosten runsaus juontaa juurensa antiikista, jolloin pienaakkosia ei vielä ollutkaan; sieltä ne ovat periytyneet myöhempiin aikoihin kaiketi selvyysyistä. Hän toteaa katsauksensa lopuksi:

On myönnettävä, ettei sellainen kielenkäyttöohje vaikuta oikein johdonmukaiselta, joka määrää kirjoittamaan sanan tai jonkin pitemmän ilmauksen pienin alkukirjaimin mutta samaa ilmausta tarkoittavan lyhenteen isoin kirjaimin. Puolustukseksi voi sanoa, ettei kieli muutenkaan ole ristiriidaton järjestelmä, ei edes ihmisten sopimien normien osalta.

Lyhenteissä esiintyy ongelmia sekä ilmiänsä että taivutuksessa. Molempia esitellään omassa alaluvussa.

3.6.1 Lyhenteiden merkintä

Lyhenteen merkintätapa riippuu siitä, mitä lyhennetyyppiä se edustaa. On olemassa iso- ja pienikirjaimisia sekä pisteellisiä ja pisteettämiä lyhenteitä. Lisäksi vaihtelua esiintyy siinä, edustavatko kirjaimet sanojen alkukirjaimia vai pitempiä jaksoja ja miten sanoja on

katkottu. Osa suosituksista taas on muuttunut vuosikymmenten varrella: esimerkiksi *jne.* tavattiin vielä 1900-luvun alkupuolella kirjoittaa muodossa *j.n.e.* (Lehtinen 1989).

Seuraavat esimerkit ovat sellaisia, jotka pitäisi Helsingin Sanomissakin kirjoittaa yleisen suosituksen mukaan:

148) kapteeni **evp** (9.2.)

149) 2 173 **mrd** euroa (26.1.); **lkm** (12.7., 19.7.)

150) 28 **v.** (10.5.)

151) Tyyne Maria Esko (**os.** Hautakoski) (3.1.)

Ei tunnu aivan selvältä, miksi piste jää pois monista pisteellisistä lyhenteistä. Taustalla saattaa vaikuttaa sellaisen vaihtelun kuin *CD-ROM ~ cd-rom* yleistymisen, josta Maamies (2000) on tehnyt huomion: ”Tämän kirjoitusasujen kahtalaisuuden huono puoli on se, että pisteettömät pienikirjaimiset lyhenteet lisäävät lyhennetyyppien kirjavuutta.” Se voi olla selitys ainakin esimerkin 148 tapaukseen. Esimerkissä 149 (jonka lyhenteet esiintyvät lähinnä graafeissa ja luetteloissa) taas saattaa vaikuttaa mittayksikköajattelukin: jos esimerkiksi *kg* on pisteetön, miksei myös ”mrd”, vaikka se ei ole mittayksikkö vaan osa lukuilmausta. Myös *lukumäärä*-sanon lyhenteen pisteettömyys voi olla peräisin mittayksiköiden käytännöstä. Toisinkin päin voi käydä: esimerkissä 150 on piste, vaikkei sitä tarvittaisi. Tämä taas selittynee paljolti *vuosi*-sanon lyhenteen kahtalaisuudella: piste merkitään, kun tarkoitetaan ’vuosi’, ’vuonna’ tai ’-vuotias’, mutta mittayksiköstä (’vuotta’) piste jätetään muiden mittayksiköiden tapaan pois (ks. esim. Itkonen–Maamies 2011: 411).

Esimerkin 151 suositus on nykyään harvinaisuus: pitää kirjoittaa *o.s.*, vaikka moni lyhenne – kuten edellä mainittu *jne.* – on aikojen saatossa menettänyt pisteensä muualta kuin lyhenteen lopusta. Poikkeus perustuu siihen, että oli jo olemassa lyhenne *os.*, joka tarkoittaa ’osoitetta’. Menettelyn järkevyydestä voi olla monta mieltä, sillä on olemassa lukuisia lyhenteitä, joita käytetään monissa eri yhteyksissä: esimerkiksi lyhenne *kh.* voi tarkoittaa kertausharjoitusta, keskushyökkääjää, koehenkilöä ja kylpyhuonetta (Itkonen–Maamies 2011: 411; Kotimaisten kielten keskus 2013b).

Myös henkilönnimissä käytetään toisinaan lyhenteitä:

152) John **T** Chambers (26.1.); **J-P** Passi (5.7.)

153) Risto **E.J.** Penttilä (19.1.)

Esimerkin 152 tapauksissa on jätetty merkitsemättä loppupiste. Cisco Systemsin toimitusjohtajan John T. Chambersin tapauksessa se ei näyttäisi olevan Google-haun perusteella erityisen yleistä, kun taas ohjaaja J.-P. Passin kaksoisnimeä ei tunnu juuri näkevän pisteellisenä. Toinen vastaava esimerkki on niin ikään elokuvaohjaaja, J.-P. Siili, jonka nimen kirjoittamisessa mennään yleensä vielä pitemmälle: yhdysmerkkikin jää pois ("JP"). Luultavasti kyse on muotoiluista, joita kumpikin J.-P. toivoo käytettävän, mutta oikeinkirjoitussääntöjen mukaisia ne eivät ole. Esimerkissä 153 pisteet ovat paikallaan, mutta lisäksi tarvittaisiin välilyönti. Vaikka kaikissa kielissä välilyöntiä ei käytetä, suomen kielen ortografiaan se kuuluu.

Edellä olevat esimerkit käsittelevät lyhenteitä, joissa Helsingin Sanomien ja virallisen kielenhuollon linjaukset ovat täysin yhtenevät. Kuten sanottu, HS suosii monissa tapauksissa sellaisia lyhenteitä, joissa suuraakkosten määrää on karsittu. Usein ilmenee kuitenkin uusia tapauksia, joihin lehden yleissääntöjä pitää soveltaa, eivätkä vanhat ja tututkaan lyhenteet aina päädy lehteen toivotussa muodossa (varsinkaan esiintyessään lehden sellaisilla sivuilla, joilla ei jouduta turvautumaan johonkin tiettyyn lyhenteeseen jatkuvasti).

- 154) ATK (3.1.); 3D (3.1., 30.8.); YT-neuvottelut (2.2.); PC-tietokone (13.3.); GPS-paikannin (22.3.); VHS (12.4.); YYA-sopimus (7.6.)
- 155) TE-toimisto (9.2.); ET-opetus (22.3.)
- 156) ELY-keskus (22.3.)
- 157) Tradenomiliitto TRAL ry, Säteilyturvakeskus STUK (13.3.); SKAL ry, INFRA ry (22.3.); CERT-FI (7.6.); ISAF-operaatio (5.7.); ETA-maat (26.7.)
- 158) Espoon taidemuseosäitiö EMMA (13.12.)
- 159) Helsingin kaupungin liikennelaitos (Hkl) (19.4.); Raha-automaattiyhdistys (Ray) (30.8.)

Esimerkkien 154 ja 155 tapaukset edustavat yleiskäsitteitä, jotka on Helsingin Sanomissa tapana kirjoittaa kokonaan pienaakkosin. Luultavasti ainakin osaa niistä voi erehtyä luulemaan erisnimiksi (esim. *GPS-paikannin* ja *YYA-sopimus*). Sitä paitsi monia lyhenteitä näkee kaikkialla niin usein suuraakkosin kirjoitettuna, ettei HS:n omaa sääntöä välttämättä tule mieleen soveltaa. Esimerkin 156 tapaukset lienevät lehdessä suurimman osan ajasta suuraakkosin kirjoitettuna; yksi syy voi olla, että jos yhdyssanan lyhenneosa joutuu taitossa rivin loppuun, lyhenteeksi hahmottaminen saattaa olla vaikeaa.

Esimerkin 156 tapaukseen pätee sama yleissääntö kuin esimerkkeihin 154 ja 155, mutta sen pienellä kirjoittamiseen on vielä toinenkin syy: Helsingin Sanomissa kohdellaan sanamaisia lyhenteitä eli lyhennesanoja yleensä aivan kuin ne olisivat sanoja (tämä näkyy myös taivutuksessa, kuten seuraavassa alaluvussa huomataan). Esimerkin 156 *ely-keskus* on yleisnimi, joten se kirjoitetaan kokonaan pienaakkosin, mutta esimerkkien 157 ja 158 tapaukset taas ovat erisnimisiä lyhennesanoja, joissa HS käyttää isoa alkukirjainta. On hyvin tyypillistä, että järjestöt, laitokset ja vastaavat käyttävät itsestään suuraakkos-lyhennettä, joten näissä tapauksissa voi olla taustalla myös rohkeuden puutetta: mikä minä olen puuttumaan arvostetun järjestön nimiasuun? Esimerkissä 159 saattaa lisäksi tuntua kiusalliselta, että suuraakkosista melkein kokonaan riisuttu lyhenne on identtinen naisen etunimen kanssa (vaikka tämä ei taatusti ole vain sattumaa, kun on päädytty lyhenteeseen *EMMA*). Lisäksi ei ole aina aivan varmaa, luetaanko lyhenne kirjaimittain vai sanana.

Vaikka Helsingin Sanomissa stilisoidaan monia lyhenteitä typografisesti levolliseen muotoon, kaikkiin tapauksiin ei silti kosketa: erisnimilyhenteet, jotka eivät hahmotu lyhennesanoiksi, kirjoitetaan suuraakkosin. Siksi esimerkin 159 tapaukset pitäisi kirjoittaa *HKL* ja *RAY*. Ensin mainittu ei tietenkään ylipäättään hahmotu lyhennesanaksi, mutta muodossa ”Ray” voi nähdä koomisiakin vivahteita (vaikkei kukaan kai äännä sitä aivan kuten etunimeä *Ray*).

Toisinaan lyhenteen valinnassa voi käydä muitakin kömmähdyksiä:

160) Christer Liljeström (**rkp**) (22.3.)

161) 1 h 58 min (9.2.)

Esimerkin 160 virhettä näkee toisinaan varsinkin sellaisissa teksteissä, joita ei ole laatinut politiikan toimittaja. Yleensä puolueilyhenteitä vastaa puoluekantalyhenne, jossa on samat kirjaimet (erona on lähinnä se, että puoluekantalyhenteessä on pelkkiä pienaakkosia), mutta *Sdp* ja *Rkp* ovat poikkeuksia: niitä vastaavat puoluekantalyhenteet ovat *sd* ja *r*. Esimerkissä 161 taas on käytetty tunnin merkintään luonnontieteiden tapaa, joka tosin on hyvin yleinen muunkinlaisissa teksteissä; yleiskielen suositus on kuitenkin *t*.

Lyhenteitä on siis hyvin monenlaisia. Sekä maan virallisen kielenhuollon suosituksissa että Helsingin Sanomien omissa käytännöissä olisi taatusti yhä löydettävissä johdonmukaisempia ratkaisuja. Jo HS:n edellinen kielenhuoltaja myönsi, ettei käytäntö ole aukoton, mutta jos vuosikymmenten aikana syntyneet menettelytavat haluaisi muuttaa, pitäisi aloittaa enemmän tai vähemmän puhtaalta pöydältä.

3.6.2 Lyhenteiden taivutus

Varsinkin erisnimisiä lyhenteitä joutuu usein taivuttamaan. Silloin ratkaisevaa on, kohdellaanko lyhennettä sanana vai ei. Lyhennesanoja taivutetaan kuten tavallisia sanoja: kaksoispistettä ei käytetä, ja tarvittaessa mukana on sidevokaali.

Kuten sanottu, Helsingin Sanomien linjan mukaan suuraakkosia käytetään lyhennesanoissa enintään alkukirjaimessa (eikä edes siinä, jos kyseessä ei ole erisnimi). Normin mukaan mahdollista olisi taivuttaa esimerkiksi *YLEn* (ja joskus tämäntapaisiakin ratkaisuja esiintyy lehdessä), mutta HS:n käyttämä muoto on *Ylen*. Sellaisiakin sekamuotoja kuin ”Ray:n” (kun pitäisi kirjoittaa *RAY:n*) on joskus, mutta kaikkein tyypillisimpiä ovat seuraavanlaiset:

162) HUS:n (22.3.); HYKS:n (12.4.); VATT:n (12.4., 19.7.)

163) EVA:n (29.3.); EFTA:n (17.10.)

164) HYKS:issä, TISPOL:in (13.3.)

165) HIAP:in (12.7.)

Ainakin esimerkkien 162–164 tapauksia kohdellaan Helsingin Sanomissa kiistattomasti lyhennesanoina. Niissä voi kuitenkin nähdä jonkinlaisen jatkumon. Esimerkissä 162 sanoja on kohdeltu eräällä tavalla johdonmukaisesti kirjainlyhenteinä, minkä huomaa kaksoispisteen lisäksi siitä, ettei lyhenteissä ole yritetty käyttää konsonanttilopusta huolimatta minkäänlaista sidevokaalia. Esimerkin 163 tapauksissa lyhenne päättyy konsonanttiin, joten kirjoittajan aivoituksiin on hieman vaikeampi päästä käsiksi.

Esimerkeissä 164 ja 165 epä tietoisuus näkyy selvimmin: ne eivät ole Helsingin Sanomien eivätkä virallisen kielenhuollon käytännön mukaisia, minkä huomaa selvimmin kaksoispisteen ja *i*-sidevokaalin yhdistelmästä. On siis päädytty täysin epänormatiiviseen hybridiratkaisuun. Siinä missä *Hyks* on jatkuvasti esiintyvä tapaus, *Tispol* on jo harvinaisempi, mutta olisi hyvin vaikea kuvitella, että sitä voisi kohdella muuna kuin lyhennesanana. Esimerkki 165 sen sijaan on jonkinlainen rajatapaus: lyhennesana-ajattelu olisi luontevaa, mutta myöskään ääntämys [hooiiaapee] ei tunnu mahdottomalta. Pitäisi siis tietää, mihin ääntöasuun lyhenne on vakiintunut (jos se ylipäänsä on vakiintunut). Ellei tietoa ole saatavilla, sekä *Hiapin* että *HIAP:n* ovat periaatteessa yhtä mahdollisia.

Lyhenteiden taivutukseen liittyy joskus muitakin hankaluuksia, kuten nähdään seuraavista esimerkeistä:

166) ”Tessissä puhutaan – –” (29.11.)

167) 20 km/t ja 30 km/t rajoitukset (29.3.)

Esimerkissä 166 on kyse työehtosopimuksesta, jonka lyhenne on *tes* (virallinen kielenhuolto esittää myös muodon *TES*). Se alkaa olla puhekielessä niin sanomainen, että välillä kuulee nominatiivimuotoa ”tessi”. Asiateksteissä kannattaa kuitenkin pitää kiinni muodosta *tes*, jonka taivutusmuodoissa ei tulisi käyttää kaksoiskonsonanttia – suotavaa olisi siis kirjoittaa *tesissä*. Esimerkki 167 taas on malliesimerkki normista, joka tuntunee monista jopa oudolta: lyhenteissä tarvittaisiin genetiivin päätettä (ks. esim. KO 2010: 149), mutta muotoa *km:n/t* ei näe juuri missään.

On jokseenkin ymmärrettävää, ettei lyhenteiden taivutus aina luonnistu. On joitain lyhenteitä, joihin ei koskaan liitetä taivutuspäätettä (*yms.*, *jne.*), ja kuten sanottu, lyhenteitä on erityyppisiä. Erityisen hankalia ovat sellaiset erisnimilyhenteet, jotka esiintyvät harvoin tai ensimmäistä kertaa. Varsinkin kiireessä on usein tyytyminen intuitioon, kunhan ei päädytä lyhennesanan ja kirjainlyhenteen välimaastoon.

3.7 Väliimerkit

Kirjoitetun kielen erottaa puhutusta näkyvimmin väliimerkkien käyttö. Monet väli-merkkeihin liittyvät säännöt ovat puhtaasti ortografisia (vaikkeivät sinänsä mielivaltaisia). Ulkoa opetteluun on siis ilmeinen. Tosin monet väliimerkkisäännöt opetetaan kouluissa hyvin varhain, joten toisinaan on yllätys, millaisia ratkaisuja sanomalehteen on päätyttyä.

Tämä luku jakautuu kolmeen alalukuun, joissa käydään läpi yleisimpien väli-merkkien käyttövaikeuksia. Ensimmäiseksi käsitellään lainausmerkkien käyttöön liittyviä ongelmia. Toiseksi vuorossa ovat kysymysmerkki ja huutomerkki. Kolmannessa alaluvussa käsitellään kaksoispistettä ja puolipistettä. (Pilkutus ja viivojen käyttö ovat sen verran suuria kokonaisuuksia, että ne ovat erillään tästä luvusta.)

3.7.1 Lainausmerkit

Lainausmerkkejä käytetään nimensä mukaisesti lainausten osoittamiseen (ja muihinkin tarkoituksiin, mutta tämän luvun esimerkit sattuvat kaikki olemaan jonkinlaisia lainauksia).

Lainaus voi olla joko kokonainen jakso tai katkelma, ja se voi sulautua virkkeeseen tai olla erillinen kokonaisuutensa, jolloin käytetään kaksoispistettä.

Sinänsä osuvaa on, että *Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaan* lainausmerkkiluvussa kerrotaan alkupuolella näin (KO 2010: 90):

Lainaukset voivat olla teksteissä hyvinkin erimittaisia ja erityyppisiä, ja ne voidaan esittää eri kohdissa tekstiä eri tavoin. Tämän moninaisuuden vuoksi tässä oppaassa ei ole mahdollista esittää esimerkkejä kaikentyypisistä lainausmerkkejä sisältävistä tapauksista.

Moninaisia ovat myös virheet, joita Helsingin Sanomissa on esiintynyt:¹⁰

168) ”T-paita maksaa sitten 100 dollaria,” Dickinson antoi esimerkin innovaatioista. (17.10.)

169) ”Vaikkei ollut mikään kauhea korsto, niin voimaa ja luonnetta löytyi”. (7.6.)

170) Eivät he turhaan sanoneet: ”hän on isä, me olemme poikia”. (13.3.)

171) Muistin mummoni sanat: ”Se tulee odottamatta, kuin rikka silmään”. (19.7.)

Esimerkissä 168 on virhe erään perussäännön hallinnassa (pilkun sijoittamisessa lainausmerkkiä ennen), mutta toisinaan sitäkin näkee. Jollei kyseessä ole kiireen aiheuttama huolimattomuus, syynä voi olla mallin ottaminen kysymysmerkistä ja huutomerkistä, jotka merkitään ennen loppulainausmerkkiä. Esimerkissä 169 piste on jäänyt lainauksen ulkopuolelle, mikä saattaa toisinaan johtua niin ikään kiireestä: tekstiä lyhennettäessä on voitu poistaa johtolause ja korvata pilkku pisteellä pysähtymättä miettimään lainausmerkin ja pisteen oikeaoppista järjestystä.

Kuten esimerkit 170 ja 171 osoittavat, piste jää joskus lainauksen ulkopuolelle myös sellaisissa tapauksissa, joissa virke alkaa johtolauseella. (Esimerkin 170 pieneen alkukirjaimen ja pisteen sijaintiin on saatettu ottaa mallia sulautuneista lainauksista, mutta niissä ei käytetä kaksoispistettä.)

Sulautuneet lainaukset ovatkin oma lukunsa. Niissä virheitä tuntuu olevan erityisen taajaan:

172) Jäin hämmästelemään otsikko [!] ”Lapsen netinkäyttöä ei kannata rajoittaa.” (13.3.)

¹⁰ Itse merkkikin on toisinaan lehdessä suosituksen vastaisesti joko väärin päin (“) tai ei-kaarevana ("). Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että tekstinkäsittelyohjelman asetukset mukailevat englannin kieltä, tai siitä, että teksti on kopioitu ohjelmaan muusta ympäristöstä, kuten sähköpostista tai verkkosivulta.

173) Siinä ehtii miettiä maailman menoa, sitä että ”talous on kaikki kaikessa.” (8.11.)

174) – – mutta kyseessä on ”kamalan hidas, tuhannen vuoden projekti.” (12.4.)

Suurin syy siihen, ettei pistettä ymmärretä sijoittaa lainauksen ulkopuolelle, tuntuu olevan se, että lainaus hahmottuu eheäksi virkkeeksi. Varsinkin esimerkin 172 otsikko, jossa on iso alkukirjain, on voinut sotkea ajatukset. Myös esimerkissä 173 on predikaatin sisältävä lainaus, vaikka alkukirjain onkin jätetty oikeaoppisesti pieneksi. Toisaalta myös esimerkin 174 kaltaiset katkelmalainaukset voivat käyttäytyä samoin – lieneekö syynä esimerkkien 172 ja 173 tyyppisten tapausten vaikutus. Kaikkineen vaikuttaa kovasti siltä, että kaksoispisteen sisältävät ja upotetut lainaukset eivät monen kirjoittajan ajatuksissa erotu toisistaan tarpeeksi selvästi.

Ongelmia on välillä myös sellaisissa tapauksissa, joissa lainausmerkkien sisällä on lainausmerkkejä:

175) ”Täällä on puolue nimeltä ”Perussuomalaiset”, joka julkisesti tukee eurosta lähtemistä.” (26.7.)

176) ”Herääminen alkaa sanoilla ’olen’ ja ’nyt’”. (13.12.)

177) ”Jos keskustelu etenee pitemmälle, minun pitää sanoa, anteeksi en pysy perässä”, – – (30.8.)

Kuten esimerkki 175 osoittaa, välillä unohtuu, että lainauksen sisällä tulee käyttää selvyuden vuoksi puolilainausmerkkejä. Kun niitä kuitenkin on muistettu käyttää, saattaa esiintyä muunlaista hämmennystä: esimerkissä 176 kokolainausmerkki on merkitty ennen pistettä. Kokemus on osoittanut, että puolilainausmerkkien käyttö on välillä hyvinkin mielivaltaista, vaikka niitä koskevat samat yleissäännöt kuin virkeitä, joissa sisäkkäisiä lainausmerkkejä ei tarvita. Ei olekaan ihme, että monesti puolilainausmerkkejä ei uskalleta käyttää ollenkaan vaan turvaudutaan esimerkin 177 kaltaisiin erikoisiin ratkaisuihin (huomiota herättää myös *sanoa*-verbin jälkeinen englantilaistyyppinen pilkutus, kun odottaisi kaksoispistettä).

Joskus lainauksissa esiintyy melko erikoisia hybridirakennelmia:

178) Romuliikkeen omistaja Jyri Keinänen sanoo, että ”näitähän on Suomessa vielä aika paljon. Veturi oli lisäksi jo aika kuorittu ja käytetty varaosina, eikä sillä ollut enää kuin romuarvoa”. (19.1.)

Esimerkin 178 lainaus alkaa sulautuneena mutta jatkuu kokonaisella virkkeellä. On jossain määrin epäselvää, missä järjestyksessä loppulainausmerkin ja pisteen tulisi olla; HS:n oikaisuluvussa tavattiin korjata piste lainauksen sisäpuolelle, koska sitä edeltävä virke on kokonainen ja alkaa isolla kirjaimella.

Kielitoimisto ei tietävästi ole ottanut kantaa tämänkaltaisiin tapauksiin, mutta The New York Timesin After Deadline -kieliblogissa annetaan englanninkieliseen tekstiin yksioikoinen tuomio: lainauksen, jossa on yksi tai useampi kokonainen virke, ei pitäisi alkaa katkelmalla (Corbett 2013). Myös suomenkielisissä teksteissä olisi taatusti sujuvampaa turvautua johonkin muuhun ratkaisuun kuin esimerkin 11 kaltaiseen viritelmään.

Lainausmerkkitapausten moninaisuus on selvästi hämmentävä asia, vaikka kyseessä ei ole lähimainkaan Helsingin Sanomien pahin oikeinkirjoitusongelma. Osansa asioiden mutkistumisessa saattaa olla puhekielelläkin: sellaiset suoraa lainausta edeltävät jaksot kuin *Liisa sanoi, että* ovat vähitellen muuttuneet jokseenkin hyväksytyiksi myös asia-teksteissä, vaikka aste-eroja on toki löydettävissä.

3.7.2 Kysymysmerkki ja huutomerkki

Kysymysmerkin ja huutomerkkin käyttöön liittyy joitain yhteisiä ongelmia. Aineistossa on kuitenkin pääasiassa kysymysmerkkitapauksia, mikä johtunee siitä, että kysymysmerkki on lehtiteksteissä ylipäättään selvästi huutomerkkiä yleisempi. Seuraavanlaisia tapauksia on esiintynyt vuosien varrella molemmista:

- 179) ”Millä ihmeellä me tuodaan ne lähelle ihmistä, siis sille kysymysten tasolle, että miten mun mummoa hoidetaan?”, Makkonen tuskaillee etukäteen. (13.9.)
- 180) ”Otetaan halvaantunut miehesi Leniniksi tai muumioksi sirkukseen!”, ehdottaa työnjohtaja päähenkilölle.
- 181) Klassiseksi tuli hänen johtamisperiaatteensa: ”Jollei sinulla ole hauskaa täällä, saat potkut!”. (22.3.)

Esimerkkien 179 ja 180 virheellinen pilkku tuntuu esiintyvän hämmentävän usein siihen nähden, että sääntö opetetaan kouluissa jo varhain. Ilmeisesti moni olettaa pilkun kuuluvan lainauksen perään aina kun sitä seuraa johtolause – ei siis ainoastaan tapauksissa, joissa pilkku edustaa lainauksen lopun pistettä. Harvinaisempi on esimerkin 181 ylimääräinen

piste. Lainausta edeltävä lause ei ole johtolause, joten kenties on ajateltu virkkeen vaativan vielä yhtä loppuvälimerkkiä erotukseksi johtolause tapauksista.

Silloin tällöin tavoitellaan suoran lainauksen tapaista rakennetta mutta jätetään lainausmerkit pois:

182) Olisiko lainakatto oikea väline hillitsemiseen? kysyy HS:n taloustoimittaja – – (8.11.)

Esimerkin 182 tapaisessa ingressitekstissä ei haluta niinkään osoittaa sanasta sanaan lainaamista (tai välttämättä edes lainata sanasta sanaan), joten lainausmerkit tuntuvat vääriä. Usein kuitenkin unohtuu, ettei tällaisissa epäsuorissa lainauksissa, joita seuraa johtolause, ole ortografisesti oikein käyttää kysymysmerkkiä (eikä huutomerkkiä) vaan pilkkua.

Epäsuorien lainausten klassikotapaus on epäsuora kysymyslause eli kysyvä sivulause. Varsin yleisesti tunnetun säännön mukaan virkkeen loppuun ei merkitä kysymysmerkkiä, ellei päälause ole kysyvä. Sääntö tuntuu kuitenkin olevan osalle toimittajista joko tuntematon tai epäselvä:

183) Sysmäläiset ovatkin kyselleet, kuka heille nyt tuo kalat Päijänteestä? (1.11.)

184) ”Kysymys kuuluu, miten aggressiivisesti muutoksia voi tehdä?” (23.8.)

185) Kulmapöydässä ihmetellään, missä on uskon ja rakkauden ohella toivo? (15.11.)

186) Niin että siivoapas suusi ja selitä tädille, miksi ihmeessä vihaiset linnut kuuluvat vappuun? (3.5.)

Kysymysmerkkiä tuntuu käytettävän virheellisesti etenkin sellaisissa esimerkkien 183 ja 184 kaltaisissa tapauksissa, joissa esiintyy *kysyä*-verbi tai sen johdos. Sana ilmeisesti ikään kuin virittää kysymyksen niin vahvasti, että jo päälause alkaa tuntua kysyvältä. Asiaa on joskus tullut havainnollistetuksi erityisen vahvasti virittyneellä sanaparilla *haluaisin kysyä*: joillekuille tuntuu olevan ylipääsemättömän vaikeaa käsittää, ettei se itsessään ole kysymys vaan toiveen ilmaus.

Esimerkin 185 päälauseessa ei enää pyöritä yhtä vahvasti kysymyksen äärellä, mutta ihmettelykin tuntuu toimivan virittimenä. Esimerkissä 186 ollaan jo niinkin kaukana kuin imperatiivissa, mutta käskykin tuntuu ilmeisesti kysymykseltä, kun sen yhdistää kysyvään sivulauseeseen.

Varsinkin esimerkeissä 184–186 tarjoutuu myös toisenlainen korjauskeino: kysymysmerkki on jakson lopussa aivan korrekti, jos pilkun korvaa kaksoispisteellä. Tällöin sitä seuraava lause nimittäin lakkaa olemasta sivulause.

Toisinaan kysymysmerkillä on kuitenkin aliedustus:

- 187) Jokaisen katsojan on helppo esittää itselleen kysymys: mikä on sopivaa tai suotavaa. (23.8.)
- 188) Miksi tiistaisessa tiedotteessanne sanottiin, että – –. (13.9.)
- 189) ”Miksi päätökset eivät ole julkisia ja avoimesti saatavissa”, hän kysyi. (3.5.)
- 190) – – noudatetaanko hallintomenettelylakia, kun asioista ei tiedoteta vaikka päätökset muuttuvat. (3.5.)
- 191) Voisiko verolla sitten hillitä ylenmääräistä keinottelua ja markkinoiden hintaheiluntaa. Pörssihohtaja Rosendahlin mielestä ei. (26.1.)

Esimerkissä 187 on ilmeisesti muistettu kysyvän sivulauseen sääntö niin hyvin, että kysymysmerkki on jätetty pois, vaikkei sitä edeltävä lause ole sivulause. Esimerkissä 188 taas on konjunktiosivulause ja kysyvä päälause, joten kysymysmerkin tarpeellisuudesta ei pitäisi olla epäselvyyttä. Toisinaan myös suorista lainauksista jää pois kysymysmerkki, kuten esimerkki 189 osoittaa. Esimerkki 190 saattaa jälleen selittyä liiksi yleistetyllä kysyvän sivulauseen säännöllä mutta toisaalta myös sillä, että kysymys on ikään kuin haalistunut sitä seuraavien kahden peräkkäisen sivulauseen vuoksi. Varsinkin esimerkin 191 aloittavaan yksinäiseen päälauseeseen odottaisi ilman muuta kysymysmerkkiä. On toki olemassa yksi tapaus, jossa se voi jäädä pois: retorinen kysymys. Koska vastaus kuitenkin esitetään heti kysymyksen jälkeen, esimerkin 191 kysymys on kaikkea muuta kuin retorinen.

Kysymysmerkki voi joskus joutua väärään paikkaan muuallakin kuin usean lauseen virkkeissä:

- 192) Listaa kolme konkreettista seurausta suurkunnasta? (22.3.)

Esimerkki 192 on kysymys–vastaus-juttutyypistä. Haastateltaville oli esitetty muuten pelkkiä kysymyksiä, mutta yhdessä kohdassa ei ollutkaan kysymystä vaan pyyntö. Kysymysmerkkiä on käytetty ilmeisesti yhdenmukaisuuden nimissä; tämä ei ole ensimmäinen kerta, kun näin on toimittu. Joka tapauksessa kysymysmerkki imperatiivi-muotoisen lauseen perässä muissa kuin erityistapauksissa on niin outo, että loppuun olisi

sopinut selvästi paremmin piste. (Toinen vaihtoehto olisi ollut muokata pyyntö aidoksi kysymykseksi: *Mitkä ovat mielestäsi kolme konkreettista seurausta suurkunnasta?*)

Nykyisissä välimerkkisäännöissä ei sinänsä tunnu olevan mitään sellaista, mikä vaatisi tarkistamista. Ne eivät kuitenkaan ole osa luontaista ihmiskieltä, joten niissä ei pääse kovin pitkälle pelkällä intuitiolla. Sääntöjen opettelu on siis avainasemassa.

3.7.3 Kaksoispiste ja puolipiste

Kaksoispiste ja puolipiste ovat melko lailla toistensa näköisiä välimerkkejä. On yleisesti tiedossa, että merkkien käyttötavatkin menevät usein sekaisin. Erityisesti puolipiste omii monessa yhteydessä kaksoispisteen tehtäviä. Tämä mainitaan yleensä kielenkäytön oppaissa: puolipisteestä kerrotaan, ettei merkkiä käytetä kaksoispisteen tehtäviin. *Kielikellossa* on julkaistu paitsi perusohjeita myös pitkä ja seikkaperäinen artikkeli, jonka otsikko kertoo olennaisen: ”Puolipiste ei ole kaksoispiste” (ks. Kankaanpää 1997).

Myös Helsingin Sanomiin päättyy toisinaan puolipisteen vääränlaista käyttöä:

- 193) Hallituksen ajattelussa on musta aukko; se ei näe maakuntaa vaihtoehtona järjestää kansanvaltaisesti ja kustannustehokkaasti palvelut. (21.2.)
- 194) Moni heistä uhrautuu lasten takia; jotta perheellä olisi yhteinen nimi. (19.1.)
- 195) Lannoitetehtaan jätekipsialueelta vuotaa mereen valtavia määriä rehevöittävää fosfaattifosforia; miljoonan ihmisen puhdistamattomien jätevesien verran joka päivä. (19.1.)
- 196) Paikkaa haki kaksi miestä ja neljä naista; Tarja Laine, Mari Siivola, Ritva Valo-Wossilus ja Lea Varpainen sekä Tommi Lindh ja Eero Löytönen. (22.3.)

Oheisista esimerkeistä 193 on lähimpänä tapauksia, joissa voisi ajatella puolipisteen käyttöä. Virkkeen merkitys ohjaa kuitenkin valitsemaan kaksoispisteen, koska sen jälkeinen osa on selvästi virkkeen alkuosan perustelua. Esimerkit 194 ja 195 ovat vielä paljastavampia: puolipisteen jälkeen alkava jakso ei voi olla irtonainen sivulause eikä varsinkaan lausetta pienempi – siis predikaatiton – jakso. Hieman eri tavalla ilmeinen on esimerkki 196, jossa nähdään kaksoispisteen toinen tyypillinen tehtävä: luettelon aloitus.

Joissain yksittäisissä tapauksissa kaksoispiste ja puolipiste voivat osoittautua yhtä mahdollisiksi ratkaisuiksi. Tällöin ei ole kyse siitä, että niiden käyttötavat olisivat identtiset, vaan pikemminkin siitä, että virkkeen voi hahmottaa kahdella tavalla:

197a) Om Muhammed Abdullah huntuneen edusti vähemmistöä: vallitseva tyyli oli trendikäs.

197b) Om Muhammed Abdullah huntuneen edusti vähemmistöä; vallitseva tyyli oli trendikäs.¹¹

Esimerkin 197 a-kohdassa kaksoispiste kertoo, että seuraavaksi tulee selitys. Sen sijaan b-kohdassa puolipiste antaa odottaa jonkinlaista kontrastia aiemmin esitettyyn.

Kaksoispiste ei yleensä korvaa puolipistettä, mutta toisinaan kaksoispistettä käytetään turhaan:

198) Silti hän aloittaa seuraavan lauseen sanoilla: ”mutta kun”. (2.2.)

199) Koko 50 parasta -lista löytyy osoitteesta: www.eestimaitse.com (8.11.)

200) Kunnat ovat: Alavieska, Hammarland, – – (10.5.)

Esimerkeissä 198 ja 199 kaksoispiste katkaisee substantiivilausekkeen ja saa loppuosan vaikuttamaan irralliselta. Alkuosan merkityksestä tulee kummallinen: Lause alkaa sanoilla! – Mistä listan saa? Osoitteesta! Ilmeisesti tällaista outoa hahmotusta *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas* tarkoittaa seuraavalla: ”Kun luetteloa edeltävä jakso ei ilman luetteloa ole rakenteeltaan täydellinen lause – –, kaksoispistettä ei käytetä: – –” (KO 2010: 72). Esimerkin 200 kaksoispiste taas jättää tavallaan predikatiivirakenteen ilman predikatiivia.

Sekä kaksoispiste että puolipiste ovat toisaalta käyttökelpoisia tekstin jaksotuksessa, toisaalta rasittavia liikaa käytettyinä. Monet opettajat ja kielioppaat varoittavat etenkin puolipisteen käytöstä, joskus jopa kieltävät sen kokonaan. Syyt ovat ymmärrettävät: merkin käyttö suositusten mukaisesti ei luonnistu läheskään kaikilta. Kaksoispisteen omat sisäiset ongelmat koskevat lähinnä tilanteita, joissa ei tarvittaisi mitään merkkiä. Molempien merkkien ohjeet voisivat toisinaan olla selvemmin ilmaistuja.

3.8 Pilkutus

Kun oikeinkirjoituksen eri alalajeja vertaa toisiinsa, on helppoa nimetä Helsingin Sanomien suurin yksittäinen virhekatteoria: pilkkutus. Pilkkuvirheitä on päivittäin lukuisia,

¹¹ Esimerkkivirke oli maaliskuun 9. päivän kielipalautteessa, koska siinä oli käytetty löysää pilkkutusta. Välimerkin muokkauksen lisäksi virkettä on lyhennetty lopusta.

monesti joitain kymmeniä, ja tämän tutkielman aineistosta ne kattavat karkeasti arvioituna vähän alle kolmanneksen.¹²

Aineisto osoittaa, että niin ali- kuin ylipilkutus on hyvin yleistä. Joissain tapauksissa virheen ainoaksi selitykseksi tuntuu tarjoutuvan se, ettei pilkutus ole tullut mieleenkään. Monesti on silti selvää, että kirjoittajalla on ollut pilkutuksesta jonkinlainen näkemys: virkkeet voivat olla hyvin monipolvisia ja sisältää runsaasti muuten taidokasta pilkutusta.

Pilkkuvirheiden käsittely jakautuu neljään alalukuun. Ensimmäisessä käydään läpi yhteisen lauseenjäsenen sääntöä ja sen sopivuutta eri tapauksiin. Toisen alaluvun aiheena ovat kiilalauseet ja irralliset lisät. Kolmannessa esitellään näiden mekanismien ulkopuolelle jääviä tapauksia. Viimeiseksi tarkastellaan vielä niin sanottua löysää pilkutusta.

3.8.1 Yhteinen lauseenjäsen

Merkittävin peruste jättää pilkku pois kahden rinnasteisen lauseen välistä on se, että lauseilla on syntaktisesti jokin yhteinen lauseenjäsen (joka on yleensä jäänyt pois jälkimmäisestä lauseesta). Rinnasteiset lauseet voivat olla kaksi päälausetta tai kaksi samanarvoista sivulausetta.

HS:n kenties tyypillisin pilkkuvirhe on jättää pilkku pois *ja*-sanana edeltä, vaikka kyseessä on kaksi päälausetta, joilla ei ole yhteistä lauseenjäsentä:

- 201) Kaksi miestä irrottaa toilet-kylttiä seinästä ja pääkuvaaja Tuomo Hutri teippaa lamppua. (13.3.)
- 202) ”Mittaaminen ja ennätykset liittyvät poikien elämään ja ne ilmentävät aikuiseen miehisyyteen liittyvää kilpailullisuutta.” (17.10.)
- 203) Verdillä oli vaikeuksia teoksen mittasuhteiden kanssa ja hän tiivisti oopperaansa ensi-illan jälkeen. (17.10.)
- 204) Päätös olisi voimassa 30 päivää ja sen vahvistaisi hallinto-oikeus. (21.2.)
- 205) Manningia pidettiin yksinäisessä yhdeksän kuukautta ja hän joutui nukkumaan monta yötä alasti. (29.11.)

Toisinaan kuulee tarinoita äidinkielenopettajista, jotka ovat väittäneet, ettei pilkkua ylipäätään käytetä *ja*-sanana edellä. Pitävät nämä tarinat paikkansa tai eivät, esimerkkeihin

¹² Pilkkusäännöt, joihin tämä luku perustuu, ovat nähtävissä esimerkiksi *Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaassa* (KO 2011: 179–190).

201–205 voi etsiä syitä muualtakin: kenties lauseissa on sittenkin ajateltu olevan yhteisiä jäseniä. Esimerkin 201 yhteiseksi lauseenjäseneksi on voitu hahmottaa niinkin löyhä sidos kuin yksikön 3. persoona, vaikka subjektit eivät ole samat. Esimerkissä 202 subjektien tarkoitteet ovat samat, mutta jälkimmäisen lauseen *ne*-pronomini on silti tavattu katsoa erilliseksi ensimmäisen lauseen substantiiveista (pilkuttomuus olisi oikea ratkaisu, jos jälkimmäisen lauseen subjekti olisi jätetty pois). Esimerkki 203 on samantapainen, mutta *Verdillä* ei voi olla subjekti, koska adessiivi ei ole subjektin sija. Esimerkissä 204 taas lienee hämähäntä sanajärjestys: jälkimmäisen lauseen subjekti on *hallinto-oikeus*. Esimerkissä 205 ensimmäinen lause on passiivissa, joten *Manningia* on objekti, ei subjekti.

E erityisen usein pilkku tuntuisi jäävän pois, kun virkkeessä on enemmän kuin kaksi päälausetta:

- 206) Lukkarisesta on kehittynyt vakuuttava ykköskaartin mies, Kannaste yllätti taidokkaalla verevyydellään ja Lötjönen näyttää olevan nykyään parhaiden tukijalka. (13.9.)

Esimerkissä 206 on saatettu ajatella, että lauseet muodostavat luettelon. Nominien luetteloissahan pilkku jää pois *ja*-sanana edeltä. Sama sääntö ei kuitenkaan koske lauseita, joilta puuttuu yhteinen jäsen.

Monesti käy niinkin, että pilkkuun turvaututaan, vaikka lauseilla on selvästi yhteinen lauseenjäsen:

- 207) **Jännityskomedia** osoittautui – – menestykseksi, ja sai kaksi jatko-osaa. (3.1.)
- 208) **Järjestelmän tulisi** kuitenkin olla nykyistä yksinkertaisempi, ja huomioida paremmin tarpeet palveluiden uudistamiseen. (17.10.)
- 209) **Hurri on** aloittanut työuransa Turun Sanomissa, ja työskennellyt Talouselämä-lehdessä vuosina 1989–1997. (29.11.)
- 210) ”**McRae** suuttui, istuutui käytävälle, eikä suostunut liikahtamaan – – (19.7.)
- 211) **Yleensä** papereissa on leima ”salainen”, eikä niitä saa vilauttaa toimittajille. (3.1.)

Esimerkit 207–211 eivät ole erityisen kompleksisia, joten yhteisen lauseenjäsenen pitäisi olla hahmotettavissa melko hyvin. Esimerkissä 207 se on subjekti. Esimerkeissä 208 ja 209 yhteisenä lauseenjäsenenä on myös predikaatti: esimerkiksi 208 on kyse verbiketjusta ja esimerkiksi 209 liittomuodosta. Esimerkissä 210 yhteisenä lauseenjäsenenä pysyy subjekti,

joten viimeinen pilkku on tarpeeton; kokemus on osoittanut, että *eikä*-sanan ei aina ymmärretä samastuvan pilkutuksessa *ja*-sanaan (eli olevan ikään kuin kielteinen *ja*). Liiallinen pilkutus saattaa näissä tapauksissa ainakin jossain määrin pohjautua esimerkkien 201–206 kaltaisiin tapauksiin: kun pilkutuksessa opitaan säntilliseksi, se voi levitä vääriinkin ympäristöihin. Kuten esimerkistä 211 nähdään, yhteinen lauseenjäsen voi olla myös jotain muuta, kuten virkkeen aloittava adverbti. (Pilkku ei tässä tapauksessa ole mahdoton, mutta se tuo tekstin kontekstiin oudon merkitysvivahteen.)

Pilkuttomuus koskee myös rinnasteisia sivulauseita:

- 212) ”Jos eduskunta on antanut valtuudet tehdä tietynlaisia sopimuksia, ja ne ylitetään, niin – – (17.10.)
- 213) Toivomme, että ravintoloitsijat huomioisivat myös allergiset ja astmaattiset asiakkaansa, ja että kotieläimet odottaisivat mieluiten ravintolan ulkopuolella omistajiensa ruokaillessa. (2.2.)

Esimerkissä 212 yhdistävä lauseenjäsen on *jos*-konjunktio, esimerkissä 213 *että*-konjunktio (vaikka se onkin toistettu). Kummassakaan virkkeessä ei siis pitäisi olla pilkkua lauseiden rajalla sijaitsevan *ja*-sanan edellä.

Monesti pilkku on oikeastaan vain ortografinen elementti, joka helpottaa lukemista. Joskus sen käyttö tai käyttämättä jättäminen voi vaikuttaa myös tulkintaan:

- 214) ”Seulan perusteella tiedämme, että sata poliisia on käyttänyt huumeita ja lähes kaikki heistä on erotettu”, – – (1.11.)

Esimerkissä 214 ei ole käytetty *ja*-sanan edellä pilkkua, mikä voi johtaa päätelmään, että virkkeen alku koskee suoran lainauksen viimeistäkin lausetta: ’tiedämme, että kaikki heistä on erotettu’. Viimeinen lause ei kuitenkaan ole sivulause vaan päälause, ja pilkun tilalla voisikin sinänsä olla piste: ”Seulan perusteella tiedämme, että sata poliisia on käyttänyt huumeita. Lähes kaikki heistä on erotettu.”

Joitain poikkeuksia lukuun ottamatta pää- ja sivulauseen väliin tulee siis pilkku. Jos se on jäänyt virheellisesti pois, syyksi voi joskus tarjoutua näennäinen yhteinen lauseenjäsen, vaikka sääntö ei koske lauseita, jotka eivät ole keskenään rinnasteisia:

- 215) Hän opiskeli Moskovassa journalismia, sai kaksi lasta ja työskenteli eri venäläislehdissä kunnes siirtyi 1999 oppositiolehti Novaja Gazetan palvelukseen. (17.10.)

- 216) Luxemburg korostaa, että sen kehitysapu on yli prosentin bruttokansantuotteesta koska muiden ei ole. (17.10.)
- 217) ”Jos allasta ei rakenneta oikein, ely-keskus voi kieltää altaan täytön käyttöönottotarkastuksen yhteydessä vaikka sille olisikin ympäristölupa”, Regina sanoo. (8.11.)

Esimerkissä 215 on erityisen mielenkiintoista se, että sivulauseesta on jätetty pois subjekti. Oikeastaan subjekti siis todella on yhteinen päälauseen kanssa, mutta tästäkin huolimatta *kunnes*-sanon edelle kuuluu pilkku. Esimerkissä 216 on harhautettu pitämään molempia sivulauseita suoraan alisteisina päälauseelle *Luxemburg korostaa*; jälkimmäinen sivulause on kuitenkin alisteinen ensimmäiselle, joten *koska*-sanankin edelle tarvitaan pilkku. Esimerkin 217 aloittava sivulause taas vaikuttanee yhteiseltä lauseenjäseneltä kahdelle seuraavalle lauseelle, mutta itse asiassa sekä ensimmäinen että kolmas lause ovat alisteisia välissä olevalle päälauseelle (*ely-keskus voi kieltää altaan täytön käyttöönottotarkastuksen yhteydessä*), joten *vaikka*-sanakin kaipaa pilkkua eteensä.

Pilkkusäännöissä on paljolti kyse siitä, ymmärretäänkö virkkeen eri lauseiden välistä hierarkiaa ja tunnustetaanko jokin jakso pää- tai sivulauseeksi. Monissa tapauksissa vaikuttaakin siltä, että sääntöjä ja niiden sovellusala muistetaan tai tunnetaan melko huonosti. Pikkuhiljaa voidaan ajautua tilanteeseen, jossa virallisen kielenhuollon on paikallaan tehdä monimutkaisimpiin sääntöihin joitain helpotuksia.

3.8.2 Kiilalauseet ja irralliset lisät

Pilkutuksessa ei aina riitä, että tunnistaa putoamisen alisteiseen jaksoon. Toisinaan samassa virkkeessä ehditään vielä palata ylätasolle. Silloin unohtuu usein eräs asia: myös tällaiset hyppyt merkitään pilkulla.

- 218) Se, että meitä kutsutaan pakolaisiksi antaa nurjan kuvan – – (21.2.)

- 219 Elokuinen tempaus, jossa paljasrintainen aktivisti sahasi moottorisahalla puuristin kumoon suututti monia – – (8.11.)

Kuten esimerkeistä 218 ja 219 nähdään, tällaiset kiilalauseet voivat olla tyypiltään erilaisia: esimerkin 218 sivulause alkaa alustuskonjunktilla ja esimerkin 19 sivulause relatiivi-pronominilla. Vaikka näissäkin virkkeissä tarvittaisiin vielä yhtä pilkkua (esimerkissä 218

antaa- ja esimerkissä 219 *suututti-*sanan edelle), ne ovat vielä verrattain helppoja lukea. Seuraavat esimerkit ovat jo selvästi vaikeammin hahmotettavia:

- 220) Ehkä vain hovien elämämpiiri, joka sisältää jo etukäteen suuren määrän sisäänrakennettua idiotismia varmana hupina estää tätä romania nousemasta aivan Tapperin parhaaksi. (19.4.)
- 221) Chen sanoi, ettei hänelle kerrottu, miten vaarallinen hänen tilanteensa oli ja pyysi apua presidentti Obamalta. (3.5.)

Esimerkissä 220 on pitkä substantiivien määritekettu, esimerkissä 221 taas hyppy sivulauseeseen sivulauseesta takaisin päälausetasolle. Pilkkutus (*estää-* ja *pyysi-*sanojen edeltä) ei ehkä korjaa kummankaan virkkeen kaikkia ongelmia mutta auttaa sentään hieman. Joissain tapauksissa pilkku saattaa vaikuttaa tulkintaan:

- 222) Uuden toimitusjohtajan Kimmo Alkion tärkein tehtävä on tunnistaa toimialat, joissa Tieto on vahvin ja kilpailukykyisin sekä selvittää laatuongelmat. (9.2.)

Esimerkissä 222 *selvittää-*verbiä pitää hyvin helposti yksikön 3. persoonan edustajana kuten edellä olevaa *olla-*verbin muotoa. Tässä tapauksessa konteksti paljasti kuitenkin, että hahmotuksen pitäisi olla *tärkein tehtävä on – – selvittää laatuongelmat*.

Moni kiilalauseen lopun pilkuttamattomuus voi selittyä yleisellä tietämättömyydellä. Joissain tapauksissa syynä saattaa kuitenkin olla jonkin toisen säännön aiheuttama hämmennys:

- 223) Hän myönsi vastaanottaneensa matkarahaa itäsaksalaisilta, joita ei tarkemmin tuntenut ja katuvansa sitä. (19.1.)
- 224) – – sitä pitäisi edistää myös siellä, missä sähkönkulutus on suurinta eli kasvukeskuksien sisällä. (30.8.)

”Lauseenvastiketta ei pilkuteta” on varsin hyvin tunnettu oikeinkirjoitussääntö (vaikkei sitäkään muisteta noudattaa Helsingin Sanomissa ihan aina). Esimerkissä 223 se on saattanut johtaa pilkun pois jättämiseen, mutta kiilalauseen pilkkutus ajaa sääntönä ohi. Esimerkin 224 *eli-*rinnastuskonjunktio esiintyy *ja-*sanana tavoin hyvin monenlaisissa yhteyksissä: välillä pilkkua tarvitaan, välillä ei. Jos virkkeessä ei olisi relatiivista sivulauseetta, pilkkua ei tosiaan käytettäisi, mutta tässäkin tapauksessa kiilalause vie voiton.

Irralliset lisät käyttäytyvät oikeastaan hyvin samalla tavalla kuin kiilalauseet: kun ne esiintyvät keskellä lausetta, sekä alkuun että loppuun kuuluu pilkku (jos siis käytetään pilkkua; muita vaihtoehtoja ovat ajatusviivapari ja sulkeet).

225) Välituntisoittoja on nimittäin neljä, yksi jokaiselle vuodenajalle ja ne vaihtuvat vuodenvaihteen mukaan. (9.2.)

226) – – viimeisimmästä ohjauksesta, Aleksis Kiven elämästä on jo yli 10 vuotta. (7.6.)

Esimerkissä 225 pitäisi jälleen käyttää pilkkua *ja*-sanana edellä. Esimerkissä 226 taas on mahdollista joko pilkuttaa *olla*-verbiä ennen tai jättää pilkut kokonaan pois, jolloin ei enää ole kyse irrallisesta lisästä vaan rakenteesta, jossa *Aleksis Kiven elämällä* on attribuuttinaan *viimeisin ohjaus*.

Vaikuttaisi siltä, että lauseen keskelle tuleva pilkulla alkava jakso osataan pilkuttaa alusta paljon tyypillisemmin kuin lopusta. Sääntö ei välttämättä ole kaikille lainkaan tuttu, mutta loppupilkun lisäys voi joskus olla virkkeen hahmotuksen kannalta lähes elintärkeä.

3.8.3 Muita syitä pilkutusongelmiin

Juuri käsiteltyjen suurten kokonaisuuksien lisäksi välillä törmää pilkkuvirheisiin, joiden takana voi olla jotain muuta. Tässä alaluvussa tarkastellaan verrattain tiiviisti erilaisia tapauksia.

227) – – mutta en ole varma olisiko se parasta nyt. (17.10.)

228) Hän väittää ettei muista mitä tuli sanoneeksi, – – (15.11.)

Kysyviä sivulauseita näkyy toisinaan pilkuttamattomina, vaikka sääntö ei oikeastaan tunne poikkeuksia. Ne eivät välttämättä hahmotu sivulauseiksi kahdesta syystä: sivulause esiintyy itsenäisenä kysymyksenä täsmälleen samassa sanamuodossa, ja virkkeen aloittava sana (esimerkissä 227 *olisiko*, esimerkissä 228 *mitä*) ei ole niin ilmeinen ”sivulauseena” kuin vaikkapa *että*-konjunktio. Toisinaan näissä rakenteissa näkeekin ylimääräisiä *että*-sanoja selventämässä lauseiden rajaa, vaikka ratkaisua ei pidetä yleiskielessä suotavana. (Esimerkissä 228 nähdään myös se, että lyhyet jaksot jäävät helposti pilkuttamatta, vaikka tässä tapauksessa olisi oikeastaan tarvittu pilkku myös *ettei*-sanana edelle.)

229) – – hän – – kirjoitti tarinan pojasta ja pallosta, ja antoi graafikkotyttären – – kuvittaa sen. (12.7.)

Esimerkki 229 on voinut saada pilkkunsa myös siten, ettei *hän*-pronominia ole käsitetty yhteiseksi lauseenjäseneksi, mutta yhtä mahdolliselta selitykseltä tuntuu kahden *ja*-sanan kiusallinen läheisyys. Se on voinut kirjoittajan mielestä luoda hengästyttävän tai naiivin vaikutelman, ja pilkku on ollut helppo keino saada virkkeeseen hieman ilmaa. Parempi ratkaisu olisi silti ollut muokata tekstin rakennetta järeämmin.

230) ”Kun näin ne kaikki ikävät tapahtumat minusta tuntui siltä, että minun pitää tehdä jotain.” (13.9.)

Tuntuu siltä, että esimerkin 231 tyyppinen virkkeen aloittava sivulause muistetaan erottaa päälauseesta huonommin kuin virkkeen aloittava päälause sitä seuraavasta sivulauseesta. Sivulauseen muutosta päälauseeksi ei huomaakaan yhtä helposti, kun mikään sana ei välttämättä osoita siirtymää (ellei sitten käytetä *niin*-sanaa, jota monet pitävät tyyllittömänä ratkaisuna). On jonkinlaista kohtalon ivaa, että sivulauseella alkavat virkkeet kaipaisivat yleensä pilkkua jälkeensä erityisen kipeästi, koska virkerakenteen hahmotus voi joskus olla hyvin vaikeaa.

231) – – ettei hänellä ole siihen mitään lisättävää. ”Muuta kuin, että mitähän tässä itse tekisi”, hän naureskelee. (26.7.)

Joskus konjunktiot muistetaan pilkuttaa niin tunnontarkasti, että pilkkuja päättyy myös väärin paikkoihin kuten esimerkissä 231. *Kuin että* muodostaa niin kiinteän sanaparin, ettei sanojen väliin kuulu pilkkua.

232) Ja ennen kaikkea, se vetää monta ensimmäisen mutkaa suoriksi. (21.2.)

233) En ymmärrä sitäkään, että aikoinaan lehdessä olleen ”teoksen” tarjoaminen nykytekniikalla ilmaiseksi, voisi loukata kenenkään oikeuksia. (29.11.)

Esimerkkien 232 ja 233 tapaukset ovat Helsingin Sanomissa harvinaisia. Ne on silti mahdollista tulkita varoittaviksi esimerkeiksi englannin vaikutuksesta ja lauserakenteen hahmotusvaikeuksista. Suomen kielessä ei ole tavattu pilkuttaa sellaisia virkkeen aloittavia fraaseja kuin *ennen kaikkea*. Tosin *Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaassa* on pieni kädenojennus tällaisille ilmauksille: ”Jos ilmaus on erityisen painokas, pilkku on mahdollinen” (KO 2010: 189; esimerkkivirke alkaa *toisaalta*-sanalla). Sen sijaan esimerkin 233 pilkku ei

ole puolusteltavissa, vaikka sitä edeltääkin hyvin raskas ja moniaalle versova substantiivilauseke (*aikoinaan lehdessä olleen ”teoksen” tarjoaminen nykYTEKNIKALLA ILMAISEKSI*).

Pilkkusääntöihin voi siis liittyä monenlaista epätietoisuutta. Myöskään englannin vaikutusta ei voi nykyisin vähätellä.

3.8.4 Löysä pilkutus

Kahta päälausetta ei yleensä eroteta toisistaan niin heikolla välimerkillä kuin pilkulla, ellei sen jälkeen tule rinnastuskonjunktioita. *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas* mainitsee pari poikkeusta (KO 2010: 180): kytkevä ilmaus voi olla muukin ilmaus, esimerkiksi *muuten, nimittäin* tai *siis*, ja joskus riittää pelkkä kiinteä yhteenkuuluvuus, kun lauseissa kerrotaan samasta aiheesta (esimerkkinä *Kesäkuussa ystävykset matkustelivat Yhdysvalloissa, heinäkuussa he olivat viikon Kanadan puolella*).

Löysä pilkutus voi olla hyvä tehokeino varsinkin kaunokirjallisessa tyyliässä. Joskus se varmasti sopii myös sanomalehtitekstiin, jos juttutyyppeille sallii tyyllittelyn ja rakenne on harmoninen. Harkitsemattomuus voi kuitenkin johtaa huonosti jäsentyvään virkkeeseen.

Löysää pilkutusta sisältävä virke ei ole välttämättä erityisen vaikeaselkoinen:

234) Linssejä ei yleensä tarvitse liottaa, huuhtelu juoksevassa vedessä riittää. (1.11.)

235) Muutaman kuukauden asuntoa etsiessään hän on havainnut, että pankkien lainaehdot ovat tiukentuneet, esimerkiksi lainoista perittävät marginaalit ovat kasvaneet. (8.11.)

Esimerkin 234 virke on hyvin lyhyt ja melko helposti hahmotettava. Jos ajatellaan, että ruokajuttu on todella kevyen keskusteleva, kyseessä ei ole suuri ongelma. Tulee kuitenkin mieleen, että pilkun tilalle tarjoutuisi merkkejä, jotka kirkastaisivat merkityssuhteita. Tässä tapauksessa kävisi vaikkapa kaksoispiste tai ajatusviiva (myös piste tai jopa puolipiste tuntuu sinänsä mahdolliselta). Esimerkissä 235 ollaan uutistyyliässä ja virkerakenne on pitempi ja monimutkaisempi kuin esimerkissä 234. Tässä tapauksessa *tiukentuneet*-sanon jälkeen olisi hyvä käyttää kaksoispistettä tai pistettä.

Vaikuttaa siltä, että löysä pilkutus on yleistä etenkin suorissa lainauksissa:

236) ”Hänellä ei voi olla kolmatta presidenttikautta ja hän haluaa vain hallita neljä vuotta kierrellen ulkomailla, ei hän pysty ratkaisemaan maansa sisäisiä kysymyksiä.” (8.11.)

- 237) ”Viihdyn työssäni hyvin, jos liitto haluaa jatkaa yhteistyötä, niin minulle se sopii.” (13.3.)

Joissain tapauksissa on tunnustettava, että löysä pilkutus toimii suorassa lainauksessa kohtalaisen hyvin: se saattaa lisätä esimerkiksi vaikutelmaa haastateltavan kiihtymyksestä. Toisinaan, kuten esimerkissä 236, suora lainaus alkaa kuitenkin muistuttaa haastattelunauhan raakalitteraatiota. Virke on jokseenkin uuvuttava ja kaipaa *ulkomailla*-sanana jälkeen pistettä. Esimerkissä 237 taas lähtee hyvin helposti lukemaan väärin: *jos*-sanalla alkava sivulause kuuluu sitä seuraavaan eikä sitä edeltävään päälauseeseen, joten *hyvin*-sanana jälkeen olisi ehdottomasti kannattanut katkaista virke pisteellä.

Pahimmillaan virkkeestä tulee löysän pilkutuksen vuoksi todella epäonnistunut:

- 238) Syntyy veikeä, hiukan ”vanhanaikainen” vaikutelma, ennen suomalaisessakin kirjallisuudessa oli koko ajan seksiä, nykyään se on erikoistunut. (3.1.)

Esimerkin 238 alku ja loppu liittyvät toisiinsa todella löyhästi, ja itse asiassa virkkeessä on kaksi löysää pilkutusta. Kun vielä virkkeen alussa on rinnasteisen adjektiiviattribuuttien välinen pilkku, kokonaisuudesta tulee hyvin sekava. *Vaikutelma*-sanana perään tuntuukin miltei elinehdolta sijoittaa piste. Jos sitä olisi käytetty, *ennen*-sanasta alkavan virkkeen lievä löysyys olisi voinut tuntua ihan toimivalta tehokeinolta (*ennen – nykyään*) samaan tapaan kuin aiemmin mainittu *Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaan* esimerkki.

Löysää pilkutusta ei toki pidä aina tuomita. Mitä lähempänä ollaan maalailevaa kaunokirjallista tyylilajia, sitä paremmin voi harkita yleiskielen tiukoista välimerkkisäännöistä tinkimistä. Varsinkaan puhtaassa uutistekstissä moiseen ei silti ole tarvetta, ja pahimmillaan ilmaus voi muuttua sekavaksi myös muissa tekstilajeissa.

3.9 Viivat

Yleiskielen oikeinkirjoituksessa on kaksi olennaista viivaa: yhdysmerkki (käytössä myös nimitys yhdysviiva) ja ajatusviiva. Yhdysmerkki on selvästi ajatusviivaa lyhyempi. Ajatusviivoja on oikeastaan kaksi (– ja —), mutta niistä pitempää ei enää juuri käytetä, vaikka se on yhä normatiivisesti oikein (Itkonen 2004: 120). (Muita viivoja ovat vinoviiva /, kenoviiva \ ja alaviiva _, mutta niitä ei käsitellä tässä työssä; kenoviivaa ja alaviivaa aineistossani ei edes esiinny.)

Yhdysmerkin ja ajatusviivan käyttöön liittyy monenlaisia ongelmia. Ehkä tyypillisin on ajatusviivan korvaaminen yhdysmerkillä: muissa kuin ammattimaisissa julkaisuissa sitä voi pitää enemmän sääntönä kuin poikkeuksena, koska ajatusviivaa ei ole niin helppoa tuottaa näppäimistöllä eikä moni tunnu edes tietävän merkkien käytön eroja. Helsingin Sanomissa tilanne on verrattain hyvä muttei toki täydellinen. Lisäksi yhdysmerkin käyttö yhdyssanarakenteissa – kuten nimikin kertoo – ei ole aina vailla pulmia. Näitä kahta käsitellään omissa alaluvuissaan.

3.9.1 Ajatusviivan ja yhdysmerkin sekoittuminen

Ajatusviivan ja yhdysmerkin eron ymmärtäminen kuului ennen vanhaan latojien ammattitaitoon (Itkonen 2004: 120–121). Nykyisen rönnyilyn katsotaan johtuvan paitsi ammattikunnan katoamisesta myös kirjoituskoneista, jotka toivat kaikkien ulottuville kirjapainon jäljestä muistuttavan mutta paljon sitä köyhemmän typografian (Hinkka 1999):

Kirjoituskoneen rajalliset tekniset mahdollisuudet olivat aikanaan pakottaneet koneiden suunnittelijat karsimaan ja yhdistelemään typografisia merkkejä. Yksi viiva sai toimia niin tavuviivana, ajatusviivana kuin miinusmerkinäkin. Lainausmerkki ja sen kaikki eri kielissä käytetyt versiot yhdistettiin yhteen ja ainoaan tuumamerkkiin. – – Konekirjoituskulttuuri imeytyi vuosikymmenien kuluessa syvälle kielen käytäntöihin. Suomen kielen vaalijatkin tajusivat vasta vähitellen tilanteessa tapantuneen [!] dramaattisen muutoksen. – – Ei siis ole mitenkään outoa, että vielä nyt, parinkymmenen vuoden [tietokoneilla] harjoittelun jälkeenkin, näemme painetussa sanassa usein kirjoituskonetytografiaa.

Kielitoimiston suosituksen mukaan on yhä mahdollista käyttää yhdysmerkkiä ajatusviivan tilalla ”pakottavissa tilanteissa” (Itkonen–Maamies 2011: 21). Syy lienee se, että ajatusviivaa on joissain käyttöympäristöissä hankalaa tai jopa mahdotonta tuottaa. Kenties tässäkin on taustalla kirjoituskonetytografian tyyppinen kapea ajattelu, joka on työntänyt näppäimistöstandardien ja ohjelmien suunnittelussa ajatusviivan taka-alalle.

Tietämys ajatusviivaa koskevista yleissäännöistä on HS:n toimituksessa kohtalaista, mutta etenkin kiireessä syntyy kyllä virheitäkin.

239) kaudella 2009-2010 (2.2.); Helsinki-Nummela-väli (17.10.)

240) Suomi-Ruotsi -maaottelu; pistein 17-9 (21.2.)

241) ”--sota on jo käynnissä ja sodissa jaetaan kunniamerkkejä.” (21.2.)

242) -260 kuntaa (9.2.)

Esimerkeissä 239 ja 240 on kyse ajatusviivan käyttämisestä rajailmauksen merkinä. Esimerkin 239 tapauksia voisi luonnehtia ”jostain johonkin -ilmauksiksi”. Esitetään siis alku ja loppu: ’vuodesta 2009 vuoteen 2010’, ’Helsingistä Nummelaan’. Esimerkin 240 tapaukset pitäisi merkitä samalla tavalla, mutta tulkinta on hieman toisenlainen. Näitä tapauksia voisi kutsua ”jokin vastaan jokin -ilmauksiksi”: ’Suomi vastaan Ruotsi’, ’pistesaalessa 17 vastaan 9’. (Huomattakoon myös ylimääräinen välilyönti ensimmäisessä tapauksessa; oikeaoppinen merkintätapa on siis *Suomi–Ruotsi-maaottelu*.)

Esimerkit 241 ja 242 osoittavat hyvin erilaisia käyttötapoja sekä aiempiin esimerkkeihin että toisiinsa verrattuna. Esimerkissä 241 on haluttu osoittaa, että suoraa lainausta on lyhennetty toimituksessa, mutta ilmauksessa on muutakin väärää kuin yhdysmerkit: viivaparin keskellä ja jäljessä tulisi käyttää välilyöntiä (ajatusviivojen keskellä kannattaa käyttää sitovaa välilyöntiä). Esimerkki 242 kertoo ajatusviivan toissijaisesta – joskin normatiivisesti täysin hyväksyttävästä – käyttötavasta miinusmerkin korvikkeena; yhdysmerkki on jälleen mahdollinen, jos muuta ei ole tuotettavissa, mutta ajatusviiva saa suosituksissa selvän etusijan.

Moni toimittaja saattaa oppia ajatusviivan ja yhdysmerkin eron vasta oltuaan töissä jo vuosia (jos silloinkaan). Tällaisen typografisen ja ortografisen tietämyksen lisääntyminen tuntuu johtavan ajatusviivan jonkinlaiseen arvonnousuun. Ajatusviivalle alkaakin helposti ilmaantua käyttöä, joka ei ole suositusten mukaista:

243) K–7-elokuva (2.2.)

244) Helsinki–Vantaan lentokenttä (5.7.)

245) ranskalais–japanilainen; yksinhuoltaja–pankkivirkailija (13.12.)

246) Huomenta Suomi –ohjelma (13.3.)

Esimerkin 243 virhe on luultavasti peräisin sellaisista ilmauksista kuin *15–20-vuotiaat*, joissa todella käytetään sekä ajatusviivaa että yhdysmerkkiä. Kenties ajatusviivalla halutaan rakentaa jonkinlaista hierarkiaa eikä ymmärretä, että sen merkitys ”jostain johonkin” ei ole järjellinen sellaisessa koodinomaisessa ilmauksessa kuin *K7* (Kielitoimiston suositus ei siis ole edes ”K-7”, vaikka sitäkin näkee runsaasti).

Esimerkki 244 on verrattain yleinen ja sinänsä kovin ymmärrettävä. Kun voidaan kirjoittaa vaikkapa *Helsingin–Tampereen moottoritie* ~ *Helsinki–Tampere-moottoritie*, ei ole ihme, että myös lentokenttä (jonka nimenmuodostus ei ole mitenkään erityisen

tyypillinen) saa ajatusviivan. Nominatiivialkuisissa nimissä ei kuitenkaan normin mukaan käytetä ajatusviivaa vaan yhdysmerkkiä.

Esimerkissä 245 on rinnasteisia yhdyssanoja. Ne siis merkitsevät, että joku (tai jokin) on 'sekä ranskalainen että japanilainen' ja 'sekä yksinhuoltaja että pankkivirkailija'. Tällaisissa tapauksissa tulisi käyttää yhdysmerkkiä. Ensimmäinen tapaus on luultavasti selitettävissä substantiivipareilla, kuten *Ranska–Japani* (ottelupareina, elokuvan yhteistuotantona tms.), joissa todella kuuluu käyttää ajatusviivaa. Jälkimmäinenkin on voinut ammentaa sellaisista ”parivaljakkoilmauksista” kuin *Hakulinen–Karlsson*.

Esimerkki 246 eroaa muista selvästi: sen syntytarina on toisenlainen, ja syyllinenkin on yleisesti tiedossa. Maailman käytetyin tekstinkäsittelyohjelma on Microsoftin kehittämä Word, jonka oletusasetukset muuttavat ainakin useimmissa ohjelman versioissa yhdysmerkin ajatusviivaksi sellaisissa yhdyssanarakenteissa kuin *Tuntematon sotilas -romaani ja avaimet käteen -periaate*. Koska asetukset ovat valikkojen ja välilehtien takana, kaikki eivät osaa tai jaksaa käydä muuttamassa niitä. Mitä luultavimmin moni jopa luulee automaattista korjausta aiheelliseksi tai ei edes huomaa minkään muuttuneen. Koska Helsingin Sanomien toimitusjärjestelmän editointiohjelma on Word, virhe päättyy välillä lehteen asti.

Tietämystä ajatusviivan ja yhdysmerkin oikeaoppisesta käytöstä ei varmasti ainakaan lisää se, että monissa sanomalehdissä on otettu viime vuosina lehtiuidistuksen yhteydessä käyttöön kirjasintyyppjä, joissa ajatusviiva on typistetty lähes yhdysmerkin mittaan. Kahden merkin työnjako hämärtyy taatusti, jos eroa ei huomaa kuin silmiään siristämällä. Helsingin Sanomille oli käymässä tabloiduudistuksen yhteydessä samoin, mutta asia huomattiin ajoissa ja uusien kirjasintyyppien valmistajalta tilattiin tarpeeksi pitkä ajatusviiva.

3.9.2 Yhdysmerkki yhdyssanoissa

Yhdysmerkkiä tarvitaan yhdyssanoissa monenlaisiin tarkoituksiin: muun muassa erisnimen ja yleisnimen väliin (*Liisa-äiti*), kahden peräkkäin osuvan saman vokaalin erottamiseen (*tasa-arvo*) ja kompleksisiin yhdysrakenteisiin (*luku- ja kirjoitustaito, hällä väliä -asenne*).

Yhdysmerkkiä näkee usein myös sellaisissa yhdyssanoissa, joissa sitä ei nyky sääntöjen mukaan tulisi käyttää. Osaksi syy voi olla oikeaoppisen käytön omaksuminen liian laveasti, osaksi taas hieman epämääräinen suositus, jonka mukaan yhdysmerkkiä

kannattaa käyttää selvyuden nimissä, jos ”yhdyssanassa oleva vierassana on outo tai hankalasti hahmottuva” (esim. *par-tulos*; KO 2010: 247). Niin ikään selvyysyistä yhdysmerkkiä voi käyttää varsinkin jos yhdyssanan jälkiosa alkaa vokaalilla; tällaisista esimerkkejä ovat *rap-artisti* ja ihme kyllä jopa *laulu-ilta* (mts. 245), jonka luulisi kyllä avautuvan kontekstin perusteella. Ei siis ole suuri ihme, että yhdysmerkin käyttö rönsyilee.

Varsin kuvaavaa on, että kielimiehet ovat vielä 1940-luvulla kiistelleet siitä, kirjoitetaanko *linja-autoasema* vai ”linjaauto-asema”. E. N. Setälä oli esittänyt kieliopissaan, ettei yhdyssanoissa saa olla enempää kuin yksi yhdysmerkki (vrt. esim. nykyiset *tasa-arvo-ongelma* ja *Suomen-ensi-ilta*), ja joidenkuiden mielestä tällöin tulisi asettaa etusijalle sanan looginen jako: sanassahan yhdistyvät *linja-auto* ja *asema*, eivät *linja* ja *autoasema*. (Kolehmainen 2010: 22.)

Seuraavassa esitellään sinänsä moitteettomia yhdyssanoja, joissa yhdysmerkki tuntuu kuitenkin ylimääräiseltä; muuten yhdyssanat ovat omassa luvussaan.

247) genre-murros (3.1.); tabloidi-koko, folk-musiikki (17.10.)

248) taleban-hallinto (21.2.); internet-palvelu (5.7.); gallup-luvut (9.2.)

249) bussilautta-yhteys, kitararock-pyhättö (5.7.); unikonsiemen-näkkileipä (7.6.); kirjailijakaksikko-nimimerkki (8.11.); ooppera-ensi-ilta (12.4.)

250) viha-rakkaus-suhde (7.6.); itä-länsi-suunta (17.10.)

Esimerkissä 247 on sanoja, joiden alku- eli määriteosa on varsin yleisesti tunnettu ja loppu- eli perusosa ei ala vokaalilla. Ei siis ole erityistä syytä turvautua yhdysmerkkiin, vaikka näkemykset sanojen hahmotusnopeudesta voivatkin vaihdella. Esimerkin 248 tapaukset ovat muuten samanlaisia, mutta niissä on lisäksi mahdollista ajatella erisnimisäännön vaikuttavan ajatteluun. Jotkut pitävät *talebania* Kielitoimiston näkemyksestä huolimatta erisnimenä, *internet* katsottiin vielä 2000-luvun puolivälissä yksinomaan erisnimeksi (HS:n linja oli jo ennen suosituksen laventamista, että sana kirjoitetaan pienellä), ja *gallup*-sana pohjautuu kyselymenetelmän keksijän George Gallupin sukunimeen. Kenties alkukirjain ei siis vaikuta yhdysmerkin valintaan aina niin paljon kuin mielikuva.

Esimerkissä 249 on kuultavissa kaikuja 1900-luvun alkupuolen ajattelusta: kun yhdyssanassa on enemmän kuin kaksi osaa (tai ikään kuin kaksi osaa, joista toinen tai kumpikin on jo itsessään yhdyssana), jotkut ajattelevat, että rakennelma vaatii jonkinlaisen lukuohjeen. Monesti yhdysmerkin käyttö on oireellista: jos sana tuntuu tarvitsevan helpotusta, se on ehkä muutenkin ylipitkä ja kaipaisi purkamista. Tällainen mielikuva

syntyy etenkin ”kirjailijakaksikko-nimimerkistä” (korjaukseksi kävisi esimerkiksi *nimi-merkki, jonka taustalla on kirjailijakaksikko*, jolloin päädytään kyllä pitempään mutta luontevampaan ilmaukseen).

Joissain yhdyssanarakenteissa tarjoutuu kaksi vaihtoehtoista kirjoitustapaa. Esimerkin 250 tapaukset ovat normin mukaisten kirjoitusasujen välimaastossa. Jos haluaa päästä helpolla, voi kirjoittaa *viha-rakkaussuhde* ja *itä-länsisuunta*. Tätä analyttisemmän ratkaisun tarjoaa ajatusviivan mukaanotto: *viha–rakkaus-suhde* ja *itä–länsi-suunta*.

On myös sellaisia erisnimialkuisia yhdyssanoja, joihin ei nykysuositusten mukaan kuulu yhdysmerkkiä:

251) Cayman-saaret (8.11.); Tienšän-vuoristo (9.2.)

252) Oininki-järvi (12.7.)

Paikannimissä sekä koti- että ulkomaiset erisnimet kirjoitetaan ilman yhdysmerkkiä, vaikka loppuosa olisi kuvaileva yleisnimi (Itkonen–Maamies 2011: 25). Tämä tuntuu unohtuvan erityisesti esimerkin 251 kaltaisista ulkomaisista erisnimistä – varsinkin harvoin esiintyvistä, kuten *Tienšänvuoristosta* – mutta joskus myös kotimaisista, kuten voi nähdä esimerkistä 252.

Sinänsä yllättävää ei ole sekään, että toisinaan yhdysmerkki jää pois, vaikka sitä nimenomaan tarvittaisiin:

253) suomalaisvenäläinen (10.5.); maanisdepressiivinen (12.4.)

254) Finlandiatalo (10.5.)

255) TeliaSonera (12.7.)

256) Bundesliigajalkapallo (23.8.)

Kuten jo edellisen alaluvun esimerkeistä nähtiin, sellaisissa rinnasteisissa ilmauksissa kuin esimerkin 253 *suomalais-venäläinen* käytetään yhdysmerkkiä, ja sama koskee *maanisdepressiivistä* (= ’maaninen ja depressiivinen’). Esimerkin 254 *Finlandia-talo* eroaa esimerkkien 251 ja 252 paikannimistä sikäli, että nykysuosituksen mukaan taloissa, halleissa ja saleissa voi käyttää erisnimialun jälkeen yhdysmerkkiä¹³ (Kolehmainen 2010: 26). Esi-

¹³ Itse asiassa Finlandia-talo kiersi myös aiempaa, yhdysmerkin kieltävää suositusta, koska talon nimi todella on *Finlandia*, ei ”Finlandia-talo”. Vuoteen 2006 voimassa ollut suositus rinnasti talot, hallit ja salit sellaisiin paikannimiin kuin *Oulujoki*. (Kolehmainen 2010: 26.)

merkissä 255 taas nähdään asu, jota yhtiö itse käyttää ja jota moni ei siksi tohdi tai ymmärrä stilisoida; suomen kielen lautakunnan vuonna 2000 antaman suosituksen (Kotimaisten kielten keskus 2007b) mukaista on kuitenkin lisätä nimeen yhdysmerkki (*Telia-Sonera*). Esimerkin 256 kirjoitusasussa sen sijaan ei ole juuri mystiikkaa: on varsin selvää, että siihen kuuluu yhdysmerkki (*Bundesliiga-jalkapallo*).

Yhdysmerkin käyttöä yhdyssanoissa koskevat säännöt ovat nykyisin pääasiassa aika selvät. Tosin niihin on tehty joitain muutoksia kymmenen viime vuodenkin aikana. Erityisiä paineita normin tarkistukseen tuntuivat tarjoavan ulkomaiset paikannimet: sellaiset vanhat tutut kuin *Victorianjärvi* hahmottuvat hyvin, mutta voidaanko olettaa, että lukija erottaa vaikkapa *joki*-sanana sellaisessa ilmauksessa kuin *Kopothakhojen varrella*? Omalla tavallaan oikeinkirjoitusjärjestelmää horjuttavat myös yritysten ja tuotteiden nimet, jotka osoittavat monesti häkellyttävää piittaamattomuutta suosituksista. Lisäksi apu-yhdysmerkin käyttö on etenkin vierassanan sisältävissä yhdyssanoissa usein punnittava tapauskohtaisesti, jos vakiintunutta mallia ei ole – valitseminen ei aina ole objektiivista.

3.10 Vierassanat

Helsingin Sanomat panostaa ulkomaanuutisiin vahvasti, mikä näkyy muun muassa siten, että lehdellä on kahdeksan ulkomaankirjeenvaihtajaa. Ulkomaita koskevissa kirjoituksissa viitataan tietenkin paljon paikkoihin ja ihmisiin, joilla on vieraskielinen nimi. Usein nimen voi ottaa tekstiin sellaisenaan, mutta lisäksi on olemassa sovinnaisnimiä, jotka ovat vakiintuneet suomen kieleen erimuotoisina kuin alkuperäiset. Ongelmia aiheuttavat myös aksentit ja muut tarkkeet, jotka tyypillisesti jäävät pois ja joskus tulevat merkityksi väärin.

Helppoja eivät ole aina myöskään lainasanat. Hankaluuksia esiintyy sekä sitaattilainoissa että suomen kieleen mukautuneissa sanoissa. Nimiä ja lainasanoja käydään läpi omissa alaluvuissaan. Koska vierassanoihin liittyy myös taivutusongelmia, kolmas alaluku käsittelee niitä (muiden kuin vierassanojen taivutusta käsitellään omassa luvussa).

3.10.1 Vieraskieliset nimet

Ulkomaisissa nimissä on usein tarkkeita, joita ei esiinny suomenkielisissä nimissä. Tyypillisimpiä ovat aksentit (akuutti ´ ja toisinaan myös gravis `) sekä hattu ˘. Syitä siihen,

että lehtiteksteistä voi puuttua nimiin kuuluvia tarkkeita, on ainakin kaksi. Moni uutistoimisto – kotimainen STT:kin – jättää varsinkin epätyypilliset tarkkeet pois sähköisestä uutisvirrastaan, koska tekstit päätyvät erityyppisiin toimitusjärjestelmiin ja ”eksoottiset” merkit voivat käyttäytyä eri ympäristöissä arvaamattomasti. Lisäksi ainakin monissa englanninkielisissä julkaisuissa jätetään ylipäänsä valtaosa tarkkeista merkitsemättä.

Seuraavissa esimerkeissä on joitain tapauksia, joista tarkkeet ovat jääneet vuosien varrella usein pois (merkitty oikein kirjoitettuina havainnollisuuden vuoksi; lehdestä tarkkeet ovat siis puuttuneet kokonaan):

257) Viktor Orbán, Sébastien Loeb, El País, Pedro Almodóvar, José Manuel Barroso, Salvador Dalí; Raúl Castro

258) Škoda (3.1., 7.6.), Janez Janša (13.12.)

259) São Paulo (1.11.); Citroën (19.1.)

Akuutti ei ole suomalaisille uppo-outo tarke. Se esiintyy monissa Suomen kansalaistenkin sukunimissä. Toisaalta akuutti jää monesti pois esimerkiksi Lasse Virénin sukunimestä, joten käyttö ei ole aivan suvereenia. Esimerkin 257 tapauksista varsinkin *Almodóvarin* ja *Dalín* tarkkeellisuus voi jopa yllättää monet, sillä nämä nimet esiintyvät hyvin yleisesti tarkkeettomina. Etenkin *i*:n päällä käytetty akuutti lienee joillekuille vieras. Esimerkin 258 hattutapauksista *Škoda* tuntuu varsinkin ennen vanhaan esiintyneen lähes yksinomaan ilman tarketta, mikä kuuluu myös ääntämyksessä: harva käyttää suhu-s:ää.

Kaikkein oudoimpia lienevät esimerkin 259 tapaukset: aaltoviivan eli tilden käyttö *n:n* päällä on luultavasti monelle tutumpaa kuin *a:n* päällä, eikä ranskan treemallinen *e* ole käytössä suomen kielessä, vaikka meillä onkin käytössä sitä eräällä tavalla muistuttavat *ä* ja *ö*.

Joskus käy niinkin, että nimeen eksyy väärä tarke. Oheisissa esimerkeissä on jälleen käytetty oikeaoppista muotoa mutta mainittu virheellisen esiintymispäivämäärä:

260) Lumièren veljekset (8.11.)

261) Öhtuleht (3.5.)

262) Recep Tayyip Erdoğan (9.2.)

Gravista tarvitaan yleensä selvästi vähemmän kuin akuuttia, joten ei ole kovin harvinaista, että akuutti esiintyy paikoissa, joissa sen ei pitäisi esiintyä, kuten esimerkin 260 nimessä

Lumière. Esimerkin 261 aaltoviivallinen *o* taas on käytössä niinkin läheisessä kielessä kuin virossa, mutta ei ole tavatonta, että se korvataan kotoisalla *ö*:llä.

Esimerkin 262 *g*-kirjain, jonka päällä on lyhyysmerkki, on sen verran vieras merkki, että itse asiassa HS:n nykyisessä toimitusjärjestelmässä on mahdotonta tuottaa sitä. Tyypillisesti *Erdoğan* onkin ollut lehdessä ilman tarketta, mutta välillä sitä on näkynyt hatullisena.¹⁴ Hattu ja *g* on yhdistelmä, joka ei liene käytössä missään kielessä, mutta koska kulmikas hattu ja kaareva lyhyysmerkki muistuttavat jonkin verran toisiaan, on ilmeisesti joko luultu kirjainta hatulliseksi tai yritetty tehdä mitä tehtävissä on. Hattu ja lyhyysmerkki ovat silti – ainakin tarkkaan katsomalla – erotettavissa toisistaan ja merkitsevät kielissä aivan eri asioita, joten lopulta olisi parempi jättää tarke kokonaan pois kuin käyttää virheellistä korviketta.

Pohjoismaisista kielistä ruotsissa on käytössä samat aakkoset kuin suomessakin. Norja ja tanska sekä erityisesti islanti poikkeavat kuitenkin aakkostoltaan jonkin verran, mutta tätäkään ei aina ymmärretä ottaa huomioon (ohessa oikein kirjoitetut muodot):

263) Ola Rønsen (3.5.)

264) Guðrún Hauksdóttir (12.4.)

Esimerkin 263 norjalaisen nimen *ø* esiintyy jokseenkin usein *ö*:nä (sama koskee tanskalaisia nimiä; myös *æ* on monesti *ä*). Molemmat toki kuvaavat samaa äännettä, mutta myös suomalaisessa tekstissä tulisi käyttää alkuperäkielen vokaalimerkkiä. Erityisen tyypillistä on, että islantilaiset nimet pelkistetään: esimerkin 264 nimi oli kirjoitettu lehteen muodossa ”Gudrun Hauksdottir”, eli siitä oli kadonnut paitsi islannille ominainen aakkonen *ð* myös aksenttimerkit. Toinen tyypillinen menettelytapa on islannin aakkosen *þ* korvaaminen konsonanttiyhdistelmällä *th*. Vaikuttaa siltä, että jotkut toimittajat ajattelevat esimerkkien 263 ja 264 tapaisissa nimissä olevan suotavaa ”translitteroida” kirjoitusasua suomalaisille luettavampaan muotoon. Translitteraatiosta ei kuitenkaan ole kyse: kaikki esimerkkien kirjaimet kuuluvat latinalaisiin aakkosiin, vaikkeivät ole osa suomen kielen aakkostoa. Etenkään monet englanninkieliset lehdet eivät tunnu tästä piittaavan, mutta suomalaisten lehtien on turha ottaa niistä mallia.

Varsinainen translitteraatio eli siirrekirjainnus on kyseessä, kun venäläisiä nimiä muunnetaan kyrillisistä aakkosista latinalaisiin. Erikielisissä teksteissä on käytössä eri

¹⁴ Toimitusjärjestelmässä pystyy tuottamaan hatun minkä tahansa merkin päälle siten, että editointi-ohjelmassa merkitään kirjaimen jälkeen hattu. Yhdistelmä näkyy editointiohjelmassa kahtena peräkkäisenä merkinä, mutta taitto-ohjelma on ohjelmoitu siirtämään irtotarke sitä edeltävän kirjaimen päälle.

translitterointikaavoja, joiden tehtävä on auttaa kyseisen kielen puhujia ääntämään nimet kutakuinkin oikein. Suomen kansallinen translitteraatiokaava on SFS 4900 -standardi; monissa tieteellisissä teksteissä käytetään kansainvälistä translitteraatiokaavaa, ISO R9 -standardia. (Mikkonen 2006: 28.) Helsingin Sanomat noudattaa SFS 4900 -standardia, mutta toisinaan nimet päätyvät lehteen standardista poikkeavassa muodossa (tästä eteenpäin esimerkit ovat jälleen siinä muodossa, jossa ne ovat esiintyneet lehdessä):

265) Livija Shkura (10.5.); Mihail Kukushkin (30.8.)

266) Tatjana Volosozhar (26.1.); Nizhni Novgorod (23.8.)

Esimerkeissä 265 ja 266 on käytetty š-kirjaimen tilalla kirjainparia *sh* ja ž-kirjaimen tilalla kirjainparia *zh*. Suomen kielen lautakunta on ottanut asiaan kantaa viimeksi vuonna 2005 ja linjannut, ettei tämä melko yleinen tapa ole suotava: ”Suomen kielen oikeinkirjoitusjärjestelmän keskeiseksi periaatteeksi on vakiintunut jo sata vuotta sitten se kirjoituksen ja ääntämyksen vastaavuus, että yhtä äännettä merkitään yhdellä kirjainmerkillä” (Kotimaisten kielten keskus 2007a). Samana vuonna myös Helsingin Sanomissa tehtiin päätös luopua korvausmerkinnöistä *sh* ja *zh*, jotka olivat olleet runsaassa käytössä (alkujaan siksi, että yhteen aikaan niitä oli vaikea tuottaa latomalla). Englanninkielisissä teksteissä käytäntö on kuitenkin *sh:n* ja *zh:n* kannalla, ja myös STT käyttää näitä merkintätapoja yhä uutisvirrassaan.

Jos on ollut paljon tekemisissä venäläisten nimien kanssa, korvausmerkinnät saavat yleensä hälytyskellot soimaan. Myös seuraavat esimerkit ovat paljonpuhuvia:

267) Juri Chernyak (5.7.)

268) Dmitri Astakhov (3.1.); Sukhoi (10.5.)

Esimerkin 267 kirjainpari *ch* on varsin paljastava. Kansallisessa translitterointikaavassa ei käytetä lainkaan *c*-kirjainta ja *ch*:ta vastaa kirjainpari *tš*. Lisäksi englannin translitterointikaavan *ya* on kansallisessa kaavassamme *ja*, joten nimen olisi pitänyt olla muodossa *Tšernjak* (etunimi oli kuitenkin oikein – englanninkielisessä tekstissä se olisi ollut *Yuri*). Esimerkin 268 *kh* taas on suomenkielisessä ympäristössä pelkkä *h*: siis *Astahov* ja *Suhoi*.

Esimerkit 269 ja 270 ovat tapauksia, joilla on kielessä pitkät perinteet:

269) Dimitri Ustinov (7.6.); Aleksander Ovetškin (9.2.)

270) Nikita Hruštšev (17.10.); Fedor Klimov (26.1.)

Esimerkin 269 *Dimitri* ja *Aleksander* ovat Suomessa varsin tuttuja etunimiä. Siksi ne esiintyvät tässä kirjoitusasussa toisinaan myös venäjänkielisissä nimissä. Tarkassa translitteroinnissa huomataan kuitenkin, että kummassakin nimessä on yksi ylimääräinen vokaali: oikeaoppiset translitteraatiot ovat *Dmitri* ja *Aleksandr*. Konsonanttiyhtymät *dm* ja *dr* ovat suomalaiselle hieman vaikeita ääntää, joten ei ole ihme, että nimiin tapaa välillä ilmestyä helpottava vokaali. Esimerkin 270 tapaukset taas perustuvat vanhanaikaiseen translitterointiin (Harviainen–Kahla 2003):

ë-lla merkittävä venäjän vokaali on hankalasti siirrekirjainnettavissa siksi, että sen kyrillistä kirjainmerkkiä käytetään venäjässä säännöllisesti vain sanakirjoissa ja tietosanakirjoissa; muissa julkaisuissa sen korvaa *e*. Virittäjän translitterointikaavassa tätä merkkiä ei noteerattu, vaan se korvattiin aina *e*:llä. Muutos tapahtui vasta 1970-luvulla, minkä jälkeen *jo* (*o*)-merkintä sisällytettiin *Kielikellon* kaavaan sekä *SFS 4900*-standardiin. Olisi suotavaa, että kaikissa tapauksissa pyrittäisiin ottamaan huomioon tämä ”piilevä” *jo*-kirjain.

Varsinkin ”Hruštšev” on yllättävän sitkeä: kirjoitusasu vakiintui aikoinaan niin, että se tuntuu yhä melkein tasavahvalta nykysuosituksen *Hruštšov* kanssa. Myös ”Fedoria” näkee nykyisin käytettävän *Fjodorin* tilalla toisinaan, mutta aivan yhtä yleiseltä se ei vaikuta.

Suomen kielessä on jonkin verran myös sovinnaisnimiä, jotka ovat vakiintuneet alkuperäiskielen nimestä äänteellisesti enemmän tai vähemmän poikkeavaan muotoon. Sovinnaisnimissä on sekä henkilönnimiä (*Kaarle XVI Kustaa*, vrt. ruotsin *Carl XVI Gustaf*) että paikannimiä (*Lontoo*, vrt. englannin *London*). Aineistossa esiintyi yksi tapaus, jossa sovinnaisnimeä on jätetty käyttämättä:

271) Luga-joki

Fosforit-lannoitetehtaan aiheuttamat ympäristöhaitat nostivat puheenaiheeksi joen, joka tunnetaan venäjän kielessä nimellä *Luga*. Se sijaitsee Venäjän alueella, mutta joella on vanhastaan suomenkielinen nimi *Laukaanjoki*. (Jos sovinnaisnimeä ei olisi olemassa, ”Luga-joki” pitäisi joka tapauksessa kirjoittaa nykynormin mukaan ilman yhdysmerkkiä.)

Aineistossa on hieman enemmän tapauksia, joissa päinvastoin on päädytty suositusten vastaiseen sovinnaisasuun:

272) prinsessa Viktoria (3.5.); Benediktus XVI (17.10.)

273) Skoone (2.2.); Kamputsea (29.3.); Teksas (10.5.)

Esimerkin 272 tapaukset edustavat nimiä, joita ei ole koskaan suositettu. Suomen kielen lautakunta päätti vuonna 2002, ettei kuninkaallisten nimistä enää luoda uusia sovinnaisversioita; aiemmin syntyneet pysyvät kuitenkin voimassa (Mikkonen 2003a). Sama koskee paaveja: Johannes Paavali II jäi viimeiseksi sovinnaisnimiseksi paaviksi (ks. Mikkonen 2005). Pitäisi siis kirjoittaa *Victoria* ja *Benedictus*.

Esimerkin 273 paikannimet taas ovat kuuluneet sovinnaisnimistöön. YK:n paikannimikonferensseissa on kuitenkin suositettu sovinnaisnimien harkittua karsimista (Paikkala 2004). Nykyisin tulisi siis käyttää kirjoitusasuja *Skåne*, *Kambodža* ja *Texas*. (Kiintoisaa kyllä *Kielitoimiston sanakirjassa* esitetään yhä sekä *teksasilainen* että *texasilainen*.)

Tarkkeiden lisääily vaatii toimittajalta valppautta ja hieman myös tietoteknistä osaamista. Venäläisten nimien huolitellussa kirjoittamisessa taas on välttämätöntä omaksua translitteroinnin taito. Oma ongelmansa ovat sovinnaisnimet, jotka eivät ole johdonmukainen kokonaisuus (puhumattakaan sellaisista ulkomaisten uutistoimistojen ansoista kuin *Nice = Nizza*). Varsinkin hektisissä iltavuoroissa on ymmärrettävää, etteivät kaikki vieraskieliset nimet aina päädy lehteen moitteettomasti kirjoitettuna.

3.10.2 Sivistyssanat

Tässä alaluvussa esitellään sellaisia vierassanoja, joita on perinteisesti kutsuttu sivistysanoiksi ja joiden sanarakenne on jo ainakin jonkin verran mukautunut suomen kieleen. Yleisimmät sivistyssanat hallitaan ongelmitta, mutta välillä on nähtävissä häiriötekijöitä, jotka horjuttavat oikeinkirjoitusta.

Yksi yleinen virhetyyppi on vokaalien tai konsonanttien määrä: joissain sivistysanoissa on pitkiä vokaaleita tai kaksoiskonsonantteja, joissain ei. Normituksessa on pyritty ottamaan mallia ruotsin ääntämyksestä, mutta kielenhuollon ammattilaisetkaan eivät pidä kaikkia linjauksia ongelmattomina (ks. esim. Räsänen 2002).

274) *ponttooni* (12.4.)

275) *siionisti* (27.9.)

276) *kraateri* (13.9.)

Esimerkin 274 normatiivisesti oikea kirjoitusasu *ponttoni* osoittautui myöhemmin samana vuonna erityisen vaikeaksi: Helsingin Sanomat julkaisi toukokuun 2012 lopulla verkko-

sivuillaan ”äidinkielen ylioppilaskokeen”, jossa piti arvioida kolmekymmentä virkettä sen mukaan, onko ne kirjoitettu oikein vai väärin. Eniten virheitä oli kohdassa, jossa oli käytetty muotoa ”ponttooni”: vain 21,3 prosenttia vastanneista¹⁵ oli tiennyt muodon vääräksi (Mäkinen–Eloranta 2012). Esimerkissä 275 taas pitäisi olla sanan alkupuolella vain yksi *i*, siis *sionisti*; siinä todennäköisesti häiritsee taustalla oleva erisnimi *Siion*, jossa on pitkä vokaali. Esimerkissä 276 on sangen yleiseltä tuntuva yksinäis-*t*-llinen muoto *kraatteri*-sanasta – yksi syy yleisyyteen saattaa olla englannin *crater*.

Lisäksi oikeinkirjoitusongelmia aiheuttavat suomen kielelle vieraat konsonantit:

277) suursheikki (10.5.)

278) sheriffi (3.1., 5.7., 23.8.); shokeerata (1.11.)

279) sakkilauta (17.10.)

280) (nesteenoistolaäke) xipamidi (19.7.)

Esimerkeissä 277–279 on kyse suhu-*s*-äänteestä, jota merkitään suomessa yleensä hattu-*s*:llä (pois lukien monet uudet lainasanat, kuten *shoppailla*). Konsonanttiparin *sh* käyttöön voi olla syynä paitsi englannin vaikutus myös *š*:n tuottamisen vaikeus (ks. edellinen alaluku). Esimerkissä 277 *šeikki* on ainoa suositettava muoto; esimerkin 278 tapauksissa taas on vaihtelua: *Kielitoimiston sanakirja* antaa ensisijaisina muotoina hatuttomat *seriffi* ja *sokeerata* mutta pitää mahdollisina myös hatullisia muotoja *šeriffi* ja *šokeerata* (KS s.v. *seriffi*, *sokeerata*). Esimerkki 279 on hieman erilainen: *Kielitoimiston sanakirjan* ensisijainen suositus on *šakki*, mutta rinnalla sallitaan myös *shakki* (”sakki” sekoittuisi ’porukkaa’ merkitsevään *sakki*-sanaan). On vaikea sanoa, onko hattu jäänyt pois kiireessä vai onko haettu samantapaista suomalaistettua muotoa kuin *sekki* ja *sokki* (joissa saa tosin käyttää hattua; KS s.v. *sakki*, *sokki*). Esimerkissä 280 taas esiintyy *x*-kirjain, joka on kemiallisten yhdisteiden yms. suomenkielisissä asuissa *ks*. Siksi pitäisi kirjoittaa *ksipamidi*.

Joskus näkee myös muunlaisia poikkeamia vakiintuneista sanamuodoista. Seuraavat esimerkit edustavat kahta hyvin erilaista ilmiötä:

281) (Mikkelin) kuvitustriennale

282) mysteerinen

¹⁵ Koe keräsi noin 135 000 osallistujaa. Oikeasta vastauksesta sai pluspisteen ja väärästä miinuspisteen, mutta oli mahdollista myös jättää vastaamatta joihinkin kohtiin eli saada ”plus miinus nolla”. *Ponttonin* oikeinkirjoitukseen jätti ottamatta kantaa noin 8 000 osallistujaa.

Esimerkin 281 kirjoitusasu on lainaa ranskasta tai italiasta. Suomessa on nykyisin runsaasti myös sitaattilainoja, mutta kieleen on jo vakiintunut mukautettu muoto *triennaali*. Esimerkki 282 taas on sopeutunut suomen kieleen varsin hyvin ja on oikeaoppisesti johdettu, mutta se tuntuu muuten ylimääräiseltä: kielessä on jo sana *mystinen*. Luultavasti syntyy on vaikuttanut englannin kielen *mysterious*.

3.10.3 Vierassanojen taivutus

Vierassanojen taivutuksessa ehkä tyypillisin ongelma on sijapäätteen vokaali. Toisinaan vaikeuksia tuottaa myös esimerkiksi se, käytetäänkö taivutuspäätteen edellä heittomerkkiä.

Vokaalin valinnassa on muutamia tyypillisiä virhetapauksia:

283) nuorisobarometrissä (2.2., 27.9.); biometrisestä (23.8.); hallusinogeenistä (29.11.)

284) Zyskowicziltä (5.7.); Antwerpenissä (26.1.)

285) immunitteettiä (19.1.); alaviittejä (26.1.); falafelejä (9.2.)

286) swingia (23.8.)

Esimerkissä 283 on erittäin tyypillisiä tapauksia, joiden syntyperäkin lienee varsin hyvin pääteltävissä: *metri* ja *geeni* esiintyvät itsenäisinä sanoina, joten ne hahmottuvat osaksi yhdyssanaa myös sellaisissa tapauksissa, joissa kielenhuolto on katsonut sanan jakamattomaksi. Esimerkiksi *barometri* on siis rinnastunut ”virheellisesti” vaikkapa yhdyssanaan *senttimetri* ja *hallusinogeeninen* vaikkapa yhdyssanaan *muuntogeeninen*. Ohjeistukseen ei ole aina aivan selvää: *Kielitoimiston sanakirja* linjaa *barometrin* sijapäätteet järjestään takavokaalisiksi (KS s.v. *barometri*), kun taas *Uusi kieliopas* esittää mahdollisena myös etuvokaaliset päätteet (Itkonen–Maamies 2011: 116). Voikin kysyä, olisiko näissä tapauksissa normin laventamisen paikka.

Yhdyssanahahmotus saattaa kai tulla jotenkin kyseeseen myös esimerkkien 284 ja 285 tapauksissa (muun muassa *alaviiteissa* ja *falafeleissa*). Toisaalta voi ajatella, että osassa tapauksista sanojen ainoat etuvokaalit (*Zyskowicz*, *Antwerpen*, *immunitteetti*) hahmottuvat liian heikoiksi vetämään sijapäätettä takavokaalin puolelle, vaikka se on suosituksen mukainen. Esimerkissä 286 taas pitäisi olla *ä*, mutta lieneeköhän kirjoittajalle iskenyt epävarmuus suomalaisen vokaalin liittämistä sitaattilainaan.

Sijapäänteen vokaalin valinnassa vallitsevat säännöt, joita ei ole kovin yksinkertaista selittää tiiviisti, helppotajuisesti ja tyhjentävästi: hahmottuuko sana kielitajussa yhdys-sanaksi vai ei, onko viimeinen merkitsevä vokaali (siis muu kuin *i* tai *e*, elleivät ne ole sanan ainoita vokaaleita) etu- vai takavokaali, halutaanko etuvokaalisen *y:n* antaa vaikuttaa vai ei... (ks. esim. Itkonen–Maamies 2011: 58). Varsinkin pitkäähköissä sanoissa hapuilu onkin melko yleistä.

Toinen vierassanojen yleinen ongelma on, tarvitaanko heittomerkkiä vai ei:

287) Peugeotin (3.1.); Peugeotia (26.7.); Renaultia (5.7.)

288) (Catherine) Peixin (9.2.)

289) kaakaoflowsta (19.1.); Heathrowssa (3.5.); Glasgowista (15.11.)

290) Belhajin mukaan (19.4.)

291) Will & Grace'ssä (7.6.)

Esimerkeissä 287–290 on yksi yhteinen piirre: niiden perusmuoto päättyy kirjoitettaessa konsonanttiin mutta äännettäessä vokaaliin. Tällaisissa tapauksissa ei säännön mukaan käytetä taivutettaessa sidosvokaalia vaan heittomerkkiä (ks. esim. KO 2010: 62). Esimerkit 287 ja 288 ovat tapauksia, joissa todella on heittynyt ranskalaisittain äännettäessä pois vokaali, mutta varsinkin *Peugeot* ja *Renault* äännetään suomenkielisessä ympäristössä usein samalla tavalla kuin kirjoitetaan, mikä selittää sidevokaalin *i* käytön. Esimerkit 289 ja 290 taas ovat tapauksia, joissa kirjallisen muodon konsonantti onkin äännettäessä vokaali (tai ainakin hyvin lähellä vokaalia): esimerkin 289 tapauksissa käytännössä [u], esimerkin 290 tapauksissa [i]. Tämä vokaalimaisuus lienee syynä siihen, että vaikka heittomerkki jäisi pois, sanaan ei välttämättä merkitä sidosvokaalia (huom. kuitenkin ”Glasgowista” ja ”Belhajin”). Esimerkki 291 taas osoittaa heittomerkin tarpeetonta käyttöä; on mahdollista, että kirjoittaja on ajatellut säännön pätevän niihinkin tapauksiin, joissa sanan perusmuoto päättyy kirjoitettaessa vokaaliin mutta äännettäessä konsonanttiin.

Heittomerkkisääntökin vaatii kirjoittajalta paikoin aika paljon tietoa vieraiden kielten ääntämyksestä. Professori Harri Mantila, joka toimi vuosina 2000–2009 suomen kielen lautakunnan puheenjohtajana, kertoo säännöstä keskustellun lautakunnassa vuonna 2004. Tuolloin suositusta ei vielä muutettu, ”mutta tulevaisuudessa on varmasti tarvetta palata vielä tähänkin yksityiskohtaan” (Mantila 2010: 197–198).

On olemassa myös muunlaisia vierassanojen taivutusongelmia:

292) Malmö (2.2.); Malmöön (2.2., 12.4.)

293) Andréa (29.3.)

294) workshoppeja (19.1.)

295) Diogenesista (8.11.)

Esimerkit 292 ja 293 ovat pitkälti toistensa kaltaisia. Niissä molemmissa on nojattu liikaa ortografiaan ja unohdettu ääntämys, jota pidetään yhä sijapäätteiden merkinnän lähtökohtana. Koska *Malmö* ja *André* päättyvät äännettäessä pitkään vokaaliin (joka on vielä merkittynä jälkimmäiseen akuuttiaksentilla), ne saavat partitiivissa ja illatiivissa sijapäätteen, joka alkaa vokaalilla: *Malmötä*, *Malmöhön*, *Andréta*.

Esimerkki 294 on jälleen osoitus ääntämyksen ja kirjoitusasun ristiriidasta. Äännettäessä konsonantti todella kahdentuu, mutta perusmuoto on *workshop* eikä ”workshoppi”. Kuten Kielitoimisto asian ilmaisee: ”Yhteen konsonanttiin loppuvien sitaattilainojen loppukonsonantti ei taivutettaessa kahdennu” (Salonen 2008). Esimerkissä 295 taas on suomenkielisissä teksteissä pitkään esiintynyt ulkomainen nimi, joka noudattaa sovinnastaivutusta, joten pitäisi käyttää elatiivimuotoa *Diogeneesta*.

Jos sanat ja nimet ovat selvästi lainaperäisiä, ne vaikuttavat aiheuttavan hyvin helposti hahmotusvaikeuksia. Toisaalta sivistyssanatkin – jotka ovat siis jo sinänsä aika hyvin suomeen sopeutuneita – voivat hahmottua eri tavoin, ja sääntö päätteiden vokaalien valintaan on kaikkea muuta kuin helppo selitettävä. Onkin ymmärrettävää, että suomen kielen lautakunta on viimeksi tänä vuonna pohtinut juuri sellaisten sanojen kuin *barometri* taivutuspulmaa ja on aikeissa laventaa suositusta jossain määrin (pöytäkirja 18.4.2013). Mantilan mainitsema heittomerkkiongelmakin on edellä nähtyjen esimerkkien valossa järkevää ottaa jossain vaiheessa uudelleen käsittelyyn.

3.11 Suomalaisen sanojen oikeinkirjoitus

Tähän lukuun on kerätty sellaisia tavallisia suomalaisia sanoja,¹⁶ jotka on kirjoitettu oikeinkirjoitussuosituksen vastaisesti. Taivutusvirheistä on oma lukunsa; nyt käsitellään itse sanassa esiintyneitä ongelmia, jotka ovat nähtävissä jo sanan perusmuodosta.

¹⁶ En ota kantaa siihen, onko sanalla etymologisesti lainatausta vai ei. Tärkeintä on, että sana hahmottuu nykykielessä osaksi omaperäistä sanastoa eikä vierassanaksi (sitaattilainaksi tai ns. sivistyssanaksi).

Monet seuraavista esimerkeistä ovat verrattain taajaan esiintyviä: eivät välttämättä juuri Helsingin Sanomissa vaan ylipäätään eri paikkoihin kirjoitetuissa teksteissä.

296) hetimiten (13.3.)

297) mielummin (30.8.)

Esimerkit 296 ja 297 ovat sikäli samantyyppisiä, että molemmissa on taustalla komparointia. *Hetimiten*-sanassa on kyse superlatiivista, kuten voi huomata vastaavasta sanasta *pikimiten*, *mielummin*-sanassa taas komparatiivista (superlatiivi on *mieluummin*). Virheelliseksi katsottu muoto ”hetimiten” on hyvin pitkäikäinen: se on mainittu muun muassa vuonna 1931 *Virittäjä*-lehden Oikeakielisyyttä-palstalla, jossa lukija pyytää selvyyttä siihen, kuinka monta *m*:ää sanaan kuuluu (Kolehmainen 2008: 24). Myös *Uusi kieliopas* esittää sen hakemistossaan (Itkonen–Maamies 2011: 150):

hetimiten (ei »hetimiten») heti, pikimiten, viipymättä: *otan tästä h. selvää*

Muotoon ”hetimiten” voi olla useita syitä. Luultavasti merkittävin on epäproduktiivisen *-te*-aineksen esiintyminen sanan loppupuolella. Se hämärtää sanan superlatiivisuutta, josta siis yhtenä merkinä olisi juuri kaksi *m*:ää. Lisäksi monella muulla *-mmiten*-loppuisella adverbilla on rinnallaan *-mmin*-adverbi: *pikimiten/pikimmin*, *useimiten/useimmin*, *äkimiten/äkimmin*. Google-haulla löytää kyllä *hetimmin*-muotoakin, mutta kovin yleiseltä se ei tunnu. Kuvaavaa on myös, ettei sanaa ole *Kielitoimiston sanakirjassa* eikä edes *Nykysuomen sanakirjassa*. ”Hetimiten” saattaakin hahmottua *heti-* ja *miten*-sanojen yhdistelmäksi. Esimerkin 297 ”mielummin” selittynee niin ikään sillä, ettei ole **mieluu-*adjektiivia, josta muodostuisi komparatiivi **mieluumpi* (vrt. esim. *huono* > *huonompi* > *huonommin*), joten vertailukohtia ei ole – sanassa voisi sinänsä yhtä hyvin olla yksi *u*.

298) suureellinen (15.11.)

299) iloitleva (30.8.)

Esimerkeistä 298 ja 299 etenkin ”suureellinen” on varsin sitkeä: joskus tuntuu siltä kuin sana kirjoitettaisiin yleisemmin väärin kuin oikein.¹⁷ Myös ”iloitleva” on verrattain yleinen. Syy *suureellinen*-muodon oikeellisuuteen on johto-opillinen: sana tulee *suuri-*

¹⁷ Helsingin Sanomien arkistohaku vuodesta 1990 alkaen osoittaa, ettei näin ole: *suureellinen* on kirjoitettu oikein 438 kertaa ja väärin 366 kertaa. Tein kuitenkin mielenkiinnosta haun, joka koskee aikaa ilman oikaisu-lukuosastoa (1.6.2005–). Tilanne muuttui selvästi: sana on kirjoitettu oikein 98 kertaa ja väärin 121 kertaa.

sanasta. ”Suureellinen” vaatisi säännönmukaisessa johtamisessa kantasanakseen *suure-*sanana. (Kotimaisten kielten keskus 2011.) Yksi syy muodon ”suureellinen” yleisyyteen voisi olla se, ettei *-llinen*-loppuisia adjektiiveja tyypillisesti johdeta adjektiiveista vaan substantiiveista: ei ole käytössä vaikkapa **pienellinen*-adjektiivia (poikkeuksiakin on, kuten *kummallinen*).

Esimerkin 299 ”iloitteleva” taas katsotaan virheelliseksi, koska yleissäännön mukaan *-OittA*-verbejä johdetaan vain *a-* ja *ä-*loppuisista nomineista – *o-*loppuisista, kuten *ilo-*sanasta, tehdään *-otta*-verbejä (käytössä ei ole **ilottaa*-verbiä, mutta ikään kuin siitä johdettu *ilotella* perustuu joka tapauksessa samaan sääntöön). Yleissäännöstä on kuitenkin poikkeuksia, eikä kaikista verbeistä pysty edes osoittamaan kantasanaa; lisäksi sääntö ei perustu mihinkään murteeseen ja siitä on ylipäättään kiistelty aina 1950-luvulle asti (ks. Kolehmainen 2008: 24–28). Käy siis ymmärrettäväksi, ettei *ilotteleva*-sanakaan päädy aina tekstiin suosituksen mukaisessa muodossa.

300) rankaissut (19.4.)

Esimerkin 300 *rangaista*-verbin vääräksi katsottu muoto ei esiinny lehdessä kovin usein, mutta se ja muiden *g*:llisten muotojen *k*:lliset versiot eivät toki ole täysin vieraita. *Kielitoimiston sanakirjan* linja muodosta ”rankaista” on yhä tiukka: ”pitää olla: rangaista” (KS s.v. *rankaista*). Sanana *rangaista* on sikäli erikoinen, ettei sille löydy nykykielestä suoraan vertailtavia astevaihtelusanoja: oikeaoppiset *k*:lliset muodot, kuten *rankaisee*, rinnastuvat helposti esimerkiksi *ponkaista*-sanaan, jossa astevaihtelua ei esiinny. Luultavasti moni joutuukin toisinaan pysähtymään *rangaista*-sanaa taivuttaessaan: olikohan juuri tässä muodossa *g* vai ei? Ei olisikaan ihme, jos *Kielitoimiston sanakirjan* linja pehmenisi uusissa versioissa – esimerkiksi muodosta ”iloitella” suositus on enää ”paremmin: *ilotella*”, ei ”pitää olla: *iloitella*” (KS s.v. *ilotella*).

301) roikuttaa (13.3.)

302) possahtaa (19.4.)

Esimerkit 301 ja 302 ovat hieman aiempia esimerkkejä harmaammalla alueella, molemmat omalla tavallaan. Jos kieleen ei olisi vakiintunut *roikottaa*-verbiä, ”roikuttaa” olisi täysin säännönmukainen kausatiivijohdos *roikkua*-verbistä. Lienee kuitenkin tarpeetonta tuoda *roikottaa*-muodon rinnalle synonyymia. ”Possahtaa” taas edustaa onomatopoeettisia sanoja, joita tulee kieleen jatkuvasti lisää. Deskriptiivisanasto on ylipäänsä luonteeltaan

sellaista, ettei liian tiukka normittaminen ole kovin tarkoituksenmukaista. Voisi kuitenkin ajatella, että jos jokin sana on yleiskielessä tarpeeksi tuttu, monia saattaa häiritä sen variantti, joka eroaa vain yhden kirjaimen verran. *Kielitoimiston sanakirja* tuntee sanan *posahtaa*, joten asiatekstissä kannattanee pitää kiinni siitä.

303) uusimaalaiset (13.3.)

304) kuolinuhrit (13.3., 13.9.)

Esimerkeissä 303 ja 304 ei ole muodollisesti mitään moitittavaa. Muoto ”uusimaalainen” rinnastuu esimerkiksi sanaan *uusiseelantilainen*. Uudeltamaalta oleviin ihmisiin ja asioihin viittaavaksi sanaksi on kuitenkin vakiintunut *uusmaalainen*. *Kuolin*-alkuisia substantiiveja taas on käytössä runsaasti, mutta vakiintunut muoto on *kuolonuhri*. (Sinänsä mielenkiintoista on, että vielä *Nykysuomen sanakirjassa* esiintyy myös *kuolinuhri*, mutta sen merkitykseksi ilmoitetaan ’vainajalle suoritettu uhri’!)

305) vast’ikään

Esimerkki 305 eroaa muista siten, että kyseessä on puhtaasti ortografinen, ääntämykseen ulottumaton virhe (ellei sitten eri ihmisten puhetavoissa esiinny joitain pieniä painotuseroja). Heittomerkin käyttö oli suomen kielessä aiemmin yleisempää; nykyisin heittomerkkiä tarvitaan vierassanojen lisäksi lähinnä silloin kun sanaa taivutettaessa samojen vokaalien välissä kulkee tavuraja (*vaa’an, rei’ittää*). *Vastikään*-sanan alkukomponentti on *vasta*-sana, jossa on tapahtunut loppuheitto. Vielä *Nykysuomen sanakirjassa* pidetään mahdollisena muotoa ”vast’ikään”, mutta se mainitaan sulkeissa *vastikään*-muodon selitteessä.

Oheiset kymmenen esimerkkiä pyrkivät osoittamaan, että useiden itsestään selviltä tai jopa ehdottomilta tuntuvien muotojen takana voi olla monenlaista problematiikkaa ja lukuisia kertoja harkittuja – ellei peräti kiistelyjä – suosituksia. Kielelliseen demokratian perusasioita on, että jos jokin normi tuntuu vuosikymmenestä toiseen herättävän kummastelua tai suuri osa kansasta ei edes ole koskaan omaksunut suositusten mukaista kirjoitusasua, asialle on voitava tehdä jotain. Viime vuosina ja vuosikymmeninä yleiskieleen on sallittu aiemmin suositettujen muotojen rinnalle muun muassa sellaiset aiemmin virheellisiksi katsotut muodot kuin *repertuaari* (pro *repertoaari*), *ruovikko* (pro *ruoikko*), *etummainen* (pro *etumainen*) ja *taaimmainen* (pro *taimmainen* t. *takimmainen*).

Niin kauan kuin normi on voimassa, suositusten vastaisia muotoja kannattaa välttää, mutta niiden itsepintainen esiintyminen osoittaa, etteivät suositukset ole tukevimmalla mahdollisella pohjalla.

3.12 Lause- ja virkerakenteet

Helsingin Sanomien kielenhuolto on keskittynyt pääasiassa ortografisiin seikkoihin. Kovin hienojakoinen puuttuminen tekstikokonaisuuden koherenssiin ja muihin vivahteisiin ei yleensä ole mahdollista. Kaikkein tärkeintä on tähdätä ilmiselvien virheiden karsimiseen, mutta monesti on hyvä kiinnittää huomiota myös rakenneseikkoihin, kuten sanajärjestykseen, symmetriaan ja loogisuuteen. Näitä kolmea tarkastellaan omissa alaluvuissaan.

3.12.1 Sanajärjestys

Suomen kielessä on sinänsä ihan yleistä, että lauseessa voi käyttää saman asian ilmaisemiseen eri sanajärjestyksiä. Monesti varsinkin kirjoitetussa muodossa on kuitenkin osoitettavissa, että jokin sanajärjestys on luettavuuden ja luontevuuden kannalta hieman tai selvästi parempi kuin muut mahdolliset. *Uudessa kielioppaassa* asia ilmaistaan näin (Itkonen–Maamies 2011: 87):

Suomen sanajärjestys on melko vapaa, mutta se ei merkitse sitä, että erilaiset sanajärjestykset olisivat kussakin yhteydessä yhtä luontevia. Usein voi yhteyteen huonosti luontuva sanajärjestys töksähtää, eivätkä harvinaisia ole semmoisetkaan tapaukset, joissa huono sanajärjestys harhauttaa ajatuksen.

Kirjassa (mts. 87–89) esitetyt sanajärjestykseen liittyvät ohjeet perustuvat pääasiassa muutamaankin seikkaan: painotukseen, rakenteen raskauteen ja siihen, mikä tieto on uutta. Eräs lehtikielen piirre on kaikkien kolmen perusteella hieman ongelmallinen:

306) ”Tämä vuosi sopii siihen kuvaan, mikä meillä on ilmastonmuutoksesta”, meteorologi Pauli Jokinen Ilmatieteen laitokselta sanoo. (3.1.)

Esimerkin 306 johtolauseen sanajärjestys on lehtitekstissä kovin yleinen ja johtunee käänteisen sanajärjestyksen välttelystä. Monesti, kuten pronominitapauksissa (”sanoi

hän”), käänteisyys ei olekaan kovin luonteva. Pitkissä substantiivilausekkeissa käänteinen sanajärjestys on silti suositeltava useasta syystä: substantiivilauseke on painollisempi kuin predikaatti, suoran lainauksen lähde tuodaan tekstiin uutena tietona, ja raskaat rakenteet on yleensä järkevintä siirtää virkkeen loppuun.

Uuden tiedon sijoittaminen lauseen loppuun on ohje, joka esiintyy monissa kirjoitusoppaissa. Toisin toimiminen ei välttämättä johda outoon tai virheelliseen tulkintaan, mutta painotus saattaa tuntua kummalliselta:

- 307) Jonathan October perusti englanninkielisen perhepäivähoitoryhmän Helsinkiin. (21.2.)
- 308) Oulun musiikkivideofestivaalien kotimaiseen musiikkivideokilpailuun saapui ennätysmäärä videoita tänä vuonna. (5.7.)

Esimerkissä 307 ei ole kyse siitä, että ryhmää harkittiin perustettavaksi moneen eri paikkaan mutta päädyttiin Helsinkiin. Siksi *englanninkielinen perhepäivähoitoryhmä* olisi ollut viisasta sijoittaa virkkeen loppuun. Esimerkissä 308 taas ei ole haettu tulkintaa ’juuri tänä vuonna (eikä esimerkiksi viime tai toissa vuonna)’. Näissä esimerkeissä tuskin on suurta väärän hahmotuksen vaaraa, mutta erikoiset sanajärjestykset voivat olla paitsi kummallisia myös enemmän tai vähemmän antikliimaksin oloisia, kun lauseen lopussa ei olekaan mitään uutta ja yllättävää.

Kirjoitetun tekstin ongelmiin kuuluu sekin, ettei käytössä ole painotuksen ja intonaation kaltaisia tehokeinoja, jotka auttavat tekemään oikeanlaisen tulkinnan. Välillä vierekkäin osuu sanoja, jotka ikään kuin liimautuvat toisiinsa tahattomasti ja synnyttävät väärän tulkinnan mahdollisuuden:

- 309) EU ei luota **täysin venäläisten** asiakirjoihin, – – (17.10.)
- 310) **Telia-Soneran mielestä Uzbekistanissa tehty** kauppa oli normaali investointi, – – (27.9.)
- 311) – – lapsi, joka nostaa **silmät sidottuna hatusta tulevan** paavin nimilapun. (22.3.)

Esimerkissä 309 *täysin*-adverbin on tarkoitus viitata koko lauseen merkitykseen (*ei luota täysin*), mutta sen voi periaatteessa tulkita *venäläinen*-sanan attribuutiksi – luottaako EU siis niiden asiakirjoihin, jotka ovat osittain venäläisiä? Esimerkissä 310 taas ei ole kyse siitä, että Telia-Sonera joutuisi väittämään kaupan olleen Uzbekistanissa tehty, vaan siitä,

että yhtiö väittää kaupan olleen normaali investointi. Absurdilla tavalla koominen tulkinta voi syntyä esimerkiksi 311 – paavi tuskin tulee hatusta silmät sidottuina. Joka tapauksessa virkkeen oikeakin hahmotus vaatii pientä pinnistelyä.

Eräs toisinaan esiintyvä ongelma on *myös*-sanon sijainti lauseessa. Kirjoitetussa tekstissä sekin voi aiheuttaa erikoisia hahmotuksia:

312) Lentopalloilun olympiamitalisti Vigor Bovolenta kuoli maaliskuussa **myös sydänkohtaukseen** – – (3.5.)

Esimerkissä 312 ei tietenkään ole kyse siitä, että Bovolenta kuoli moneen kertaan ja eri syistä. Aiemmin tekstissä kerrottiin toisesta sydänkohtaukseen kuolleesta urheilijasta, joten tässä tapauksessa olisi voinut käyttää vaikkapa ilmausta *niin ikään*. tai lisätä olympiamitalistin nimeen *-kin*-liitepartikkelin.

Kummallisiin tulkintoihin voi päätyä myös relatiivilauseissa, jos relatiivipronominia ennen ei sijaitsekaan korrelaatti vaan jokin toinen substantiivi:

313) Poppis Suomela haluaa olla seitsemäs ihminen **maailmassa, joka on valloittanut** Pohjois- ja Etelänavan sekä Mount Everestin. (12.4.)

314) Jälkimmäinen on ennakkotietojen mukaan elokuva **skientologiasta, jossa** Philip Seymour Hoffman näyttää L. Ron Hubbardin tapaista skientologi-johtajaa. (30.8.)

Esimerkkien 313 ja 314 perusteella voisi arvioida, että relatiivipronominin viereen päätyneet substantiivit eivät ole mielivaltaisia: *maailmassa* on *ihminen*-sanon jälkimmärite, *skientologiasta* taas *elokuva*-sanon. Kirjoittajat ovat siis voineet ajatella lausekkeita kokonaisuuksina. Joka tapauksessa vältyttäisiin erikoiselta hahmotusmahdollisuudelta, jos muotoiltaisiiin toisiin: *maailman ensimmäinen ihminen ja skientologiasta kertova elokuva*.

Välillä numeroilmauksetkin voivat liimautua viereiseen sanaan:

315) Heille korvauksettomia tunteja kertyy keskimäärin **7,6 viikossa**. (13.12.)

Puheessa esimerkin 315 tapaista väärää hahmotusmahdollisuutta ei olisi, koska kävisi heti selväksi, että kyseessä on nominatiivi. Pääteeton numeroilmaus tulkitaan kuitenkin tekstissä herkästi samansijaiseksi kuin seuraava substantiivi (”seitsemässä pilkku kuudessa viikossa”). Lauseen loppu olisi yksiselitteinen sanajärjestyksellä *viikossa keskimäärin 7,6*.

Sanajärjestyksen optimointi voi siis paitsi vähentää lukijan kuormitusta myös auttaa tulkinnassa. Täysin yksiselitteisen lauserakenteen löytäminen ei aina ole erityisen helppoa,

ja joskus on tarpeen muokata muutakin kuin sanajärjestystä. Vaivannäkö kannattaa: jos teksti on raskassoutuista ja sumeaa pitkään, lopulta lukija yleensä kyllästyy.

3.12.2 Symmetria

Symmetrialla tarkoitetaan teksteissä sitä, että rinnastettavat sanat tai rakenteet ovat keskenään tarpeeksi samanmuotoisia. Räikkälä kuvailee seikkaperäisessä artikkelissaan (1996) symmetriaa näin: ”Epäsymmetrinen rinnastus on tekstissä jonkinlainen törmäyskohta. Se voi olla tarkoituksellinen, ja silloin se edistää kirjoittajan ideaa. Mutta se voi olla myös tekstin kannalta vahingollinen, jos se vaikeuttaa ymmärrettävyyttä tai haittaa tekstin nautittavuutta.” Epäsymmetriassa onkin usein kyse siitä, että lukija lähtee hahmottamaan virkettä jollain tavalla mutta joutuu kesken kaiken muuttamaan hahmotustaan, kun eteen tulee odottamaton muoto.

Myös Helsingin Sanomissa epäsymmetria näkyy monin eri tavoin. Ehkä lievimmillään kyse on oikeastaan vain sanajärjestyksestä:

- 316) -- mies saa **setviä sekä naisen saloja että koulia** tätä sivistyneen porvaristytön tavoille. (17.10.)
- 317) Nordea ei halunnut kommentoida **OSG:n luottotilannetta HS:lle, eikä muutenkaan merenkulkualan luototuksesta tulevia mahdollisia tappioita.** (29.11.)

Esimerkissä 316 *sekä-että*-rinnastus saa odottamaan toista substantiivilauseketta (”saa setviä sekä naisen saloja että [jotakin muuta]”), mutta vastaan tuleeekin infinitiivilauseke. Tilanne korjautuisi helposti, kun *sekä*-sanana siirtäisi *setviä*-sanana edelle. Esimerkissä 317 hahmotusta sotkee myös pilkku, mutta vaikkei sitä olisi, odotuksenmukainen jatko olisi esimerkiksi ”ei -- HS:lle eikä muillekaan julkaisuille”; *HS:lle* olisikin kannattanut siirtää *kommentoida*-verbin perään.

Erityisen yleiseltä epäsymmetria tuntuu listoissa:

- 318) Kanadanhanhet ovat **ruskeanvaaleita, lähes joutsenen kokoisia ja niiden poskilaikku on pitkulainen.** (5.7.)
- 319) Samalla Fiva halusi tiedot **työeläkeyhtiön kiinteistösijoittamisen periaatteista, kiinteistösijoitusstrategiasta sekä kuvauksen kiinteistösijoituskohteiden valinnasta ja hankintaan liittyvistä menettelyistä.** (22.3.)

Varsinkin kun listan kaksi ensimmäistä jäsentä ovat olleet samassa muodossa, kolmannen poikkeavuus aiheuttaa helposti hämmennystä. Esimerkissä 318 adjektiivilausekkeiden jälkeen tulee yhtäkkiä päälause ja esimerkissä 319 *tiedot*-sanaa määrittävien substantiivilausekkeiden jälkeen uusi, *tiedot*-sanan kanssa rinnasteinen substantiivilauseke. Helpoin ratkaisu molemmissa olisi listan katkaisu *ja*-sanalla ennen muutoskohtaa (– – *ruskeanvaaleita ja lähes joutsenen kokoisia, ja* – –; – – *periaatteista ja kiinteistösijoitusstrategiasta sekä* – –).

Yhtä lailla näkee tapauksia, joissa verbi saa erilaisia täydennyksiä:

320) Hän keskittyy **Mestarien liigan otteluihin ja olemaan** mukana kakkosjoukkueen nuorten pelaajien kehittämisessä. (3.5.)

Esimerkissä 320 *keskittyä*-verbin täydennykset ovat kyllä molemmat illatiivissa, mutta ensimmäinen on substantiivilauseke ja toinen MA-infinitiivilauseke. Kumpi tahansa on käypä täydennys, mutta jompikumpi olisi ollut hyvä muokata toisen kaltaiseksi.

Silloin tällöin esiintyy myös pääluokkien epäsymmetriaa:

321) **Abidal leikattiin** tiistaina **ja sai** yhdeksän tuntia kestäneessä operaatiossa uuden maksan. (12.4.)

322) **Hän puhalsi** kolme promillea **ja vietiin** kipujen vuoksi tutkimuksiin. (26.7.)

Esimerkissä 321 *Abidal* pysyisi virkkeen jälkimmäisessäkin lauseessa nominatiivissa, joten rinnastus voi vaikuttaa verrattain onnistuneelta. Hankausta syntyy kuitenkin siitä, että ensimmäisen lauseen predikaatti on passiivissa ja toisen aktiivissa – *Abidal* on siis ensin objekti ja sitten subjekti. Suomen kielen lautakunta on ottanut vuonna 2001 kantaa tämällytyypiseen rinnastukseen ja pitänyt sitä hyväksyttävänä muttei suositeltavana (Kotimaisten kielten keskus 2010b). Erityisen pahalta tuntuu esimerkin 322 rinnastus: persoonapronomineilla on akkusatiivimuoto (ei sanottaisi ”hän vietiin”). Molemmissa esimerkeissä kannattaisikin käyttää jälkimmäisessä lauseessa erillistä pronominia.

Hyvästä ei ole myöskään *olla*-verbin rinnastus liian erilaisissa tehtävissä:

323) Mies **on Saksan kansalainen ja asunut** Suomessa – – (2.2.)

Esimerkissä 323 *olla*-verbi on ensin predikatiivirakenteen kopula. Siksi sen ulottaminen osaksi perfektiä (*on asunut*) ei toimi. Ratkaisuksi tarjoutuu epäelliptinen liittomuoto *on asunut* tai relatiivilauseen luominen (*joka on asunut*).

Harvinaisempaa mutta joskus esiintyvää on sivulauseisiin liittyvä epäsymmetria:

- 324) Mukana on tietoisu, **jonka mukaan** Blackwater noudattaa sotaan liittyviä kansainvälisiä sopimuksia **ja miten** palkkasotilaat ovat amerikkalaisen demokratian perusta. (21.2.)
- 325) Pekkarinen korostaa, että keskusta ei ottanut asiaa puhemiesneuvostossa esille **moittiakseen** puhemiehiä, **vaan jotta** ”eduskunta paremmin vaalisi demokraattista debattia”. (27.9.)
- 326) – – paista uunissa 200 asteessa **8–10 minuuttia tai kunnes** leivokset saavat kauniin, kultaisen värin. (5.7.)

Esimerkissä 324 tulee ensin relatiivilause mutta sitten kysyvä sivulause. Tässä yhteydessä helpoin ratkaisu olisi *miten*-sanon poisto, joka muuttaa jälkimmäisenkin sivulauseen relatiivilauseeksi. Esimerkissä 325 taas on ensin lauseenvastike ja sitten sivulause; helpointa on muuttaa lauseenvastike niin ikään *jotta*-alkuiseksi sivulauseeksi. Erikoinen mutta ainakin yhteen aikaan ruokaohjeissa monesti esiintynyt rinnastus on esimerkin 326 kaltainen rakenne, jossa objektin sijaista määrän adverbialia (*8–10 minuuttia*) seuraa sivulause. Kovin tyydyttävää helppoa ratkaisua ei tuntuisi olevan, mutta rakenne paranee ainakin hieman, jos *kunnes*-sanon korvaa ilmauksella *siihen asti kun*.

Symmetria on vahvasti juuri kirjoitetun kielen ihanne. Spontaanissa puheessa sitä ei ole edes mahdollista ottaa aivan jatkuvasti huomioon. Sanomalehtitekstien pitäisi kuitenkin olla hiottuja kokonaisuuksia, joihin lukija voi syventyä ilman jatkuvia häiriötekijöitä. On ikävää joutua palaamaan pitkän virkkeen alkuun vain sen takia, että yhtäkkiä huomaa alkuperäisen hahmotuksensa olleen väärä.

3.12.3 Loogisuus

Kirjoitetussa yleiskielessä tulee joskus vastaan rakenteita, joissa kaikki muu toimii mutta loogisuus jättää toivomisen varaa. Joissain tapauksissa ajatus on kunnossa mutta ortografiset käytänteet synnyttävät hankausta; toisissa taas saattaa olla päällisin puolin kaikki hyvin mutta tulkinta voi olla outo.

Puhekieli tuntuu joskus sallivan rikkonaisempia rakenteita kuin kirjoitettu yleiskieli:

- 327) Vähitellen Automies paljastuu, **jos ei läpeensä epäluotettavaksi niin ainakin** kovin arvaamattomaksi kertojaksi, – – (29.11.)

328) Pyrkimyksenä on tehdä Taidetehtaasta, **ei vain porvoolaisten, vaan** kaikkien itäuusimaalaisten kulttuuriolohuone. (3.5.)

Esimerkeissä 327 ja 328 voidaan ajatella olevan kyse jonkinlaisista irrallisista lisistä. Ongelmallista on, että jaksot alkavat lauserakenteen kannalta hieman töksähtävästi eikä niiden loppumiskohtaa pysty osoittamaan järkevästi. Irralliseen lisään kuuluu ajatus, että se voidaan sellaisenaan jättää pois lauseesta. Esimerkissä 327 ainakaan kaikkea *jos*-sanank jälkeen tulevaa ei voida poistaa, mutta mistä kohdasta katkaistaan? *Niin*-sana ei voi jäädä irrallisen lisän ulkopuolelle (se on ilman irrallista lisää tarpeeton), mutta esimerkiksi sellainen ratkaisu kuin *Vähitellen Automies paljastuu – jos ei läpeensä epäluotettavaksi, niin – ainakin kovin arvaamattomaksi kertojaksi*, – – tuntuu hyvin epäluontevalta. Samantyyppisiä ongelmia on esimerkissä 328. Ehkä viisain ratkaisu on jättää välimerkit pois kokonaan eli luopua irrallisen lisän ajatuksesta, mutta joka tapauksessa rakenteet eivät ole huolitellussa yleiskielisessä tekstissä oikein kotonaan.

Lauserakenteen kannalta ongelmattomia mutta outoihin tulkintoihin johtavia voivat olla lauseet, joissa on käytetty suositusten vastaisesti¹⁸ E-infinitiivin instruktiivimuotoa (ennen *Isoa suomen kielioppia* ilmestyneissä kieliopeissa on puhuttu 2. infinitiivin instruktiivista), siis sellaisia muotoja kuin *tehdén*. Viertiö (2010: 34–35) on listannut kolme ”tavallista kompastuskiveä”: infinitiivin ilmaisema tekeminen on eriaikaista predikaatin tekemisen kanssa, infinitiivi ei ilmaise predikaatin tekemisen tapaa, tai infinitiivillä on eri tekijä kuin predikaatilla. Siinä mielessä erikoiselta vaikuttaa seuraava esimerkki:

329) Tämän lisäksi kantakaupunki **kasvaa kaventaen** katuja – – (30.8.)

Esimerkissä 329 kompastuskivien määrästä voi olla erilaisia näkemyksiä: ainakaan tekemisen tavasta ei ole kyse, mutta eriaikaisuus ja tekijän eroavuus ovat häilyvämpiä. Joka tapauksessa olisi selvintä käyttää vaikkapa *mikä*-alkuista relatiivilauseetta.

Seuraavien virke-esimerkkien myöhemmät lauseet ovat näennäisesti sujuvia mutta tarkkaan katsottuna merkitykseltään epä johdonmukaisia:

330) Rattijuopumusraja palautettiin kaksi vuotta sitten nolnaan, **mitä** noudatetaan kaupungeissa kohtuullisesti ja maaseudulla miten sattuu. (13.9.)

¹⁸ Suositukset pohjautuvat toisaalta vieraskielisten rakenteiden torjuntaan, toisaalta pyrkimykseen tehdä infinitiivin merkityksestä selvä ja johdonmukainen (Ontermaa 2005: 318). Pokelan (2005: 293) mukaan instruktiivin käyttö on kuitenkin tyypillisesti sellaista, että infinitiivin ilmaisema asia tapahtuu jonkin tilanteen ”ohessa”.

- 331) Hakijoista 15 käännytettiin niin kutsutun Dublinin sopimuksen perusteella, **eli** he olivat esimerkiksi hakeneet turvapaikkaa ensin jostakin muusta EU-maasta, Norjasta Islannista tai Sveitsistä tai he olivat tulleet Schengen-alueelle näiden valtioiden kautta. (13.9.)

Esimerkissä 330 olisi verrattain outoa, jos *mitä*-sanalla olisi *jota* (”nollaa noudatetaan”). Lehteen päätynyt ratkaisu ei kuitenkaan käy yksin sen ajatuksen kanssa, että relatiivipronominilla *mikä* viitataan koko edeltävään lauseeseen: tarkoitushan on noudattaa rattijuopumusrajaa eikä sen palauttamistilannetta (mitä ikinä se tarkoittaisikaan). Esimerkin 331 *eli*-sana taas on epälooginen siksi, että sitä pitäisi käyttää ”yhdistämässä kahta samamerkityksistä ilmausta t. liittämässä täsmennyksen edellä kerrottuun” (KS s.v. *eli*). Jakso, joka alkaa *eli*-sanasta, ei kuvaa käännytystä vaan kertoo sen syyn. Esimerkit 330 ja 331 vaatisivat siis järeäköä virkkeiden uudelleen muokkaamista.

Osa tämän alaluvun tapauksista voi tuntua pikkumaisilta. Kenties varsinkin monet *tehd*-tapaukset ovat lähitulevaisuudessa hyväksytyä yleiskieltä, sillä väärän tulkinnan vaara on yleensä epätodennäköinen. Toisaalta kielenhuollossa on tavattu suositella toimivampia ratkaisuja myös sellaisiin tapauksiin, joissa riskit ovat melko vähäisiä.

3.13 Tavutus

Sanojen tavutus eli rivijako ei sinänsä ole kielenhuollon keskeisimpiä seikkoja. Joka tapauksessa tavutusohjeidenkin antaminen on yleistä sellaisissa oikeinkirjoitusoppaissa kuin *Uudessa kielioppaassa* ja *Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaassa*.¹⁹

Sanomalehdessä on turvauduttava tavutukseen erityisen paljon, koska etenkin uutissivujen palstat ovat varsin kapeita. Helsingin Sanomien toimitusjärjestelmässä on verrattain laadukas suomen kielen automaattitavutus, mutta välillä sekin ”arvaa väärin”. Jos toimittajat eivät ole olleet vedoksen tarkastusvaiheessa huolellisia, lehteen saattaa päätyä outouksia, kuten ”yhteis- öllinen” ja ”yök- lassinen”. Joskus tavutusvirhe voi aiheuttaa jopa kummallisia tulkintoja: *veron- alainen* on oikeaoppinen jako, kun tarkoitetaan ’verollista’, mutta virheellinen, kun tarkoitetaan ’Veronasta peräisin olevaa’. Tavutus ei siis ole yhdentekevä asia vaan kertoo osaltaan toimituksen huolellisuudesta.

¹⁹ Tämän luvun sisältö perustuu sekä Helsingin Sanomien oikaisulukuosastolla annettuun koulutukseen että *Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaan* yleisohjeisiin (KO 2010: 219–224) ja *Uuden kielioppaan* sanakohtaisiin suosituksiin.

Valtaosan tavutusongelmista aiheuttavat vierassanat. Sitaattilainoissa tulee ottaa huomioon paitsi ääntämys myös muu sanarakenne. Toisaalta myös tutut ja suomen kieleen mukautuneet niin sanotut sivistyssanat ovat paikoin monimutkaisia. Toisinaan sallitaan useita eri jakoja, kuten *sub/s/tantiivi* (pystyviivat kuvaavat mahdollisia tavutuskohtia; sanojen ilmeisimpiä oikeita tavutuskohtia ei ole merkitty), toisinaan vain yksi, kuten *kon/flikti* ja *pamf/letti* (Itkonen–Maamies 2011: 202, 284, 355). Näissä tapauksissa oikeinkirjoitusoppaat osoittavat hyödyllisyytensä.

Heikoimpia suorituksia ovat ilmiselvät tavutusvirheet:

332) talvik- lassikko (3.1.); finanssik- riisi (3.5.)

333) nimelli- sarvo (13.3.); usko- nopillinen (10.5.)

Esimerkin 332 tapaukset selittynevät sillä, ettei suomen kielen perinteiseen äännerakenteeseen kuulu sananalkuisia konsonanttiyhtymiä. Koska lainasanoja *klassikko* ja *kriisi* ei mitään ilmeisimmin ole ohjelmoitu tavutusohjelmaan, se päättää, että tavuraja on konsonanttiyhtymän välissä. Esimerkissä 333 ohjelma rinnastaa yhdyssanat sellaisiin korrekteihin tavutuksiin kuin *nimelli- sen* ja *usko- vainen*.

Kovin hyviltä eivät näytä myöskään seuraavat tapaukset:

334) amerikkalaisy- ritys (21.2.); yhdessä- lo (1.11.)

335) inflaati- opaineet (3.5.); avi- oliitto (10.5.)

Esimerkkien 334 ja 335 tapaukset eivät ole virheellisiä tavujaon kannalta, mutta yksinäisten vokaalien jättämistä rivin loppuun tai alkuun ei pidetä tyylikkäänä (myöskään yhdyssanoissa; sellaisia jakoja kuin ”a- siallinen” tai ”poliitikko- a” ei sentään juuri koskaan esiinny).

Kuten sanottu, tavutusratkaisut voivat joskus aiheuttaa kummallisia tulkintoja:

336) somali- alainen (26.7.)

Esimerkin 336 tavutuksessa ei ole taaskaan virhettä tavujaon kannalta. Vanhan perinteen mukaan rivijakoa ei kuitenkaan pitäisi tehdä vokaalien välistä muualla kuin yhdyssanojen sanarajalla. Ohjeen tuntuu nykyisin muistavan yhä harvempi, mutta se on hyödyksi varsinkin tällaisissa tapauksissa. Nyt sanan lukee nimittäin liian helposti tavalla, joka on tässä yhteydessä väärä: ’alainen, joka on somali’.

Yhdyssanoissa ihanteellinen tavutuskohta on sanaraja. Otsikoissa muita tavutuskohtia pidetään suorastaan virheellisinä, mutta leipätekstissä myös muut jaot tulevat kyseeseen. Tämä koskee myös vierassanoja (varsinkin tutuimpia kieliä), joten seuraavatkin esimerkit on katsottava virheellisiksi:

337) Mal- mössä, Tillst- röm (2.2.); Svenska Dagb- ladet (13.12.)

338) Björkq- vist (13.9.); Husq- varna (8.11.)

339) Silvers- tone (19.1.); ne- worleansilainen (30.8.); A Tee- nager in Love (15.11.)

340) Möncheng- ladbach (19.7.)

Esimerkin 337 tapausten pitäisi olla päivänselviä. Esimerkin 338 nimissä taas on jäänteitä vanhasta ortografiasta (nykyruotsissa *q* on korvattu *k*:lla), mutta sen ei pitäisi suuresti vaikeuttaa tavutusta. Niin ikään esimerkin 339 englanninkieliset tapaukset hahmottunevat vaivattomasti yhdyssanoiksi. Esimerkin 340 nimi ei välttämättä ole aivan läpinäkyvä, mutta jos tietää saksasta edes alkeet, oikea ratkaisu on pääteltävissä: *Mönchen- gladbach*.

Vierassanojen tavutusratkaisuisissa painavat myös niiden ääntämykseen liittyvät seikat:

341) Geor- ge (19.4.); Jac- ques (1.11.)

342) Philadelp- hia (3.1., 17.10, 8.11.); Fukus- hima (19.4.); Münc- hen (22.3., 12.4., 30.8.)

343) Janukovyt- šin (10.5.); Fides- zin (13.12.)

Esimerkissä 341 on sanoja, jotka ääntyvät yksitavuisina. Siksi ei ole toivottavaa, että ne jakautuvat keskeltä tavua kahtia. Esimerkin 342 nimissä taas on kyse siitä, että *ph*, *sh* ja *ch* kuvaavat yhtä äännettä, joten konsonanttiparien ei ole toivottavaa joutua eri riveille. Esimerkin 343 tapaukset vaativat hieman enemmän tietoa: *tš* vastaa yhtä konsonanttia paitsi äännettäessä myös kirjoitettaessa (ч), ja unkarin kielen *sz* on äännettynä kuin suomen kielen *s*.

Välillä näkee myös sellaisia ratkaisuja, jotka tuntuvat kertovan pyrkimyksestä pitää sanahahmo ehjänä:

344) rock- in (2.2.), 17.10.)

345) Politkov- skaja (17.10.)

Esimerkin 344 jako ei vastaa suomen kielen tavutusta. Kovin toivottava ei ole myöskään jako ”roc- kin”, mutta jos jompikumpi pitäisi valita, se veisi voiton. Esimerkin 345 jako noudattanee näitesti venäjän kielen morfeemijakoa, mutta suomenkielisiin teksteihin suositetaan silti tavutusta *Politkovs- kaja*.

Tutuissa sivistyssanoissakin on tapauksia, joista ei välttämättä pysty noin vain sanomaan oikeaa tavutuskohtaa:

346) anti- kvariaatti (22.3.); in- stituutti (8.11.)

Osa esimerkin 346 tyyppisistä sanoista sisältää jonkin verran mystiikkaa. Vaikkapa sana *intransitiivinen* tavutetaan *n:n* ja *t:n* välistä. Ilmeisesti kyse on siitä, kuinka selvästi sanan alkuosa hahmottuu etuliitteeksi: *intransitiivisella* on vastakohta *transitiivinen*, kun taas *instituuttia* on kai järkevintä ajatella jakamattomana sanana, vaikka kielihistoria viittaisi muuhun. (*Antikvariaatti*-sanan *anti*-alku taas ei edes samastu sellaisiin tapauksiin kuin *antiteesi* ja *antisemitismi*.)

Lukija huomaa taatusti etenkin kiusallisimmat tavutusvirheet. Uutistekstit elävät helposti vielä juuri ennen deadlineakin, mutta aina pitäisi jäädä aikaa sivuvedoksen tarkistamiseen, koska tekstin muuttaminen – joskus jopa yksittäisen tavutuksen korjaus – aiheuttaa yllättävän herkästi tavutusvirheitä saman kappaleen myöhemmille riveille.

3.14 Yhteenveto

Tämän tutkielman ensimmäinen, oikeinkirjoitusta käsittelevä analyysiluku on jakautunut kolmeentoista osaan, joissa vielä sisäininkin kirjavuus on ollut pääasiassa hyvin runsasta. Voisi siis sanoa, että kaikkien sääntöjen täydellistä osaamista on suorastaan kohtuutonta odottaa keneltäkään.

Kuten on nähty, Helsingin Sanomissa esiintyvien erilaisten virheiden kirjo on hyvin laaja, vaikka toimittajilta – ja ehkä etenkin HS:n toimittajilta – odotetaan yleiskielen sääntöjen erinomaista tuntemusta. Toki pitkälle päästään koulutuksella ja käden ulottuvilla olevilla opasteoksilla, mutta esimerkiksi vierassanat saattavat tarjota toistuvasti uusia yllätyksiä.

Tässä luvussa on pyritty käymään läpi pääasiassa sellaisia ilmiöitä, joita koskevat säännöt ovat selvärajaisuudessaan ”ehdottomia”. Ehdottomuus on kuitenkin monien oikeinkirjoitussääntöjen tapauksessa melkoinen kärjistys. Varsinkin sellaisissa asioissa

kuin sanajärjestys voi käydä joko niin, että sopivia ratkaisuja on useita, tai niin, ettei minkäänlainen pyörittely saa lausetta tasapainoon vaan koko rakenne on murrettava ja aloitettava puhtaalta pöydältä. (Jotkut voivat olla sitäkin mieltä, että asia tulee lopulta ymmärretyksi myös vähemmän ihanteellisilla sanajärjestyksillä, kunhan ne eivät ole epäkieliopillisia.)

Välimerkkisääntöjä tulee helposti pitäneeksi yksiselitteisinä ja muuttumattomina. Yksiselitteisyyden puolesta ei kuitenkaan puhu esimerkiksi sellainen nykyisin voimassa oleva ohje, joka sallii muodot ”Voi...”, *hän huokaisi* (pilkullinen) ja ”Voi...” *hän huokaisi* (pilkuton). Muuttumattomuuden suhteellisuudesta taas kertovat jotain erään ajatusviiva-suosituksen vaiheet 2000-luvulla:

– – *Vilkunan–Mäkisen* (t. *Kustaa Vilkunan–Eino Mäkisen*) *Isien työ*, – –
(*Uusi kieliopas* 2000)

Rajakohtamerkinnoissä ajatusviivan kummallekaan puolelle ei tavallisesti tule välilyöntiä. Välilyöntejä **voi** kuitenkin käyttää selvyuden vuoksi silloin, kun rajakohtaviivan jommallakummalla tai molemmilla puolilla oleva ilmaus koostuu vähintään kahdesta erikseen kirjoitettavasta sanasta.
(*Kielikello* 2/2006)

Jos kuitenkin viivan erottamista ilmauksista ainakin toinen koostuu toisistaan erilleen kirjoitettavista sanoista, välilyöntejä **kannattaa** selvyuden vuoksi käyttää.
(*Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas* 2010)

Jos kuitenkin ajatusviivan erottamista ilmauksista jompikumpi koostuu useammasta kuin yhdestä sanasta, **tulee** ajatusviivan molemmin puolin välilyönti.
(*Uusi kieliopas* 2011)

Vielä vuonna 2000 sääntöä ei siis vaikuttanut olevan olemassa. Vuonna 2006 se esitettiin mahdollisena, vuonna 2010 kannattavana ja vuonna 2011 ehdottomana.

Myöskään kongruenssi ei ole aina niin ehdoton kuin voisi luulla. Yksikkö ja monikko ovat yhtä oikein sellaisissa predikatiivitapauksissa kuin *Uudistuksen pahin este olivat ~ oli ennakkoluulot*. Aina näin ei ole ollut: suomen kielen lautakunta hyväksyi yksikkömuodon vuonna 1991. (Lehtinen 1992.) Nykyisin suurin paine tuntuisi kohdistuvan eksistentiaalilauseisiin, joissa monen kielitaju ei enää aina riitä kertomaan, pitäisikö predikaatin olla yksikkö- vai monikkomuotoinen – tai onko edes kyse eksistentiaalilauseesta.

Yhdyssanoissa horjuntaa aiheuttaa varsinkin genetiivialkuisuus. Jopa yksi ja sama ilmaus voi joissain tapauksissa olla oikein sekä yhteen että erikseen kirjoitettuna. Joskus

taas on epäselvää (tai peräti samantekevää), onko alkuosa genetiivi- vai nominatiivimuotoinen. Lisäksi osa yhdyssanoista ja sanaliitoista on opeteltava ulkoa, vaikka taustalla olisi jonkinlainen systemaattinen sääntö. Muutaman sanakirjamuodonkin voisi asettaa kyseenalaiseksi: kenen nykyihmisen kielitajun mukaista on kirjoittaa erilleen sellaiset ilmaukset kuin *alla päin* (merkityksessä 'alakuloinen') ja *aika päiviä (sitten)*? Partisiippimuotojen kirjoitusasun päättäminen taas ei ole nykyisin mitenkään kovin järjestelmällistä: vaikka sanottaisiin, että vakiintuneet ja kiinteät sanaparit ovat yhdyssanoja, *Kielitoimiston sanakirjassa* esitetään vaikkapa jatkuvasti lehdessä esiintyvä sanapari *eloon jääneet* erikseen kirjoitettuna (KS s.v. *elo*).

Kuten edellä on käynyt ilmi, pilkkuvirheet ovat Helsingin Sanomissa ehkä yleisimpiä virheitä. Jollain tapaa armolliselta tuntuu kuitenkin edesmenneen Terho Itkosen muutaman vuosikymmenen takainen pohdinta mekaanisista pilkkusäännöistä (1981: 17):

Vähäpätöisyydestään huolimatta pilkku on instrumentti, jolla voi tehdä ihmeitä. Ilmeistä on sekin, että taitava kirjoittaja voi tavanomaista vapaammin pilkuttamalla synnyttää erinomaisen lukukelpoista tekstiä. Kielenhuollon on ohjeita antaessaan kuitenkin pakko ottaa huomioon myös ne, joiden käsissä vapaus johtaisi pikemmin neuvottomuuteen, huolimattomuuteen ja viime kädessä tekstin lukukelpoisuuden huononemiseen. Osittaisesta mekaanisudesta huolimatta nykyinen järjestelmä on osoittautunut melko toimintakykyiseksi, ja siksi tuntuu tuskin aiheelliselta ehdottaa siihen ainakaan jyrkkiä muutoksia.

Tiukan kielenhuoltajan maineessa edelleen oleva Itkonen osoittaa kokoomateoksessaan *Näillä näkymin* muuallakin paikoin jopa yllättävän liberaalia suhtautumista yleiskielen ohjailuun: aikojen muuttuminen ja kieliyhteisön yleinen suhtautuminen on otettava jatkuvasti huomioon, jos normitettu kielimuoto halutaan pitää elinkelpoisena ja ymmärrettävänä.

Luvussa 3 käsitellyt kielenhuoltosäännöt eivät ihan aina päde muutenkaan sellaisenaan, tyyliin katsomatta, vaikka tyyli- ja tyylipulmat ovatkin tässä tutkielmassa oma erillinen lukunsa. Mitä kauemmas siirrytään asiateksteistä, sitä vapaammin voi soveltaa: erisnimiset ilmaukset sopii kirjoittaa pienellä sellaisessa käytössä kuin *kaiken maailman nokiat ja microsoftit*, suuretkin luvut on mahdollista merkitä kirjaimin korostekeinona (esim. *Romaani oli vaivaiset tuhatseitsemänsataaneljäkymmentäyksi sivua pitkä*), eikä ”Ameriikka” (pro *Amerikka*) ole välttämättä väärin tuppukylän kasvatin esseemuotoisessa tarinassa.

Myös sanajärjestyksen ja pilkutusyhteyksien yleissäännöistä poikkeamalla voi saavuttaa sävyjä, joihin tiukalla asiatyylillä ei pääse. Seuraava luku koskee kuitenkin lähinnä sananvalintaan liittyviä tyylliseikkoja.

4 Ongelmia tyyllilajissa

Ehdottomia oikeinkirjoitussääntöjä harmaampi alue on tyyllilaji. Helsingin Sanomien tekstit ovat – joitain harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta – pääasiassa yleiskielisiä. Lauerma (2012: 53) määrittelee yleiskielen ”virallisten suositusten mukaiseksi kielenkäytöksi, joka rakentuu yleisesti tunnetun sanaston varaan”.

Yleiskielen luoma kehikko ei silti tarkoita, että Helsingin Sanomien kaikkien artikkelien sanasto olisi vain yleiskielistä. Virallisen uutistyylin ulkopuolella voi hyvin turvautua vaikkapa arkityyliseen sanastoon, jos se palvelee tarkoitusta. HS:n edellinen kielenhuoltaja Pekka Kukkonen kuvaili asiaa joskus näin: *ratikka* (pro *raitiovaunu*) ei sovi uutisproosaan, mutta sillä voidaan vaikkapa kaupunkisivujen kolumnissa tulla lähemmäksi kaupunkilaista ja hänen arkielämäänsä. Kolumnit ja esimerkiksi niin sanotut featurejutut eli uutista vapaamuotoisemmat tekstit ovatkin paikkoja, joissa sananvalinnat ovat uutistekstiä vapaammat.

Tästä päästään Helsingin Sanomien tyyppilliseen tyylipulmaan: välillä uutistekstissä kohtaa ilmauksia, jotka olisivat ehkä paikallaan muissa lehden juttutyypeissä mutteivät uutistekstissä. Monesti syynä tuntuisi olevan lähinnä se, ettei toimittaja hahmota jotain ilmausta arkityyliseksi. Valintoihin voi kuitenkin vaikuttaa myös se, ettei kaikilla ole täysin yhtenevää näkemystä uutistekstin genrestä.

Nykyisin Suomen virallinen kielenhuolto tarkastelee sanastoa aiempaa enemmän juuri tilannekohtaisen vaihtelun kannalta (Hyvärinen 2012: 542). Kielenhuolto pyrkiikin välttämään ”kiellettyjen sanojen listoja” (Tiililä 2012: 8). Kielenhuollon genreajattelu sopii moderniin sanomalehteen hyvin, ja HS:n kielipalautteissa viljellään nykyisin monien ”paremmin”-suositusten ohessa sentyyppisiä tarkenteita kuin ”uutisteksti” ja ”ainakin uutistekstissä”. Näissä tapauksissa *Kielitoimiston sanakirja* käyttää yleensä tyylimerkintää *ark.* (= arkityyliä).

Uutistekstiin sopimattomia ilmauksia on monenlaisia: tyyllilajiltaan sopimattomia sanoja; yleiskielisiä sanoja, joilla on ei-yleiskielisiä käyttötapoja; turhan väritynyttä kuvaannollista käyttöä; yhtä sanaa pitempiä jaksoja, jotka ovat uutistekstiin sopimattomia ainakin osiensa summana. Kaikkiin neljään paneudutaan omissa alaluvuissaan, samoin muihin sananvalinnan ongelmiin. Lopuksi pohditaan vielä lyhyesti ilmauksia, joissa myös Kielitoimisto kehottaa valitsemaan sanansa paremmin; tällöin kyseessä ei siis oikeastaan ole varsinainen genrepulma vaan yleisesti ajateltuna heikko ilmaus (joskin suositukset voivat vuosien mittaan muuttua myös näissä tapauksissa).

4.1 Tyylilajiltaan sopimattomat sanat

Uutistekstiin sopimattomat sanat ovat tyypillisesti tyyliltään arkisia. Joskus ne voivat olla myös slangisanoja, murteellisuuksia tai jopa ylätyyliä.

Sen määrittely, mikä ilmaus kuuluu arkityyliin ja mikä yleiskieleen, ei ole täysin vailla ongelmia. Kuvaava on *Kielitoimiston sanakirjan* päätoimittajan Eija-Riitta Grönrosin toteamus (2012: 632–633): ”On vaikea sanoa, miksi jotakin sanaa ylipäättään pidetään arkikielisenä.” Hänen mukaansa ”tyyliväriin” synty liittyy sanan alkuperäiseen käyttöympäristöön (mp.).

4.1.1 Lainoja ruotsista

Monet Helsingin Sanomissa tyypillisesti esiintyvät arkityyyliset sanat ovat lainaa ruotsin kielestä. Esimerkiksi verbi *satsata* ja substantiivi *satsi* ovat tulleet ruotsin verbistä *satsa* ja substantiivista *sats* (Häkkinen 2004: 1129). Etymologisesti varsin selviä tapauksia ovat myös esimerkin 347 lehdessä useasti esiintyneet verbit (ja tapaukset, joissa niitä vastaa substantiivi):

347) koplata	(< koppla)
meinata	(< mena)
pedata	(< bädda)
petrata	(< bättra)
syynätä	(< syna)
tienata	(< tjäna)
tuplata	(< dubbla)
tykätä	(< tycka)

Joskus paljastavia ovat myös sellaiset tapaukset, joissa on päädytty odotuksenvastaisesti yleiskieliseen sanaan. Urheilukielessä on nykyisin tavattoman yleistä – myös Helsingin Sanomissa – käyttää palkinnon noutamisesta *pokata*-verbiä transitiivisesti (*urheilija pukkasi palkinnon*), vaikka se on perinteisesti ollut intransitiivinen ja tarkoittanut vain ’kumartamista’. *Pokata* on esimerkin 347 sanojen tapaan arkinen ja ruotsin kielestä juontuva (< *bocka*), mutta esimerkissä 348 sanan kiertäminen saa aikaan mielenkiintoisen tuloksen:

348) Niemi palkittiin ottelun parhaana ja Kiprusoff **kumarsi** kakkospytyn. (19.1.)

Piehl (2004) on kiinnittänyt huomiota *pokata*-verbin uuteen käyttöön jo 2000-luvun alkupuolella ja mainitsee sen yhteydessä myös *kumartaa*-verbin vastaavanlaisen käytön. Ainakin nykyisin tämä tuntuu jo melkein hakemalla haetulta: HS:n arkistosta ei löytynyt vuosilta 2010–2012 muita tapauksia, joissa *kumartaa*-verbiä on käytetty transitiivisesti, mutta sieltä löytyi kymmenittäin *pokata*-verbin transitiivista käyttöä. Lisäksi Piehl (mp.) mainitsee *pokata* (: *pokkaa*) -verbin kenties saaneen uutta käyttöä verbin *pokata* (: *pokaa*) ’ottaa kiinni, iskeä’ ansiosta. On siis syytä olettaa, että esimerkin 348 ”tilasto-poikkeamakin” on ollut ennen tekstin editointia muodossa *pokata*.

Arkityylyisyys ei ole ruotsalaisperäisissäkään ilmauksissa mikään kiveen hakattu asia. Kuten Grönros (2012: 633) toteaa, *Kielitoimiston sanakirjan* tuoreimmissa versioissa ei enää ole *ark.*-merkintää esimerkiksi sellaisessa aiemmin arkisena pidetyssä ilmauksessa kuin *pärjätä*; sana juontuu ruotsin ilmauksesta *bärga sig* (Häkkinen 2004: 997). Toisaalta esimerkiksi *tienata*-verbiä pidetään edelleen arkityylin edustajana, mutta se ei monen mielestä tunnu läheskään niin arkiselta kuin vaikkapa *tykätä* (jonka tyyllisävyyn esimerkiksi Facebook-verkkopalvelu saattaa vielä vaikuttaa).

Anneli Kauppinen on tehnyt kaksikymmentä vuotta sitten (1993) äidinkielenopettajille kyselyn, jossa pyydettiin luonnehtimaan yli viidenkymmenen sanan sopivuutta asiatekstiin. Tuolloin *pärjätä* sai 20 prosentin kannatuksen ja *tienata* 16 prosentin kannatuksen. Prosenttiero on kyllä jokseenkin selvä, mutta toisaalta esimerkiksi substantiivi *vartti* (joka tulee ruotsin *kvalt*-sanasta) sai 23 prosentin kannatuksen ja sitä pidetään yhä arkityylin edustajana. Asiat eivät siis ole aivan yksioikoisia, ja moni sana tuntuu siirtyneen harmaalle alueelle odottamaan yleiskieleen siirtämistään.

4.1.2 Lyhennyksiä ja johdoksia

Yleiskielestä poikkeavia ilmauksia synnyttävät monesti myös yhdyssanojen lyhentyminen ja eräät johdintyyppit. Seuraavassa nähdään joitain Helsingin Sanomissa esiintyneitä lyhennyksiä:

349) sika-nauta (19.7.)

350) Metallit (2.2.)

351) desi (11.1.); neliö (5.7.)

Kaikissa kolmessa esimerkissä yhdyssana on lyhentynyt loppu- eli perusosastaan eikä alku- eli määriteosastaan. Esimerkissä 349 tarkoitetaan *sika-nautajauhelihaa*. Sinänsä kiintoisaa on, että osien rinnasteisuutta osoittava yhdysmerkki on lyhentämisestä huolimatta säilytetty: *Kielitoimiston sanakirjassa* esiintyy yhdysmerkitön muoto *sikanauta*. Esimerkki 350 taas viittaa Metalliliittoon; pitkälti vastaava tapaus on silloin tällöin lehdessä esiintyvä lyhentymä *ammattikorkea* (vrt. *ammattikorkeakoulu*; kielipalautteessa viimeksi 2.11.2011).

Esimerkin 351 tapaukset muodostavat mielenkiintoisen kentän. Mittayksiköissä on lukuisia sellaisia etuliitteitä, joita käytetään useissa tapauksissa. *Desi* voi olla alkuosana sellaisissa yksiköissä kuin *desimetri* ja *desilitra*, *neliö* taas sellaisissa kuin *neliömillimetri*, *neliösenttimetri*, *neliometri* ja *neliökilometri*. Jostain syystä lyhennelmät *desi* ja *neliö* ovat kuitenkin ruvenneet tarkoittamaan kielenkäytössä juuri 'desilitraa' ja 'neliometriä'. Molemmat selittynevät yleisyydellä: *desilitroista* puhutaan enemmän kuin *desimetreistä*, ja *neliometri* on yleinen yksikkö varsinkin kiinteistöistä puhuttaessa. *Desi* ja *neliö* katsotaan *Kielitoimiston sanakirjassa* mittayksikön ilmauksina arkisiksi, mutta kumma kyllä *kiloa* pidetään 'kilogramman' merkityksessä yleiskielisenä (KS s.v. *kilo*).

Johtimissa on monia niin sanottuja slangijohtimia. Paunosen (2002: 25) mukaan näiden johdinten tehtävä on erilainen kuin yleiskielisten johdinten: niillä "ei yleensä ole selvää merkityso pillista tehtävää, vaan niiden tehtävänä on mukauttaa uusi sana slangikäyttöön". Paunosen (mp.) mainitsemista johtimista ovat olleet käytössä Helsingin Sanomien uutisteksteissä erityisesti *-Ari*, *-is* ja *-kka*:

352) *ratikka*(pysäkki) (13.11.); *Stadikka* (9.2.)

353) *Hesari* (7.6.); *jälkkäri* (8.11.)

354) *fiilis* (13.12.)

Esimerkin 352 sanat kuvaavat leimallisen helsinkiläisiä asioita, raitiovaunua ja Olympiastadionia, samaten esimerkin 353 *Hesari* 'Helsingin Sanomat'. Kaikki ovatkin verrattain vanhoja muodosteita: *Hesaria* on käytetty jo viimeistään lehden toisella vuosikymmenellä 1910-luvulla (Paunonen 2002: 288), *ratikkaa* 1920-luvusta lähtien (mts. 892) ja *Stadik(k)aa* Olympiastadionin valmistumisvuosikymmenestä eli 1940-luvusta alkaen (mts. 1 086). Esimerkkien 353 ja 354 *jälkkäri* ja *fiilis* ovat uudempia, eikä *fiiliksessä* itse asiassa edes ole taustalla mitään yleiskielistä ilmausta – lainasana on saanut saman tien peräänsä slangijohtimen.

Sekä yhdyssanojen lyhentymisessä että slangijohdinten käytössä on usein kyse tiivistämisen tarpeesta. Tiiviiden arkityylisten ilmausten tyypillinen esiintymispaikka onkin otsikko, jossa tilaa on usein rajallisemmin kuin leipätekstissä. Tämä ei silti suinkaan sulje ilmauksia pois leipätekstissäkään. On hyvä muistaa sekin, että myös yhdyssanojen lyhenteet ja jopa slangijohdokset voivat lopulta päätyä yleiskieleen (esim. *kolari*; Grönros 2006: 16).

Joskus myös eräät sinänsä yleiskieleen sopivat johtimet voivat saada aikaan arkisen sävyn. Helsingin Sanomissakin näkee toisinaan *fanittaa*-verbiä. *Fani* on nykyisin yleiskieliseksi katsottu sana (KS s.v. *fani*), eikä *-ttAA*-johtimessa ole sinänsä mitään leimallisen arkikielistä. Arkisuuden tuntu taitaakin johtua siitä, että *-ttAA*-johdinta käytetään yleiskielessä tyypillisesti muissa tarkoituksissa, kuten kausatiivijohtimena. Eronen (2004) on kiinnittänyt samantapaiseen ilmiöön huomiota 2000-luvun alkupuolella käsitellessään verbiä *bilettää* 'juhliä', jonka merkitykseksi hän oli pitkään luullut 'tuntea halua juhliä'.

4.2 Yleiskielisten sanojen ei-yleiskielistä käyttöä

Toisinaan jako yleiskielisiin ja yleiskielen ulkopuolisiin ilmauksiin ei ole ongelmattonta edes yhden ja saman sanan eri käyttökonteksteja tarkasteltaessa. Osa merkityksistä voi olla sopivia yleiskieleen ja osa edustaa arkityyliä (tai vaihtoehtoisesti esimerkiksi slangia, murretta tms.).

Jos sana on vaikkapa arkityylinen kaikissa ympäristöissä, *Kielitoimiston sanakirja* osoittaa asian heti sana-artikkelin alussa:

satsi⁵ *ark.* annos, erä, kerta, sarja.

Osin yleiskielisissä sanoissa asia ilmaistaan vain yleiskielestä poikkeavien merkitysten kohdalla:

sinkku^{1*A}

1. henkilöstä joka ei elä avio- t. avoliitossa tm. kiinteässä parisuhteessa.

2. *ark.* singlelevy.

Sinkun ensimmäinenkin merkitys katsottiin ennen arkiseksi, mutta tyylimerkintä on poistettu *Kielitoimiston sanakirjasta*, koska asiaa ei muuten voinut ilmaista yleiskielessä yksisanaisesti ja *sinkku* oli alkanut esiintyä yleisesti asiateksteissä (Grönros 2006).

Tuntuu siltä, että Helsingin Sanomissa tällaiset kaksikasvoiset ilmaukset ovat erityisen tyypillisesti verbejä. Seuraavassa on muutamia esimerkkejä tyyliiltään ei-yleiskielisesti käytetyistä verbeistä, jotka ovat monissa muissa käyttötilanteissa yleiskielisiä:

355) – – NHL:n työsulku **laukeaa** – – (15.11.)

356) – – ulkomailla **pyyhkii** vielä hyvin, – – (1.11.)

357) – – monimutkainen koodisto ei **pelaa**. (15.11.)

Esimerkin 355 *laueta*-verbi voisi olla yleiskielisesti *päättävä*, esimerkin 356 *pyyhkiä*-verbi *mennä* ja esimerkin 357 *pelata*-verbi *toimia*. Sananvalintoihin saattaa vaikuttaa toisaalta sanojen monimerkityksisyys, toisaalta juttutyypin rajojen hämärtyminen. Lehdessä esiintyy jonkin verran myös substantiiveja, joissa on nähtävissä sama ongelma:

358) Varsovalainen koditon Marek Wielgo antoi tunnustusta poliisille, joka oli auttanut liikuntakyvyttömäksi jäätyneen **kaverin** kaupan edestä sairaalaan päivää aiemmin. (2.2.)

359) Parketin korjaaminen jäi majoitusyritykseltä **vaiheeseen** – – (15.11.)

Esimerkin 358 *kaveri*-sanaa pidettiin pitkään kaikissa esiintymisyhteyksissään arkisena Grönros (2012: 633). Nykyisin se on 'ystävän' merkityksessä osa yleiskieltä; laaja-alaisemmassa merkityksessään 'heppu tms.' se katsotaan kuitenkin yhä arkityylyiseksi (KS s.v. *kaveri*).

Esimerkin 359 *vaiheeseen*-paikallissijamuoto edustaa samankaltaista *vaihe*-sanan käyttötapaa kuin *Kielitoimiston sanakirjassa* mainittu, arkityylyiseksi luokiteltu ilmaus *olla vaiheessa* 'olla kesken' (KS s.v. *vaihe*). Tätä käyttötapaa ei esiinny vielä sanakirjan edeltäjässä *Suomen kielen perussanakirjassa* (PS s.v. *vaihe*); tosin Eronen (2005) kertoo *olla vaiheessa* -ilmauksen juontavan juurensa jo vuosikymmenten takaa armeijakielestä.

Joskus yleiskielisten sanojen jotkin merkitykset voivat edustaa muutakin yleiskielestä poikkeavaa tyyliä kuin arkityyliä. Esimerkki 360 esiintyi ulkomaansivujen pääjutun ingressissä, ja sitä käsiteltiin kielipalautteen sijasta HS:n kieliblogissa (18.7.):

360) Kun Reem Asaad **kilahti** alusvaatekaupassa, Saudi-Arabian kuningas säätöi uuden lain ja 77 000 naista sai töitä. (17.7.)

Verbi *kilahtaa* on siitä kiintoisa, että jonkin sointiin varsinaisesti liittymätön merkitys 'suuttua, raivostua' ei ole päätynyt lainkaan *Kielitoimiston sanakirjaan*. Slangisanakirjassa

se kyllä esiintyy verrattain nuorena, 1990-luvusta asti tavattuna ilmauksena (Paunonen 2002: 442). Slangissa onkin jopa ymmärrettävyyden kannalta erityiset riskinsä – varsinkin jos ajatellaan, että Helsingin Sanomat pyrkii olemaan paitsi paikallinen myös valtakunnallinen sanomalehti.

Aina toimittajille ei varmasti olekaan päivänselvää, että sanan jokin merkitys on arkisempi kuin toiset. Luultavasti moni lukija kuitenkin tunnistaa yleiskielestä poikkeavat käyttötavat, jolloin sana rinnastuu kokonaan arkityylisiin sanoihin. Siksi uutistekstien laadinnassa tulisi tarkkailla myös kaksikasvoisia sanoja.

4.3 Turhan väritynyttä kuvallista käyttöä

Monilla sinänsä konkreettisilla sanoilla on myös kuvallista käyttöä, joka merkitään Kielitoimiston sanakirjassa lyhenteellä *kuv.* Siinä mielessä ne eivät välttämättä suuresti poikkea edellisessä alaluvussa käsitellyistä yleiskielisten sanojen ei-yleiskielisistä käyttöyhteyksistä.

Joissain yksittäisissä tapauksissa tuntuu jopa sangen epäselvältä, minkä vuoksi osa kuvallisen käytön edustajista on luokiteltu sanakirjassa tyyliltään arkisiksi ja osa kuvallisiksi. Tässä tutkielmassa seurataan joka tapauksessa *Kielitoimiston sanakirjassa* käytettyä jaottelua.

Kuvallisten ilmausten tarkoituksena on tietenkin värittää tekstiä, varsinkin sellaisia aiheita, jotka voivat helposti tuntua hieman kuivakoilta:

361) Opiskelijoita **imetään** töihin epäpätevinä – – (17.10.)

362) Etenkin vuokra-asuntojen tuotanto on **yskinyt**. (13.9.)

363) Kauppaketjut eivät sitä hevin **niele**. (13.12.)

364) Kaavamutosta **prässätään** – – myös valtuuston käsittelyyn – – (21.2.)

365) Manngard on – – **pumpannut** monen muun tahon tavoin pääomaa – – (27.9.)

366) Budjetissa ei ole tapana **korvamerkitä** yleisiä verotuloja – – (12.4.)

Esimerkit 361–363 sisältävät elollisen olennon toimintaan liittyviä verbejä, esimerkit 364–366 taas konkreettisen työnteon ilmauksia. Molemmat tehokeinot ovat monesti toimivia, kun abstraktia aihetta halutaan elävöittää tai tehdä helpommin avautuvaksi. Sellaiset

vaihtoehtoiset sananvalinnat kuin *otetaan* (361), *ollut epätasaista* (362), *hyväksy* (363), *valmistellaan* (364), *käyttänyt* (365) ja *kohdentaa* (366) olisivat vähemmän affektiivisia.

Miksi osa kuvailmauksista sitten tuntuu yleiskielisen uutistekstin keskellä niin kummallisilta, jos niitä ei ole luokiteltu arkisiksi? Siksi, että puhtaan uutistyylin pitäisi yleensä tähdätä neutraaliuteen. On ongelmallista, jos neutraaliksi tarkoitettu teksti saa sävyjä, jotka on mahdollista tulkita asenteellisiksi.

Kun vaikkapa esimerkissä 361 ei ole tyydytty sanapariin *ottaa töihin*, kirjoittaja on mahdollisesti halunnut tähdätä elävämpään ilmaukseen. *Imeä*-verbi tuo kuitenkin tekstiin herkästi sellaisen sävyn, että kirjoittaja pitää tapahtunutta jotenkin kohtuuttomana. Vaikka näin todella olisikin, sen ei tarvitsisi näkyä uutistekstissä: näkemyksellinen eli mieliteellinen kirjoittaminen pyritään Helsingin Sanomissakin pitämään uutisten ulkopuolella, kuten kolumneissa ja uutisten viereisissä kommenttiteksteissä.

On myönnettävä, että kuvailmausten sopivuuden arviointi on paikoin intuitiivista ja jossain määrin subjektiivista. Myöskään *Kielitoimiston sanakirja* ei sen tarkemmin jaottele kuvallisuuden eri asteita. Jotain voi tietysti päätellä siitä, että osa kuvallisen oloisista ilmauksista ei odotusten vastaisesti sisälläkään *kuv.*-merkintää (esimerkiksi *lyöä*-verbin käyttö ilmauksessa *liekit löivät korkealle*; KS s.v. *lyöä*).

4.4 Uutistekstiin sopimattomia jaksoja

Toisinaan kyse ei ole niinkään yksittäisistä sanoista kuin lausekkeista tai pitemmistä jaksoista, jotka saavat uutistekstissä aikaan oudon sävyn. Uutistekstejäkin on toki monenlaisia: esimerkiksi vaikeita abstrakteja aiheita saatetaan lähestyä esimerkkihenkilön ja -tilanteen avulla, jolloin kerronnan keinot saattavat vaatia ”puhtaimmasta” uutistekstistä poikkeavia ilmauksia.

On silti yhä olemassa tekstejä, jotka eivät erityisesti kaipaa kielellistä ilottelua. Tällaisia ovat muun muassa sähkötyyppiset lyhyet uutiset, joissa Helsingin Sanomat mainitsee jutun kirjoittajaksi vain uutistoimiston tai lehden itsensä (jos tieto on saatu muualta kuin uutistoimistosta, kuten poliisin lähettämistä tiedotteista). Usein tällaisissa jutuissa ei ole kuvitusta ja yleisilme on muutenkin sellainen, ettei teksti huuda elävöittämistä.

Jonkinlaisena uutistyylistä lipeämisen huipentumana voi pitää kaupunkisivujen Lyhyesti-palstalla ollutta uutista, jonka aloitti esimerkissä 367 nähtävä kappale:

- 367) Tip, tip, vettä tippuu Helsingin rautatieasemalla taas katon läpi lattialle. Pakkaset pitivät alkutalvesta lumet kuivana, mutta nyt kun on leutoa, lumi sulaa ja luikertelee omia uomiaan paksun katon läpi. (25.1.2011)

Myös uutistoimisto STT:n tyyli tuntuu viime vuosina paikoin keventyneen. Helsingin Sanomat turvautuu STT:n uutisiin päivittäin, mutta niitä stilisoidaan siinä missä omiakin uutisia, joten STT-lähteitys ei ole riittävä selitys asiatyylistä poikkeamiseen. Yleensä STT:n tyyllirikot tuntuvat johtuvan sellaisenaan väärän tyyllisistä sanoista, mutta toisinaan tyylin outous rakentuu toisin, kuten esimerkissä 368:

- 368) Helsinki-Vantaan lentokentälle laskeutui keskiviikkona 177 000 englantilaisvierasta. (26.7.)

Lyhyesti-palstan uutisen aloittanut lause vaikuttaa muuten moitteettomalta, mutta kun ”vieraat” ovatkin istutettaviksi tarkoitettuja ankeriaita, kerronta saa turhan kepeän sävyn.

Sinänsä kovin ymmärrettävä elävöittämisen konteksti ovat talousuutiset. Kun teksteissä esiintyy paljon abstrakteja tapahtumia ja käsitteitä sekä suuria lukuja, niille on monesti pakko hakea kiinnekohtaa arkeen esimerkiksi vertauksin tai konkretisoinnin. Kielikuvat voivat kuitenkin antaa puhdastyylisessä uutistekstissä oudon vaikutelman, kuten voidaan nähdä esimerkeistä 369–371:

- 369) – – tukiohjelma ei riitä **velkareen** riittävään **keventämiseen**, – – (21.2.)

- 370) – – maa saa yhä odottaa **tukiluukun aukeamista**. (1.11.)

- 371) Obama aloittaa tammikuussa, ja **hänen päänsä kolahtaa menokattoon** arviolta helmikuussa. (8.11.)

Kielikuvat tosiaan konkretisoivat asioita: velasta tulee vedettävä *reki* (369), tuen saantia odoteltaessa *tukiluukku on kiinni* (370), ja menojen enimmäismäärä on *velkakatto* (371). Neutraalista asiatyylistä ei kuitenkaan voi oikein puhua.

Muuallakin kuin taloussivuilla käytetään välillä uutisissa turhan räikeää kieltä. Esimerkki 372 on kaupunkisivuilta, esimerkit 373 ja 374 taas urheilusivuilta:

- 372) Pääkaupunkiseudulla on **heitetty roskeen** luonnos viiden kaupungin suuren kunnasta. (23.8.)

- 373) Myös alemmilla tasoilla harrastajamäärät romahtaisivat, jos **nappien naposteleminen** olisi edellytys luoda urheilusta ammatti. (5.7.)

374) Niklas Hardt **tuikkasi** tässä tilanteessa kiekon **pömpeliin**. (19.1.)

Esimerkissä 372 olisi voinut tyytyä näennäisen konkretisoinnin sijasta *hylätä*-verbiin. Esimerkit 373 ja 374 taas eivät kuvaa abstrakteja asioita vaan ovat muuten epäsoivia. Esimerkissä 373 puhutaan dopingista, joten *nappien napostelu* on uutistyyliin aivan liian keveä sanapari. Esimerkin 374 sopimattomuutta taas korostaa se, että kyse on kuvatekstistä: yleensä kuvatestit ovat sillä tavalla irrallisia, että niiden virkkeet ovat kylmän asiallisia, vaikka leipätekstissä harrastettaisiin erikoisia sanakäänteitä.

Aivan kuten yksittäisten sanojen kuvallinen käyttö myös pitempien värikkäiden ilmausten käyttö voi olla joissain konteksteissa huono ajatus. Kevyessä kolumnityylissä ja pakinoissa voidaan varmaan myös ”napostella nappeja” ja ”tuikata kiekko pömpeliin”, mutta tällainen karnevalisointi ei istu vakaviin uutisiin ja neutraaleihin kuvateksteihin.

4.5 Muita sananvalinnan ongelmia

Tyylilyksymysten ulkopuolella on olemassa joukko sellaisia sananvalintoja, jotka eivät ole leimallisesti virheellisiä (esimerkiksi oikeinkirjoituksen tai kieliopin kannalta) mutteivät myöskään tunnu onnistuneilta edes keveimmissä tyylilajeissa. Osa lienee syntynyt kiireen, osa epätietoisuuden vuoksi.

a) Kielikuvien outoa käyttöä

375) – – **hintalappu alkoi kasvaa** turhan suureksi. (30.8.)

376) Poliisi **painiskelee rahapulan kourissa**, – – (3.1.)

377) – – kuinka korjausajoneuvot liikkuvat turvallisesti metrolinjalla, kun **metrokuskin silmäpari puuttuu**. (10.5.)

Kielikuvista pitäisi aina muistaa, etteivät ne ole mielivaltaisia: vaikka käyttö on kuvallista, taustalla on jotain konkreettista, mikä vaikuttaa tulkintaan. Esimerkissä 375 on käytetty nykyään melko muodikasta ilmausta: hintaa sanotaan *hintalapuksi*. Kielikuva kuitenkin ontuu, kun sanotaan, että *hintalappu kasvaa* – eihän jonkin tuotteen hinta ole sidoksissa hintalapun pinta-alaan.

Kummallinen ajatus syntyy myös esimerkin 376 rakenteesta *painiskella rahapulan kourissa*: voiko rahapulalla olla kourat, ja miten niiden kanssa painitaan? Kuten Matti

Punntila (1994) varoittaa mainiossa artikkelissaan, erilaisten kielikuvien yhdistely ”on aina vaarallista ja tuottaa usein tahatonta komiikkaa”.

Esimerkissä 377 taas on tarkoitettu, ettei metron ohjaamossa ole ketään valvomassa tilannetta. *Silmäpari*-sanana käyttö *metrokuski*-sanana yhteydessä saa kuitenkin aikaan tulkinnan, että kuljettajan näköelimelelle on tapahtunut jotain kaameaa. (Ilmeisesti on pyritty metonyymiseen ilmaukseen, jossa viitataan tarkkailevaan ihmiseen puhumalla vain hänen silmistään, mutta tällöin olisi kannattanut kirjoittaa ”metrokuskin silmäparin” sijasta vaikkapa *valvova silmäpari*.)

b) Epätarkkoja tai sekoittuneita sanontoja

378) avata kielenkannat (3.5.)

379) Tämä **kertoo oma** [!] **kieltään** talouskriisistä potevasta mantereesta. (12.7.)

380) räjähtää käsistä (3.1.)

381) – – häviö presidentinvaaleissa **veti tunnelman matalaksi** – – (8.11.)

Osa kuvakielen ilmauksista on niin kiinteitä, että voidaan oikeastaan puhua idiomista. Tällöin on häiritsevää, jos sananvalinta on vain melkein tarkka. Esimerkissä 378 olisi kannattanut käyttää verbiä *irrottaa* tai *hellittää*, esimerkissä 379 taas *puhua*-verbiä (eihän kieltä konkreettisestiakaan ”kerrota” vaan puhutaan). Erityisen kummallisia ovat esimerkit 380 ja 381, joissa tuntuu menneen sekaisin kaksi ilmausta: yleensä asiat *räjähtävät käsiin* tai *lähtevät käsistä* ja jokin saa *mielet mataliksi* tai *tunnelman vaisuksi*.

c) Vääriä sananvalintoja

382) Pekka Himasen uutusteoksen perusviesti **kilpistyy** graafiseen esitykseen – – (8.11.)

383) Vieraan toimittajan seurassa hän voi olla suorastaan kylmäkiskoinen. Mutta **tosipaikan tullen** hän nauraa jopa toimittajan seurassa. (7.6.)

384) – – tekijä joutuu turvautumaan edeltäjiensä tavoin **toiskätisiin lähteisiin**. (29.11.)

Esimerkeissä 382–384 on kyse aika erilaisista tapauksista, mutta yhtä kaikki on valittu lauseen merkitykseen sopimaton sana. Esimerkin 382 *kilpistyä*-verbi ei enää ole mitenkään

runsaassa käytössä, joten sen tarkka merkitys voi helposti jäädä sumeaksi. Eräs lukija huomautti kuitenkin asiasta sähköpostitse: sanan kuvallinen merkitys on kutakuinkin ’epäonnistua’. Todellisuudessa toimittaja oli hakenut *kiteytyä*-verbiä tai muuta vastaavaa.

Esimerkin 383 *tosipaikka* lienee tutumpi sana, mutta sitäkin on käytetty oudosti, sillä *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan merkitys on ’tiukka, vakava tilanne’. *Tosipaikkaa* onkin ilmeisesti yritetty soveltaa samaan tapaan kuin vaikkapa ilmausta *otollisella hetkellä*.

Esimerkki 384 taas on suorastaan hullunkurinen: kirjoittaja on tietenkin tarkoittanut *toisen käden lähteitä*, mutta adjektiivi *toiskätinen* tarkoittaa *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan ’yksikätistä, käsipuolta’.

d) Ajatukseltaan toisteisia ilmauksia

385) Pakistan **torjui perättömiksi** raportin väitteet, – – (2.2.)

386) Ansojen **hintahaitari liikkuu** viidensadan ja tuhannen euron välillä. (5.7.)

387) tunteja kestänyt maratonpuhe (12.4.)

388) ääri-islamistinen (5.7.)

Toisteisuus on teksteissä välillä paikallaan, mutta kun yksittäisessä ilmauksessa on sanottu sama asia moneen kertaan, lukija tulkitsee tekstin helposti vähän amatöörimäiseksi. Esimerkissä 385 ei tarvittaisi *torjua*-verbin oheen adjektiivia (joka ainakin translatiivimuotoisena tuntuu jopa rektiovirheeltä). Esimerkin 386 *hintahaitari* taas kuvaa jo itsessään väliä, joten riittäisi sanoa vaikkapa, että se *on 500–1 000 euroa*. Esimerkissä 387 taas on klassikkotapaukseen ”vuotava seula” rinnastuva pleonasmi eli liikasanainen ilmaus: *maraton*-määriteosa – tai lauseke *tunteja kestänyt* – olisi yksinään riittänyt kertomaan, että puhe oli pitkä.

Esimerkki 388 on puolestaan sanastosta ja tulee aika lähelle esimerkkien 383 ja 384 sekoittuneita sanontoja. *Islamismi* tarkoittaa sanaa kuin *ääri-islamilaisuus* (KS s.v. *islamismi*), joten ”ääri-islamistinen” vaikuttaa vahvasti redundantilta.

e) Kapulakielisiä virkkeitä

389) – – sen **esiintyvyyys** ei ole hälyttävästi Suomea **korkeampaa**. (13.9.)

390) Tämä on mahdollistettu järjestäjien **taholta** – – (19.7.)

- 391) Tulevaisuudentutkimuksen akateeminen tutkimusyksikkö käynnistyi siellä 1992 Malaskan ja äskettäin kuolleen Mika Mannermaan **toimesta**. (22.3.)

Helsingin Sanomat pyrkii tietenkin kertomaan asioista ymmärrettävästi. Tämä on niin tärkeää, että usein myös toimituspäälliköiden palautteissa huomautetaan vaikeaselkoisista teksteistä. Tyypillisesti toimittajat osaavat välttää kaikkein paperinmakuisimmat muotoilut, mutta esimerkit 389–391 osoittavat, että toisinaan niitäkin päätyy lehteen asti. Joissain tapauksissa konteksti saattaa selittää asiaa jonkin verran.

Esimerkissä 389 aiheena on C-hepatiitin levinneisyys Venäjällä ja jutussa on haastateltu Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkijaa. Vaikka lause onkin täysin toimittajan itsensä tuottama, se on voinut hyvin saada vaikutteita tilastokielestä: *esiintyvyys* on aika jähmeä sana, ja sitä määrittävä epäluonteva *korkea*-adjektiivi viestii tilastokielen voittokulusta samaan tapaan kuin monet muutkin kömpelöt sanaparit, kuten ”määrä nousee” ja ”matala työttömyys”. Näistä koukeroista riisuttuna lause voisi kuulua esimerkiksi näin: – – *sitä ei esiinny hälyttävästi enemmän kuin Suomessa*.

Esimerkeissä 390 ja 391 taas nähdään sellaiset tunnetusti virastokielisinä pidetyt rakenteet kuin ”jonkun taholta” ja ”jonkun toimesta”. Kyse on kuitenkin teksteistä, joita ei ole kirjoittanut toimittaja. Esimerkki 390 on lehden mielipideosastosta, ja esimerkki 391 on professorin laatima muistokirjoitus kollegastaan. Molemmat tekstit on kyllä käyty toimituksessa läpi, mutta ilmeisesti toimittajan intuitio omien tekstien laadinnassa on joskus vahvempi kuin kyky karsia kömpelyyksiä muiden kirjoituksista. Kumpikin esimerkki olisi luontevampi, jos elolliset olennot olisi siirretty subjekteiksi ja verbit muokattu uuteen lauserakenteeseen sopiviksi (*mahdollistaa*-verbi passiivista aktiiviin, refleksiivinen *käynnistyä*-verbi transitiiiviseksi *käynnistää*-verbiksi).

4.6 Katsaus Kielitoimiston korjaussuositukseen

Tyylimerkintöjä selvempiä ovat maan virallisen kielenhuollon suositukset, joissa kehoitetaan tai suorastaan käsketään sanomaan asia toisin. Kehotukset koskevat usein jotain enemmän tai vähemmän epäluontevaa ilmausta, ehdottomat suositukset yleensä jonkinlaista yleisen sanan- tai lauseenmuodostuksen poikkeamaa:

ikärasismi paremmin: ikäsyrtjäntä.

kuullostaa pitää olla: kuulostaa.

Oheiset *Kielitoimiston sanakirjan* sana-artikkelit osoittavat, mistä on kyse, vaikka ratkaisuja ei ole perusteltu mitenkään. *Rasismi* tarkoittaa rotusyrjintää, joten ”ikärotusyrjintä” ei ole järjellinen ilmaus. *Kuulostaa*-verbi taas on johdettu substantiivista *kuulo*, joten kaksoiskonsonantin sisältävä ”kuullistaa” katsotaan hylättäväksi käytöksi.

Paremmiin-suositukset eivät ole yhtä ehdottomia kuin *pitää olla* -suositukset. Joissain tapauksissa tuntuu epäselvältä, mikä rajankäyntiin on johtanut: minkä vuoksi vaikkapa sanan ”asteettain” pitää ehdottomasti olla *asteittain*, kun taas ”arkittain” onkin vain paremmiin ilmaistuna *arkeittain*? Onkin ollut nähtävissä, että *pitää olla* -suositukset vähenevät vuosi vuodelta. Osa niistä kevenee muotoon *paremmiin*, osa taas arkityyliksi (tai jopa yleiskieleksi). Samalla toteutuu paljon puhuttu kielen demokratia: jos jokin tietty ilmaus ei vuosien tai vuosikymmenten kielenohjailusta huolimatta poistu yleisestä käytöstä, se voidaan katsoa niin vakiintuneeksi, ettei kireään ohjeistukseen ole enää tarvetta.

Kieli elää kuitenkin ajassa, joten voimassa olevat suositukset on syytä ottaa huomioon. Suosituksilla *pitää olla* ja *paremmiin* – joita kutsutaan tästä lähin yhteisnimityksellä korjaussuositukset – ei sinänsä ole lehden toiminnassa suurta eroa. Tutulta tuntuva ohje on uutistoimisto STT:n tyylikirjassa (2013) esiintyvä lause: ”Suosimme tietenkin sekä oikeaa että parempaa ilmaisutapaa.”

Kuten sanottu, tyyliasioissa vaihtelu voi olla juttutyyppikohtaista. Korjaussuositukset taas ovat yleensä luonteeltaan sellaisia, ettei niitä parane sivuuttaa lainkaan (poikkeuksia voivat olla äärimmäiset stilistiset irrottelut, kuten pakinat). Etenkin uutistekstissä sanakirjamerkinnät *ark.* ja *paremmiin* ovat pitkälti samalla viivalla: merkinnän saaneen ilmauksen tilalle olisi syytä keksiä jotain asiatekstiin sopivampaa.

Joissain suosituksissa Helsingin Sanomat on jopa hieman vanhakantaisempi kuin Kielitoimisto. Toimitustyössä on monesti hyvä tulla aavistuksen jäljessä kaikkein tuoreimpia normin lavennuksia; tällä kannalla oli lehden edellinenkin kielenhuoltaja. On ollut nähtävissä, että varsinkin iäkkäät lukijat valittavat usein kielen piirteistä, jotka on hyväksytty yleiskieleen jo vuosikymmeniä sitten. Johonkin raja on vedettävä heidänkin miellyttämisessään, mutta on sinänsä ymmärrettävää, ettei kaikkien lukijoiden intresseissä ole seurata aktiivisesti, millaisia ovat kielenhuollon uusimmat linjaukset.

Paikoin on järkevää olla myös lisäämättä vaihtelua. Kun *jogurtti* on saatu verrattain hyvin juurtumaan lehden kielenkäyttöön, ei ehkä kannata vielä muistuttaa, että *Kielitoimiston sanakirja* sallii nykyisin myös muodon *jugurtti* (ja vanhastaan muodon *jukurtti*, jota tosin juuri kukaan ei käytä). HS:n edellinen kielenhuoltaja kehotti vielä Terho Itkosen

tapaan välttämään sanaa *tiedotusväline* ja käyttämään ilmausta *viestin*, ja sama koski *henkilöiden* suosimista *henkilöllisyyden* kustannuksella. Varsinkin jälkimmäinen on oudoksuttanut vuosien kuluessa niin lukijoita kuin toimittajiakin sen verran paljon, ettei ole enää tuntunut tarpeelliselta rajoittaa toisen muodon käyttöä – semminkin kun *tiedotusväline* ja *henkilöllisyys* on esitetty *Kielitoimiston sanakirjassa* neutraalisti *viestimen* ja *henkilöiden* synonyymeina.

Edelleen on kuitenkin vaikuttanut järkevältä huomauttaa *reilu*-sanan käytöstä ’runsaan’ merkityksessä varsinkin niissä yhteyksissä, joissa on kyseessä niin kielteinen uutinen, että *reilun* tulkitseminen ’rehdiksi’ toisi tekstiin kyseenalaisen sävyn (esimerkiksi kiistanalaisen yritysjohtajan ”reilut bonukset”). On myös odotettavissa, että jos maan virallinen kielenhuolto korottaa jossain vaiheessa muodon ”alkaa tekemään” yleiskieliseksi, Helsingin Sanomat ei seuraa perässä ainakaan lähivuosina.

Osa Kielitoimiston suosituksista on ollut nykykielen näkökulmasta aavistuksen mystisiä. Helsingin Sanomissakin on esiintynyt vuosien aktiivisesta ohjeistuksesta huolimatta lähes päivittäin *jatkossa*-muoto, jonka tilalle *Kielitoimiston sanakirjassa* suositetaan sellaisia kuin *vastedes* ja *tulevaisuudessa*. Muodoltaan sanassa ei ole mitään erityisen epäilyttävää, joten ainoiksi edes jotenkin vartenotettaviksi syiksi tuntuvat tarjoutuvan ruotsin ilmaus *i fortsättningen* ja olemassa olevien suomenkielisten vaihtoehtojen kirjo. Kielitoimistosta kerrottiin vuoden 2013 alkupuolella, että maan virallinen kielenhuolto on vuonna 2013 päättänyt ottaa *jatkossa*-sanan osaksi moitteetonta yleiskieltä (ks. myös Heikkinen 2013), joten siitä ei enää huomauteta HS:n kielipalautteissa. Samalla tavalla ”helpotuksia” ovat olleet *ruovikon* (pro *ruoikko*) ja *repertuaarin* (pro *repertoari*) salliminen *Kielitoimiston sanakirjan* uusimmassa sähköisessä versiossa – ne eivät esiintyneet alun perin suositetussa muodossa lähes koskaan.

4.7 Yhteenveto

Kuten on jo todettu, genren käsite sopii varsin hyvin sekä nykyaikaisen kielenhuollon ajatteluun että HS:n juttutyyppeiden tekstuaalisen vaihtelun määrittelyyn. Täytyy silti muistaa, että erilaisia juttutyyppejä ei suinkaan ole vain moderneissa sanomalehdissä.

Suomen ensimmäinen sanomalehti, *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo*, alkoi ilmestyä vuonna 1771. Jo siinä on ollut havaittavissa genrejä, jotka ovat sittemmin jalostuneet nykyäänkin tunnetuiksi sanomalehtigenreiksi. (Pietilä 2012: 594.)

On tietenkin turha luulla, että jokin genre pysyisi muuttumattomana vuosikymmenestä toiseen. Esimerkiksi vielä 1900-luvun taitteen uutisissa oli monesti mukana moralisoiva sävy, jollaista nykyään pyritään välttämään neutraaliksi tarkoitettussa tiedonvälityksessä.

Onkin hyvin vaikea sanoa, millaiseksi uutisgenre on kehittymässä tulevina vuosikymmeninä. Uutisten leviäminen internetin välityksellä asettaa perinteiselle sanomalehdelle jo nykyisin uudistuspaineita: jos jokin uutinen on tullut – varsinkin eri uutismedioiden keskinäisen nopeuskilpailun vuoksi – luettavaksi verkkoon jo illalla, ei ole kovin tyydyttävä ratkaisu julkaista uutista painetussa sanomalehdessä enää seuraavana päivänä tismalleen samanlaisena. Perinteisen lehdistön roolin uskotaankin muuttuvan pikkuhiljaa yhä enemmän syventäväksi, taustoittavaksi ja näkemykselliseksi eli mieliteolliseksi.

Mielenkiintoista uutta kehitystä edustavat niin sanotut uutisrobotit, jotka pystyvät generoimaan vaikkapa poliisilta saadusta onnettomuustietodatasta omineen asiatyyllisen, haluttua rakennetta noudattavan uutissähkeen (ks. esim. Virranta 2013). Onkin uumoiltu, että tämäntyyppisten kirjoitusten laadinta jäisi tulevaisuudessa yksinomaan koneille, jolloin toimittajat voisivat keskittyä syvällisempään journalistiseen työhön. Uutistyyppinen juttu tuskin kuolee painetustakaan sanasta, mutta uutiset ovat jo nykyisin saaneet paikoin narratiivisia sävyjä, jotka tekevät tyyli vaatimusten tarkasta määrittelystä joskus aika vaativaa.

Uutistekstin ja keveän kolumnin väliin mahtuu toki kaikenlaista muutakin. Eräs mielenkiintoinen genre on pääkirjoitus. Sillä on oltava uskottavuutta ja painoarvoa, koska se edustaa sanomalehden virallista näkemystä asioista. Siitä huolimatta näkemys pääkirjoitusten jonkinlaisesta jähmeydestä on jo aika vanhentunut: monet Helsingin Sanomien nykyiset pääkirjoitukset sisältävät jännittäviä aloituskappaleita, erilaista retorista tyyllittelyä ja paikoin myös sellaista sanastoa, joka ei sanakirjan mukaan edusta yleiskieltä. Vaikka osa sananvalinnoista tarvitsee joskus stilisointia, toisinaan arkityylikin on paikallaan tuomassa väriä. Kielen virallisuuden vähenemisen uutisteksteissä ja pääkirjoituksissa on pannut merkille jo parikymmentä vuotta sitten Koivusalo (1992), jonka mukaan uutisten ja pääkirjoitusten ”sananvalinnan vapaus on selvästi lisääntynyt”.

Genret elävät toki ajassa. Siksi olisi suotavaa, että niistä olisi lehden toimituksessa jonkinlainen yhteinen ja yhtenäinen käsitys. Pietilä (2012: 596) on nykytilanteesta huolissaan:

Journalismin arjessa juttutyypit eivät ole tätä nykyä mitenkään merkittävästi esillä, sillä niiden ammatillinen hallinta katsotaan itsestäänselvyydeksi. Myös journalismin oppikirjoissa juttutyyppeiden rooli näyttäisi heiveröityneen.

Toivottavasti Pietilä ei yritä kuvata asiaa pelkkänä sukupolvi-ilmionä. Myös todella kokeneiden journalistien joukossa on niitä, jotka eivät osaa tai malta olla kirjoittamatta uutistekstiä ilman värittyneitä ilmauksia, ja toisaalta moni nuori toimittaja on näissä asioissa jokseenkin suvereeni.

Utismedian murros ja sukupolvenvaihdokset jättävät paljon avoimeksi. Nykyisin tuskailaan esimerkiksi kouluopetuksen huutavaa tarvetta valistaa genreistä, koska internet on synnyttänyt uudenlaisia epävirallisia tekstilajeja, jotka ovat osaltaan vaikuttaneet muun muassa ylioppilaskokeiden tulosten heikkenemiseen.

Jääkin nähtäväksi, mitä lehdille ja niiden juttutyypeille tapahtuu lähimpinä vuosikymmeninä. Joka tapauksessa varmaa on, ettei muutoksilta välty kielikään.

5 Lopuksi

Toimittajan työ on paikoin varsin epäkiitollista. Lehtitaloilla ei mene median murroksessa kovin hyvin, mikä tarkoittaa monesti sitä, että kiireessä kirjoitetaan ja muokataan lehti-juttuja entistä vähemmällä väellä. Tämä ei voi olla näkymättä lopputuloksessa, mikä taas näkyy usein lukijapalautteena.

Hiidenmaa (2003a: 25) kysyy: ”Jos tarkkaavainen lukija löytää päivittäin painotuotteista viisi ’väärää’ muotoa, kuinka monta ’oikeaa’ muotoa hän löytää samasta aineistosta? Ja vielä: mikä tekee muodosta tai ilmauksesta ’väärän’?” Varsinkin editoivien toimittajien keskuudessa tiedetään, että hyvän työn tunnistaa palautteen olemattomuudesta – virheistä saa kuulla tyypillisemmin kuin onnistumisista.

Kuten on sanottu, Helsingin Sanomia pidetään tärkeänä yleiskielen mallina. Osassa vihaisista lukijapalautteista tyydytään harmittelemaan (tai ivaamaan) lehteä itseään, mutta jotkut pitävät epätarkkuuksia merkkinä kielen rappiosta. Hiidenmaa (2003a: 25) tyrmää tämän ajatuksen: ”Jos toimittajat ovat ammattitaidottomia, ongelmana tuskin on kielen rappio vaan viestimien rekrytointikäytäntö: miksi palkataan toimittajiksi ihmisiä, jotka eivät osaa ammattiaan. Valituksen oikea osoite olisikin henkilöstöpolitiikka tai koulutuksen vähyys.”

Näin varmasti onkin, sillä toimittajien rekrytoinnissa ei tyypillisesti oteta selvää tekstinmuokkaustaidoista. Juttunäytteidenkin jälki saattaa riippua hyvin paljon siitä, onko joku osaava entinen kollega käsitellyt tekstiä ennen julkaisua. Täydennyskoulutus taas on usein vapaaehtoista, joten ironista kyllä kursseille saattavatkin hakeutua ne, jotka ovat jo valmiiksi hyviä mutta tahtovat vielä paremmiksi. Toisin kuin voisi luulla, kyseessä ei ole ainakaan puhtaasti sukupolvi-ilmiö. Vuodet ovat opettaneet, että toimituksessa on monenlaisia ihmisiä: osa alle 30-vuotiaista tuntee oikeinkirjoitussäännöt hyvinkin tarkasti, kun taas jotkut yli 30 vuotta alalla olleet saattavat vaikkapa jättää järjestelmällisesti pilkuttamatta aivan tavallisen *kun*-sanalla alkavan sivulauseen. Sinänsä ei voi kuitenkaan täysin väheksyä toimituksen sukupolvenvaihdoksen vaikutusta: viime vuosina toimittajia on lähtenyt muutaman kerran eläkkeelle valtava määrä kertarysäyksellä, joten henkilöstön nopea vaihtuvuuskin selittää taatusti osan siitä, miksei joitain moneen kertaankaan selitetyt ohjeita aina muisteta ottaa lehtiteksteissä huomioon.

Helsingin Sanomien kielenhuollon lähtökohdat ovat sinänsä kunnossa, vaikka paljon olisikin kehitettävää. Lehdellä menee talousahdingossakin paremmin kuin monilla muilla sanomalehdillä. Anniina Sahi on selvittänyt tuoreessa pro gradu -työssään suomalaisten seitsenpäiväisten sanomalehtien kielenhuoltokäytänteitä ja saanut paikoin ristiriitaisia vastauksia: varoja sijoitetaan nyt monenlaisiin uudistuksiin muttei juuri lainkaan kielenhuoltoon, vaikka samalla myönnetään, että tärkeä osa laadun vaikutelmaa on hyvä kieli (2013: 49).

Eräs seikka, jota on vaikea kuvitella todistavansa Helsingin Sanomissa, on aggressiivinen tai välinpitämätön suhtautuminen kielenhuoltoon; sitäkin esiintyy eräiden maakuntalehtien toimituksessa, markkinoinnissa tai hallinnossa (Sahi 2013: 54–55). Myöskään editointikielteilistä ”tämä on minun juttuni” -asennetta (mts. 56) ei onneksi tunnu enää pahemmin esiintyvän. Siitä huolimatta – tai ehkä juuri sen vuoksi – Helsingin Sanomissakin voisi olla nykyistä enemmän henkilökohtaista ohjausta. Yksittäisten, tunnin tai pari kestävien ryhmäkoulutusten hyödyistä olen valitettavasti hieman samoilla linjoilla kuin Keski-Uusimaan päätoimittaja Pentti Kiiski (mts. 70):

Minulla on semmoinen tutina, kun olen tätä välillä miettinyt, että sellaista pätevää, joustavaa kielenhuollon koulutusta ei ole oikein saatavissa tai sitä ei meille tarjota. Meillä oli joskus Kotuksesta kouluttaja. Hän oli suomen kielen osaaja, mutta hänellä ei ollut lehtikokemusta, niin hän ei oikein saanut siitä päästä kiinni. Minusta se oli vähän yhtä tyhjän kanssa.

Toimittajien kielenhuolto-osaamisen puutteet ovat hyvin erityyppisiä. Yleensä kyse ei ole alkeista, ja vaikka joissain tapauksissa hieman olisikin, on vaikea kuvitella, että nekään

voitaisiin esitellä kurssilla kovin kattavasti lyhyessä ajassa. Kritiikkini ei sinänsä kohdistu Kotimaisten kielten keskukseseen: tehtävä olisi vaikea kenelle tahansa, myös journalistisesti suuntautuneelle kielenhuoltajalle.

Tässä pro gradu -tutkielmassa on pohdittu paitsi virheiden syitä myös sitä, heijastelevatko usein toistuvat virheet painetta muuttaa normeja. Selviä vastauksia ei toki ole: kaikkia toimittajien ja muidenkaan kielenkäyttäjien huolimattomuuksia ei tietenkään pidä tulkita siten, että suosituksia on höllennettävä, mutta moni runsaan kymmenen vuoden HS-urani aikana tapahtunut muutos on tuntunut ainoastaan järkevältä; *Kielitoimiston sanakirjassa* niitä ovat olleet aiemmin mainitsemani *ruovikon* ja *repertuaarin* sallimisen lisäksi esimerkiksi merkinnän ”murteellinen” poisto *rypäis*-sanasta (= *ryväs*) sekä muotojen *slogan* ja *piknik* mukaanotto (aiemmin vain *slogaani* ja *piknikki* ~ *picnic*). Sanaston ulkopuolella tilanne on usein toinen, muttei aina. Mantilan (2010: 202) mukaan on eduksi kaikille, että oikeinkirjoitussäännöt ovat yhtenäisiä, mutta niitäkin on voitava muuttaa ”hitaasti ja varovaisesti”, jos ihmiset eivät enää osaa noudattaa normia.

Ihmisiä ovat suomen kielen auktoriteetitkin. Mitä pitäisi ajatella siitä, että Kielitoimiston entisen johtajan kirjassa esiintyy monia norminvastaisuuksia? Entä siitä, että äidinkielen ja kirjallisuuden sensorina toimiva tutkija kritisoi omassa kirjassaan ylioppilaskokelaiden tekstitaitoja mutta rikkoo itse toistuvasti erityyppisiä oikeinkirjoitussääntöjä? Myöskään kielenhuollon ohjeet eivät ole aina keskenään linjassa: *Uuden kielioppaan* eri laitoksissa on pysynyt koko 2000-luvun ajan ohje, jonka mukaan kirjoitetaan *kaksi- ja puolivuotias*. Merkkeihin ja lukuilmauksiin keskittyvässä *Kielikellon* teemanumerossa 2/2006 esitetään kuitenkin asuksi *kaksi ja puoli -vuotias*. Muutama vuosi myöhemmin *Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaassa* on palautettu *kaksi- ja puolivuotias* ensisijaiseksi suositukseksi (*kaksi ja puoli -vuotias* mainitaan, mutta se on sulkeissa).

Onko siis oikein odottaa usein kielitieteellisesti kouluttamattomilta toimittajilta täydellisyyttä, kun teoriapuolta ymmärtävät fennistikään eivät osaa aina toimia oikein tai johdonmukaisesti alueella, jota monet pitävät heidän kotikenttänään? Ei, mutta täytyy tiedostaa, ettei täydellisyyteen koskaan päästä. Meillä kaikilla on väkisinkin aukkoja tiedoissa, eivätkä aukot ole aina keskenään samoissa kohdissa. Lisäksi lukijoita ärsyttävät hyvin erityyppiset virheet – monesti myös puhtaat makuasiat ja peräti nykynormien valossa suvaittavat seikat. Välillä ihmiset eivät muuta suhtautumistaan, vaikka vihaiseen palautteeseen vastaisi kertomalla ystävällisesti, että suositukset ovat muuttuneet (tai että ne on tulkittu tai opetettu lukijalle alkuaankin väärin).

Suhtautumisessa kieleen on siis kyse mieltymyksistäkin. Monia lukijoita ärsyttävät myös ”epäloogisuudet”, kuten kielenhuollon hyväksymä *Auto ajoi ojaan* – eihän auto aja vaan autoa ajetaan! Jotkut taas pitävät asenteellisina sellaisia ”näkökulmia” kuin *Poika jäi linja-auton alle* ja haluaisivat lauseessa korostettavan linja-autonkuljettajan vastuuta, vaikkei lehti tietenkään tahdo syyllistää poikaa. Joitain konventionaalistuneita ilmauksia ei silti tunnu tarkoituksenmukaiselta ruveta muuttamaan, eikä kaikkia voi aina miellyttää.

Ihmiset ovat taipuvaisia ajattelemaan, että asiat olivat ennen vanhaan paremmin. Sama taipumus vaivaa kielenhuoltoa (tai oikeakielisyyttä, kuten tyypillinen vanhojen aikojen haikailija asian ilmaisee). Vuosikymmeniä sitten kaikki oli tiukasti normitettua, eksaktia ja vaihtelutonta – vai oliko? Kuvitelmat karisevat, kun lukee vaikkapa Taru Kolehmaisen *Kielikelloon* kirjoittamia artikkeleita kielenhuollon historiasta tai Terho Itkosen tekstejä 1970-luvulta. Aiemmin esiteltyjen kieli ongelmien lisäksi on ollut koko joukko kielenkäytön ilmiöitä, jotka tuntuvat kadonneen jälkiä jättämättä: Itkonen (1981: 164) kertoo kielenhuoltajien urakoinnista esimerkiksi *painostaa*-verbin ohjaamiseksi pois merkityksistä ’tähdentää, painottaa’ ja *huume*-sanan vakiinnuttamiseksi *huuma*-sanan tilalle huumausaineista puhuttaessa.

Menneiden vuosikymmenten ongelmista muistuttavat liikuttavalla tavalla myös seuraavat *Kielitoimiston sanakirjassa* yhä esiintyvät sana-artikkelit:

huoneusto pitää olla: huoneisto.

joni pitää olla: ioni.

Sekä ”huoneusto” että ”joni” tuntuvat nykykäytössä ani harvinaisilta. ”Huoneustoa” esiintyy Google-haun perusteella jonkin verran mutta useimmiten jollain tavalla esille nostettuna: esimerkiksi sanakirjasovelluksissa tai keskustelussa siitä, onko kyseessä oikeaoppinen kirjoitusmuoto. Muotoa ”joni” en edes yrittänyt etsiä, koska muiden kuin halutunlaisten esiintymien näkyminen hakutuloksessa on ilmeistä, mutta esimerkiksi muoto ”jonisaatio” tuottaa vain pari hassua esiintymää. Kaikkineen tuntuisi siltä, että jos sanakirjassa on oltava tärppeinä myös vääriä kirjoitusasuja, vähäiselläkin pohtimisella löytyisi monia tähdellisempiä kuin ”huoneusto” ja ”joni”.

Voi tuntua ristiriitaiselta sanoa useiden kymmenien sivujen virheanalyysin jälkeen, että asiat eivät lopulta ole kamalan huonosti. Usein lehtijutut etenevät tekstuaalisessa mielessä aivan moitteettomasti. Tulevaisuuden kannalta huolestuttavana voidaan pitää kehitystä ylioppilaskirjoitusten äidinkielen kokeessa (Koskela 2011):

Äidinkielen kokeen tulokset pysyivät melko vakaina 1990-luvun puoliväliin saakka. Vuonna 1995 alkoi arvosanojen heikkeneminen: aluksi melko jyrkkänä, sittemmin loivana. Nyt ollaan siinä tilanteessa, että noin kolmasosa kokelaista ”hallitsee kirjakielen normit vain osittain”, kuten YTL asian ilmaisee. – – Myös YTL sallii virheitä enemmän kuin ennen. Jo vuonna 1996 esimerkiksi pilkkuvirheitä oli 70 prosentissa laudaturin saaneista aineista.

Itsekin äidinkielen ja kirjallisuuden sensorina toimiva Koskela (ma.) kertoo erääksi syyksi arvosanojen heikentymiseen pakollisten äidinkielen kurssien vähentämisen ja toteaa, että tulokset tietenkin paranisivat, jos kursseja jälleen lisättäisiin, mutta näin ei ole toimittu. Lisäksi Koskela on kertonut minulle sähköpostitse, etteivät sellaiset virheellisiksi katsotut muodot kuin ”alkaa tekemään” enää välttämättä paina ylioppilasaineiden arvioinnissa ollenkaan samaan tapaan kuin aiemmin, koska ilmaus ei ole merkitykseltään epäselvä ja ylioppilasaineissa on monia huomattavasti pahempia rakenne- ja ymmärrettävyysoongelmia.

On helppoa huomauttaa esimerkiksi sellaisista sanajärjestyksistä ja sananvalinnoista, jotka aiheuttavat periaatteessa usean tulkinnan mahdollisuuden; Suomen Kuvalehti on perustanut tälle ajatukselle pitkäikäisen palstankin. Monissa tapauksissa aitoa väärän tulkinnan mahdollisuutta ei ole vaan virkettä kannattaa rukata lähinnä vakuuttavuuden lisäämiseksi. Pahempi asia on, jos mikään ei viittaa aidon väärinkäsityksen vaaraan. Tältä on kai kuitenkin vielä useimmiten vältytty. Toivottavasti tulevissakin sukupolvissa riittää yksilöitä, jotka pystyvät viestimään tiedotusvälineissä ymmärrettävästi.

Lohdullisena ajatuksena voi pitää kielentutkija Paavo Ravilan jo vuosikymmeniä sitten esittämää kärjistävästä huomiosta: kaikki nykykielen piirteet ovat joskus olleet virheitä. ”Kieli ei muutu vain tiukkojen säännönmukaisten lakien alaisena vaan mallien, virhetulkintojen, yleistysten ym. vaikutuksesta.” (Hiidenmaa 2003: 25–26.) Tällaisia analogia-tapauksia on nähtävissä myös Helsingin Sanomien teksteissä runsaasti. Kaikkea ei tarvitse heti suvaita, mutta jotkin yksittäiset ilmiöt voivat olla oireita suuremmasta muutoksesta. Kieltähän voi tarkastella sekä synkronisesti että diakronisesti. Kuten useissa tutkimuksissa on osoitettu, lehtikieli on monen muun kielimuodon ohella muuttunut vuosikymmenten aikana melkoisesti.

Olenneisinta lienee saada mahdollisimman moni mukaan muutokseen mutta edetä ensin maltillisesti. Uutistekstin ei edelleenkään tarvitse olla kivettynyt tekstilaji, mutta ennen kuin sen sananvalintoja ja virkerakenteita aletaan kehittää radikaalisti, on syytä käydä keskustelua yhteisistä pelisäännöistä. Samalla on hyvä levittää kielitietoisuutta ja paikoin myös kriittisyyttä. Yksi toimiva esimerkki on Watergate-skandaalista syntynyt sinänsä kekseliäs *-gate*-liite, jota käytetään nykyisin varsinkin sosiaalisessa mediassa monista uusista skandaaleista. Sävy on usein ironinen: joku voi puhua vaikkapa ”Kynsi-

gatesta” ihan vain varpaankyntensä lohkeamisen vuoksi. Jonkinlaista kriittisen lukutaidon puutetta tuntuisi kuitenkin osoittavan sellaisen sanan kuin *Chisu-gate* päätyminen asia-tyyliseen uutistekstiin, joka koskee musiikin tekijänoikeusrikkomusta (HS 24.7.2013).

Kehityksessä olennainen on myös maan virallisen kielenhuollon rooli. Kotimaisten kielten keskus on tullut viime vuosina helpommin lähestyttäväksi tuomalla aineistojaan internetsivuille ja perustamalla Kotus-blogin, jossa ihmiset pääsevät keskustelemaan kielestä. Myös ohjeet ovat muuttuneet kansantajuisemmiksi: *Nykysuomen sanakirjan* artikkelit olivat vielä täynnä tarkkoja kielitieteellisiä määritelmiä, kuten ”frekventatiivi-verbi” ja ”deminutiivisubstantiivi”, jotka *Kielitoimiston sanakirjassa* loistavat poissaolollaan. Silti toisinaan syntyy väärinkäsityksiä, kun joku tulkitsee synonyymeja osoittavan yhtäsuuruusmerkin (esimerkiksi *hajautua = hajaantua*) kannanotoksi sen jäljessä tulevan sanan paremmuudesta tai luulee sanojen johtosuhdetta osoittavan pienempi kuin -merkin (esimerkiksi *huudella < huutaa*) kertovan sananvalinnan heikkoudesta. Tärkeää on selkeys paitsi merkinnöissä myös kannanotoissa: vaikka jyrkän normittamisen aika on takanapäin, ei ole samantekevää, lukeeko jossain suosituksessa esimerkiksi ”näin kannattaa toimia” vai ”usein näin toimitaan”.

Tehdään Helsingin Sanomien toimituksessa tai Kielitoimistossa mitä tahansa, varmaa on, että suomen kieli ei jää lojumaan paikalleen. Tärkeintä on pitää huolta siitä, että yleis-kieli muuttuu mukana – perässä pysyen mutta hallitusti.

Lähteet

- CORBETT, PHILIP B. 2009: Rules and the Editor. <http://afterdeadline.blogs.nytimes.com/2009/05/05/rules-and-the-editor>. 24.10.13.
- 2010: FAQs on Style. <http://afterdeadline.blogs.nytimes.com/2010/04/13/faqs-on-style>. 24.10.13.
- 2013: Struggles With ‘Than’. <http://afterdeadline.blogs.nytimes.com/2013/09/03/struggles-with-than>. 24.10.13.
- ELORANTA, VILLE 2005: Kiilusilmien kesyttäjä. *Siulaset* 4/2005 s. 8–11.
- 2011: Lonkalta heitto ei olekaan suotavaa. *Helsingin Sanomat* 9.10.2011 s. A 8.
- 2013: Kiirettä ja suuria tunteita – Kielenhuoltoa Helsingin Sanomissa. – *Kielikello* 2/2013 s. 20–22.
- ERONEN, RIITTA 2004: Bilettääkö? *Helsingin Sanomat* 28.12.2004 s. C 7.
- 2005: Kuka on vielä vaiheessa? *Helsingin Sanomat* 25.4.2005 s. C 4.
- ERONEN, RIITTA – SARI MAAMIES: Ruoasta kirjoittavan oikeinkirjoituskysymyksiä. – *Kielikello* 1/2007 s. 5–10.
- ERONEN, RIITTA – SARI MAAMIES – ANNELI RÄIKKÄLÄ 1996: Yhdyssanat. – *Kielikello* 4/1996. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=397>. 24.10.13.
- ERONEN, RIITTA – RAIJA MOILANEN 2003: Käytännön ohjeita alkukirjaimen valintaan. – *Kielikello* 3/2003. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=1456>. 24.10.13.
- Finlex. <http://www.finlex.fi>. 24.10.13.
- GRÖNROS, EIJA-RIITTA 2006: Arkikielestä yleiskieleen. – *Kielikello* 4/2006 s. 16–19.
- 2012: Sanakirjatyö – leksikografia. Teoksessa Vesa Heikkinen – Eero Voutilainen – Petri Lauerma – Ulla Tiililä – Mikko Lounela (toim.) *Genreanalyysi: tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 631–635. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisu 169. Helsinki: Gaudeamus.
- HAKULINEN, AULI – MARIA VILKUNA – RIITTA KORHONEN – VESA KOIVISTO – TARJA RIITTA HEINONEN – IRJA ALHO 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKS: Helsinki.
- HAKULINEN, KERKKO – SIRKKA PAIKKALA 2013: *Pariisista Papukaijannokkaan: Suomenkieliset ulkomaiden paikannimet ja niiden vieraskieliset vastineet*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisu 172. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
- HARVIAINEN, TAPANI – MARTTI KAHLA: Jevgeni vai Yevgeniy? – Kyrillisen kirjaimiston siirrekirjainnukset Suomessa. – *Kielikello* 2/2003. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=1420>. 24.10.13.
- HEIKKINEN, VESA 2013: Vastedes jatkossakin? *Journalisti* 6/13. <http://www.journalistiliitto.fi/journalisti/lehti/2013/06/palstat/kieli-vastedes-jatkossakin>. 24.10.13.

- HIIDENMAA, PIRJO 2003a: *Suomen kieli – who cares?* Keuruu: Otava.
- 2003b: Valtionhallinnon nimien alkukirjaimet. – *Kielikello* 3/2003. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=1442>. 24.10.13.
- HINKKA, JORMA: Kirjoituskoneen pitkä varjo. http://www.gr2.fi/g2sivut/sanoja_kirjoituskone.html. 24.10.13.
- HYVÄRINEN, RIITTA 2012: Tekstilaji, kielenhuolto ja koulutus. Teoksessa Vesa Heikkinen – Eero Voutilainen – Petri Lauerma – Ulla Tiililä – Mikko Lounela (toim.) *Genreanalyysi: tekstilajitutkimuksen käytäntöä* s. 537–544. <http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk29>. 24.10.13.
- HÄKKINEN, KAISA 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Juva: WSOY.
- ISK = *Iso suomen kielioppi*.
- ITKONEN, MARKUS 2004: *Typografian käsikirja*. 2., tarkistettu painos. Helsinki: RPS-yhtiöt.
- ITKONEN, TERHO 1981: *Näillä näkymin: Kirjoituksia nykysuomesta ja sen huollosta*. Helsinki: SKS.
- 2000: *Uusi kieliopas*. 2. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- ITKONEN, TERHO – SARI MAAMIES 2011: *Uusi kieliopas*. 4., tarkistettu painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- KANKAANPÄÄ, SALLI 1997: Puolipiste ei ole kaksoispiste. – *Kielikello* 3/1997. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=1085>. 24.10.13.
- KANKAANPÄÄ, SALLI – ELINA HEIKKILÄ – RIITTA KORHONEN – SARI MAAMIES – AINO PIEHL (toim.) 2010: *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas*. 8. painos. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu 147. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KAUPPINEN, ANNELI 1993: Nuori etsii tyyliä, mutta kenen ehdoilla? – *Kielikello* 1/1993. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=131>. 24.10.13.
- KO = *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas*.
- KOIVUSALO, ESKO 1992: Sanomalehti ja äidinkieli. – *Kielikello* 2/1992. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=846>. 24.10.13.
- KOLEHMAINEN, TARU 1983: Ruoka-alan sanaongelmia. Ruokasanoja suomalaisemmin. – *Kielikello* 2/1983. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=1129>. 24.10.13.
- 2008: Kehottaa vai kehoittaa – vuosisatainen pulma. – *Kielikello* 1/2008 s. 24–28.
- 2010: Yhdysmerkin käytön ja paikannimien oikeinkirjoituksen vaihteita. – *Kielikello* 1/2010 s. 22–26.
- 2011: Nominatiivi vai genetiivi yhdyssanan alussa? – *Kielikello* 2/2011 s. 14–17.

- KORHONEN, RIITTA – HANNA LAPPALAINEN 2013: Toisaalta ja toisaalta: verkkokyselyn mukaan suhtautuminen kielenkäyttöön on kaksijakoista. <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=4756>. 24.10.13.
- KOSKELA, LASSE 2011: Yhä harvempi abiturientti taitaa kirjakielen. *Helsingin Sanomat* 4.8.2011 s. A 2.
- KOTIMAISTEN KIELTEN KESKUS 2007a: Suhuäänteiden š ja ž merkintä vierasnimissä. <http://www.kotus.fi/?s=558>. 24.10.13.
- 2007b: Yritysnimien kirjoitusasu. <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=562>. 24.10.13.
- 2010a: Alkaa tehdä. <http://www.kotus.fi/?s=2928>. 24.10.13.
- 2010b: Suomen kielen lautakunnan toiminta. <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=554>. 24.10.13.
- 2010c: Maahanmuutto- ja eurooppaministeri. <http://www.kotus.fi/?i=643&s=2607>. 24.10.13.
- 2011: Suurellinen vai suureellinen? <http://www.kotus.fi/?i=538&s=2630>. 24.10.13.
- 2013a: Sukunimien taivutus. <http://kaino.kotus.fi/sukunimientaivutus>. 24.10.13.
- 2013b: Lyhenneluettelo. <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=2149>. 24.10.13.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. 2012. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 166. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone. Internetpalvelu.
- LAUERMA, PETRI 2012: Kieli. Teoksessa Vesa Heikkinen – Eero Voutilainen – Petri Lauerma – Ulla Tiililä – Mikko Lounela (toim.) *Genreanalyysi: tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 67–69. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus.
- LEHIKONEN, LAILA 2001: Poika tulee ja pojat tulevat – subjektin ja predikaatin kongruenssi. – *Kielikello* 3/2001. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=1280>. 24.10.13.
- LEHTINEN, MARJA 1992: Eräs kongruenssiongelma. – *Kielikello* 2/1992. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=838>. 24.10.13.
- LEHTINEN, RAIJA: Sana lyhenee, kirjain suurenee. – *Kielikello* 1/1989. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=996>. 24.10.13.
- LEINO, ANTTI 2011: Laman nimi. http://www.kotus.fi/index.phtml?8714_m=9093&s=4275. 24.10.13.
- MAAMIES, SARI 2011: Puolueiden nimet – iso vai pieni alkukirjain? – *Kielikello* 2/2011 s. 4–6.
- 2012: Joku ja jokin. – *Kielikello* 2/2012 s. 10–13.
- MANNI-LINDQVIST, TIINA 2012: Päärata ja oikorata. – *Kielikello* 3/2012 s. 41.
- MANTILA, HARRI 2010: Suomalaisen kielenhuollon periaatekeskustelu 1990- ja 2000-luvulla. Teoksessa Hanna Lappalainen – Marja-Leena Sorjonen – Maria Vilkuna (toim.) *Kielellä on merkitystä: Näkökulmia kielipolitiikkaan* s. 179–205. Suomalaisen

Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1 262, Tiede; Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 160. Helsinki: SKS.

- MIKKONEN, PIRJO 2003a: Charles vai Kaarle? – *Kielikello* 1/2003. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=1414>. 24.10.13.
 — 2003b: Erisnimen ja yleisnimen rajankäyntiä. – *Kielikello* 3/2003. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=1441>. 24.10.13.
 — 2005: Paavi Benedictus XVI. <http://www.kotus.fi/?s=1305>. 24.10.13.
 — 2006: Venäläiset nimet suomen kielessä. – *Kielikello* 3/2006 s. 28–29.

MÄKINEN, ESA – VILLE ELORANTA 2012: Ponttoni menee suomalaisilta väärin. Helsingin Sanomat 18.6.2012 s. C 1.

NS = *Nyky-suomen sanakirja* I–IV. 1951–1961. Helsinki: WSOY.

ONTERMAA, AKI 2005: Hilsettä ja herrastelua? Toisen infinitiivin instruktiivin ohjailu ja kielenhuollon ideologiat. Teoksessa Ilona Herlin – Laura Visapää (toim.) *Elävä kielioppi: Suomen infinitiivisten rakenteiden dynamiikkaa* s. 318–343. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1021. Helsinki: SKS.

PAIKKALA, SIRKKA 2004: Pahdatista Bagdadiin. Ulkomaiset nimet suomen kielessä. – *Kielikello* 1/2004. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=1475>. 24.10.13.
 — 2011: Asiaa areenoilta ja areenoista. – *Kielikello* 2/2011 s. 26–27.

PAUNONEN, HEIKKI 2002: *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii: Stadin slangin suursanakirja*. Juva: WSOY.

PIEHL, AINO 2004: Nobelia kumartamassa. Helsingin Sanomat 23.11.2004 s. C 5.

PIETILÄ, JYRKI 2012: Lehdistön tutkimus. Teoksessa Vesa Heikkinen – Eero Voutilainen – Petri Lauerma – Ulla Tiililä – Mikko Lounela (toim.) *Genreanalyysi: tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 594–598. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus.

POKELA, HANNA 2005: Kirjakieltä kehittäen – Lönnrotin 2. infinitiivin instruktiivi. Teoksessa Ilona Herlin – Laura Visapää (toim.) *Elävä kielioppi: Suomen infinitiivisten rakenteiden dynamiikkaa* s. 292–317. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1021. Helsinki: SKS.

PUNTTILA, MATTI 1994: ”Voittajan käsi kohoaa salkoon”. Kielikuvien salakarikoista. – *Kielikello* 1/1994. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=177>. 24.10.13.

PS = *Suomen kielen perussanakirja*. 2001. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Pöytäkirja suomen kielen lautakunnan kokouksesta 18.4.2013.

RAITIO, PELLERVO 2013. Haastattelu. 22.10.2013.

- RÄIKKÄLÄ, ANNELI 1996: Symmetriaa. – *Kielikello* 1/1996. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=303>. 24.10.13.
- RÄSÄNEN, MATTI 2002: Vierassanojen kirjoitusongelmat. – *Kielikello* 3/2002. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=1357>. 24.10.13.
- SAHI, ANNIINA 2013: Kaikkien ja ei kenenkään vastuulla. Kysely- ja haastattelututkimus Suomen seitsenpäiväisten sanomalehtien kielenhuoltokäytännöistä. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitos.
- SALONEN, MINNA 2008: Jokkmokkista Intersportiin. – *Kielikello* 2/2008 s. 39.
—— 2009: Jokioista vai Jokioisia? – *Kielikello* 1/2009 s. 40.
- SIPILÄ, JARKKO 2012: Supo ärähti lakimuutoksen s-kirjaimesta. <http://www.mtv3.fi/uutiset/rikos.shtml/2012/11/1664547>. 24.10.13.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SUOMINEN, HELI 2013: Orpo kapinoi kielenhuoltoa vastaan. Helsingin Sanomat 31.5.2013 s. A 14.
- TIILILÄ, ULLA 2012: Tekstilajit kielenhuollossa. – *Kielikello* 4/2012 s. 8–11.
- STT-LEHTIKUVA 2013: Tyylikirja. <http://www.stt.fi/content/tyylikirja>. 24.10.13.
- WELIN, SAARA 1987: Säätytalossa vai Säätytalolla? – *Kielikello* 4/1987. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=596>. 24.10.13.
- VIERTIÖ, ANNASTIINA 2010: Asiaa koskien, toimenpiteitä edellyttäen. – *Kielikello* 3/2010 s. 34–35.
- WIHURI, ELINA 2011: Sukunimien taivutusluettelo verkossa. – *Kielikello* 4/2011 s. 24–25.
- VIRRANTA, RIIKKA 2013: Suomessa kehitetään omaa uutisrobottia. Suomen Lehdistö 1/13. <http://www.suomenlehdisto.fi/blog/2013/01/23/uutisnena-paivystaa>. 24.10.13.